

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINIO PROCESO KATEDRA**

INGA LUKOŠIŪNAITĖ
(CIVILINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA)

**CIVILINIO PROCESO OPERATYVUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ
SANTYKIO PROBLEMA**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
dr. Žilvinas Terebeiza

Vilnius, 2011

TURINYS

IVADAS.....	3
1 DALIS. OPERATYVUMO IR TEISINGUMO PRINCIPAI CIVILINIAME PROCESSE	7
1.1. Operatyvumo principas ir jo sampratų įvairovė	7
1.2. Teisingumas – filosofinė kategorija ir civilinio proceso principas.....	13
2. DALIS. OPERATYVUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ SĄVEIKA IR PUSIAUSVYROS GALIMYBĖS CIVILINIAME PROCESSE.....	20
3 DALIS. OPERATYVUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ SANTYKIS KAI KURIOSE CIVILINIO PROCESO STADIJOSE	27
3.1. Operatyvumo ir teisingumo principų santykis pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijoje	27
3.2. Operatyvumo ir teisingumo principų santykis teisminio nagrinėjimo stadijoje.....	35
3.3. Operatyvumo ir teisingumo principų santykis apeliaciniame procese	44
4 DALIS. OPERATYVUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ SANTYKIS SUPAPRASTINTUOSE PROCESUOSE	49
4.1. Tiesos nustatymo ir proceso operatyvumo santykis teismo įsakymo procese.....	49
4.2. Operatyvumo ir teisingumo principų santykis dokumentiniame procese.....	55
4.3. Ginčų dėl nedidelių sumų procesas: ar įmanomas operatyvumo ir teisingumo principų protingas derinimas?	60
IŠVADOS	67
PASIŪLYMAS.....	68
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	69
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	77
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	78

IVADAS

Temos aktualumas ir mokslinis naujumas

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (toliau – LR CPK¹) įtvirtina tokius pagrindinius civilinio proceso principus kaip teisės į teisminę gynybą, teisingumo, koncentracijos ir ekonomiškumo, kooperacijos, viešumo, rungimosi, dispozityvumo, lygiateisiškumo, žodiškumo bei kitus. Šių principų laikymasis, įgyvendinimas ir derinimas yra tinkamo ir teisingo teismo proceso bei tinkamo pažeistų teisių gynimo garantija. Teisingumo ir koncentracijos (operatyvumo) principai yra vieni iš svarbiausių civiliniame procese. Šių principų tarpusavio sąveikos nustatymas gali padėti atsakyti į klausimą ar prioritetas turi būti teikiamas tiesos nustatymui, ar proceso operatyvumui, ar vis dėlto turi būti įgyvendinama šių principų pusiausvyra.

Pažymėtina, kad teisės doktrinoje daugiausiai diskusijų kyla dėl teisingumo ir koncentruotumo (operatyvumo) principų įgyvendinimo, šių principų sąveikos, suderinamumo ir pusiausvyros galimybių civiliniame procese. Greitai ir teisingai išnagrinėti civilinę bylą yra vienas iš esminių civilinio proceso siekių. LR CPK 2 str. įtvirtintas tikslas kaip galima greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių susijęs su ne mažiau reikšminga teismo pareiga – išnagrinėti bylą teisingai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą konstatavo būtinybę civilinę bylą išnagrinėti greitai ir teisingai². Europos žmogaus teisių teismas taip pat yra pasisakęs, jog visapusiškas, bet per ilgas bylos nagrinėjimas, negali būti vadinamas tinkamu³. Vadinasi, kiekvienoje civilinėje byloje turi būti siekiama ne tik nustatyti tiesą, bet kartu tokią civilinę bylą išnagrinėti per kuo trumpesnę terminą. Tokiu būdu, susiduriame su dviejų civilinio proceso principų – teisingumo ir operatyvumo lygiagretaus įgyvendinimo būtinybe. Paradoksalu, tačiau karščiausios diskusijos ir vyksta dėl šių principų suderinamumo galimybių. Šių principų sąveika yra viena aktualiausių Lietuvos ir kitų valstybių civilinio proceso teisės teorijos ir praktikos problemų. Vienų teisės doktrinos atstovų nuomone (A. Driuko, V. Valančiaus, V. Mikelėno),

¹ Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje *G. Kikalinė v. AB „Turto bankas“* (bylos Nr. 3K-3-999/2001); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje *A. Bieliauskas v. likviduojama Trakų valstybinė turizmo įmonė, F. Voicenchovskaja, R. Ruseckienė* (bylos Nr. 3K-3-863/2002); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *B.D. v. R.D.* (bylos Nr. 3K-3-101/2010);

³ 1989 m. kovo 29 d. Europos žmogaus teisių teismo byla *Bock prieš Vokietijos Federacinę Respubliką* Nr. 1118/84. Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=11118/84&sessionid=68906663&skin=hudoc-en>>; prisijungimo laikas: 2011-03-28; 1989 m. kovo 29 d. Europos žmogaus teisių teismo byla *Neves e Silva prieš Portugaliją* Nr. 11213/84. Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=11213/84&sessionid=68907354&skin=hudoc-en>>; prisijungimo laikas: 2011-03-28.

civiliniame procese pirmiausiai turi būti įgyvendinamas teisingumo principas⁴. Kitų nuomone (W.J. Habscheido), prioritetą reiktų teikti proceso koncentracijai⁵. Treti (D. Leipoldas) mano, kad nurodyti principai gali būti tik konflikto būsenoje⁶.

Klausimas – kokia turėtų būti civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų sąveika šių dienų civilinio proceso teisės mokslo realijose ypač aktualus ir „aštrus“. Aiškaus ir vienareikšmio atsakymo į šį klausimą neradome nei Lietuvos, nei užsienio teisės doktrinoje. Ar proceso teisingumo principui turėtų „tarnauti“ proceso koncentracijos principas? Ar pirmenybė turėtų būti teikiama operatyvumo principui? Ar gali būti užtikrinta aptariamų principų pusiausvyra bei protingas derinimas civiliniame procese? Tai klausimai, reikalaujantys tikslaus ir aiškaus atsakymo, kurio šiai dienai neturime.

Teisingumo ir operatyvumo principų sampratos, principų sąveikos bei su jomis susijusiomis temomis buvo išanalizuota tokių autorių, filosofų, teisės mokslo ir visuomenės veikėjų kaip Ulpiano, Aristotelio, Fr. Kleino, S. Trechselo, D. Leipoldo, O.V. Baulino, O.I. Rabcėvičiaus, E. Laužiko, V. Mikelėno, V. Nekrošiaus, A. Driuko, V. Valančiaus, G. Ambrasaitės, Ž. Terebeizos, R. Norkaus, L. Baublio, M. Jonaičio, R. Jurkos, A. Neveros ir kitų nuomonės, vertinimai bei pozicijos. Tačiau, galime dar kartą patvirtinti, kad į užduotus klausimus vieningo ir aiškaus atsakymo neradome. Negalime ir kategoriškai teigti, kad nebuvo nagrinėjama šių principų sąveika ir jos problemos. Tačiau, išsamesnės analizės, konkretesnių ir vienareikšmių pasiūlymų ar išvadų, įvardijančių, kokia turėtų būti operatyvumo ir teisingumo principų sąveika civiliniame procese, neradome. Kaip ir neradome atsakymo į klausimą – ar remiantis esamu teisiniu reglamentavimu įmanoma užtikrinti šių principų suderinamumą ir pusiausvyrą atskirose civilinio proceso stadijose ir supaprastintame procese. Nėra ir pasiūlymų, kokiomis priemonėmis ar būdais galėtų būti įgyvendinama civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų pusiausvyra ir kaip turėtų būti sprendžiama aptariamų principų sąveikos problema.

Šiame darbe pasirinkta analizuoti operatyvumo ir teisingumo principų sampratas civiliniame procese, šių principų sąveiką, pusiausvyros ir protingo derinimo galimybes pasirinktose civilinio proceso stadijose ir atskiruose supaprastintuose procesuose. Šio tyrimo pagalba bus bandoma atsakyti į užduotus klausimus – ar visais atvejais tiesos nustatymui turėtų „tarnauti“ ir „tarnauja“ proceso koncentracijos principas, ar įmanoma šių principų pusiausvyra bei protingas derinimas civiliniame procese, ar galima ir kaip būtų galima išspręsti aptariamų

⁴ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 1. P. 388; Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 205.

⁵ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 38-39.

⁶ Ten pat. P. 36.

principų sąveikos problemas. Šiomis temomis ir klausimais literatūros beveik nėra, Lietuvoje nebuvo atlikta ir jokių mokslinių tyrimų šiais klausimais. Todėl šis tyrimas neabejotinai svarbus ne tik civilinio proceso teisės mokslui, bet ir teismų praktikai, nagrinėjant civilines bylas ir taikant atitinkamas LR CPK normas.

Tyrimo objektas: civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų sąveika, šių principų pusiausvyros ir suderinamumo galimybės civiliniame procese.

Darbe bus tikrinama ši **hipotezė**: teisinis reguliavimas sudaro sąlygas užtikrinti protingą civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų derinimą, tačiau ne visais atvejais šių principų protingas derinimas yra įgyvendinamas teismų praktikoje.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Darbo **tikslas** – kompleksiškai išanalizuoti civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų sąveiką ir principų pusiausvyros bei protingo derinimo galimybes pasirinktose civilinio proceso stadijose bei supaprastintuose procesuose, identifikuojant esamas teisinio reglamentavimo spragas ir trūkumus.

Nustatytam tikslui pasiekti keliama tokie **uždaviniai**:

- atskleisti operatyvumo ir teisingumo principų sampratą, sąveiką, pusiausvyros bei protingo derinimo galimybes civiliniame procese;
- išanalizuoti pasirinktus tyrimo šaltinius ir nustatyti kokia yra operatyvumo ir teisingumo principų sąveika kiekvienoje iš pasirinktų nagrinėti civilinio proceso stadijų (pasirengimo teismui nagrinėjimui, teismo nagrinėjimo ir apeliacinio proceso stadijose) ir supaprastintuose procesuose (bylose dėl teismo įsakymo išdavimo, dokumentiniame ir ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo procesuose);
- nustatyti ar įmanoma proceso operatyvumo ir teisingumo principų pusiausvyra bei protingas derinimas kiekvienoje iš pasirinktų nagrinėti civilinio proceso stadijų ir kiekviename iš supaprastintų procesų;
- identifiкуoti ir įvardinti teisingumo ir operatyvumo principų sąveikos, teisinio reglamentavimo ir praktinio taikymo problemas.

Darbo metodika

Darbe bus panaudotas sisteminis, lyginamasis, lingvistinis, teleologinis, loginis (dedukcinis) ir istorinis metodai. **Sisteminis**, nagrinėjant teisės aktus, specialiąją literatūrą bei teismų praktiką, siekiant atskleisti proceso koncentracijos ir teisingumo principų sąveikos problematiką. **Lyginamasis**, analizuojant užsienio valstybių civilinio proceso įstatymus ir aptariant proceso operatyvumo ir teisingumo principų raišką skirtingose teisės sistemose. **Lingvistinis** ir **teleologinis** metodai – apibrėžiant teisės normų esmę bei tikslus. Remiantis **loginiu** metodu bus išnagrinėta surinkta medžiaga ir padarytos išvados dėl proceso operatyvumo

ir teisingumo principų pusiausvyros bei protingo derinimo galimybių. **Istorinis** metodas bus naudojamas palyginti skirtingu metu teisės doktrinoje, teisės aktuose ir teismų praktikoje įvardintus aptariamų principų ir jų sąveikos aspektus.

Darbo struktūra:

pirmojoje magistro darbo **dalyje** bus aptariamos civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų sampratos civiliniame procese, aprašant Lietuvos ir užsienio valstybių teoretikų, filosofų ir praktikų bei teisės aktų pateikiamas šių principų sampratas;

antrojoje dalyje bus aptariama civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų sąveika civiliniame procese, pateikiant Lietuvos ir užsienio valstybių teoretikų ir praktikų nuomones, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje suformuluotas teisės taikymo ir aiškinimo taisykles šių principų sąveikos požiūriu;

trečiojoje dalyje bus aptiriamas ir analizuojamas operatyvumo ir teisingumo principų santykis atskirose (pasirinktose) civilinio proceso stadijose, bus bandoma atsakyti į klausimą ar įmanoma šių principų pusiausvyra bei protingas derinimas kiekvienoje iš pasirinktų civilinio proceso stadijų;

paskutiniojoje – **ketvirtojoje dalyje** bus aptiriamas ir analizuojamas operatyvumo ir teisingumo principų santykis supaprastintuose procesuose, bus bandoma atsakyti į klausimą ar įmanoma šių principų pusiausvyra bei protingas derinimas šiuose procesuose.

Tyrimo šaltiniai

Pagrindiniai **norminiai** tyrimo šaltiniai – Lietuvos Respublikos Konstitucija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1964 m. Civilinio proceso kodeksas, 2002 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, kiti įstatymai ir juos lydintys teisės aktai. Darbo tyrimo šaltinis taip pat yra **teismų sprendimai** – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo ir apylinkių teismų priimti procesiniai sprendimai. Trečioji šaltinių rūšis – **doktrininiai** teisės šaltiniai – monografijos, vadovėliai, moksliniai darbai ir straipsniai. Pažymėtina, kad darbe remiamasi **užsienio valstybių teisės norminiais aktais** ir **teisės doktrina** tų šalių, kaip antai Vokietijos ir Austrijos, kurių civilinio proceso teisės sistema padarė didžiausią indėlį Lietuvos civiliniam procesui. Bus vadovaujama Estijos ir Švedijos civilinio proceso kodeksų normomis.

1 DALIS. OPERATYVUMO IR TEISINGUMO PRINCIPAI CIVILINIAME PROCESU

Tikslas suprasti ir atskleisti civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų sąveiką ir šios sąveikos problemas suponuoja neatidėliotiną poreikį iš pradžių aptarti kiekvieno iš šių principų – operatyvumo ir teisingumo sampratą, esmę ir principų įtvirtinimą galiojančiose teisės normose.

1.1. Operatyvumo principas ir jo sampratų įvairovė

Prieš pradedant aptarti ir atskleisti operatyvumo principo esmę, iš pradžių norėtusi atkreipti dėmesį, kad tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėse, vis dar aktuali ir „aštri“ tema yra civilinio proceso trukmė. Civilinio proceso operatyvumas yra viena iš opiausių civilinio proceso teisės mokslo klausimų. Lėtas ir neoperatyvus teisingumas yra blogas, neveiksmingas ir nereikalingas, o teisė į teisminę gynybą tinkamai įgyvendinama tik tada, jei kuo skubiau išnagrinėjama civilinė byla ir įvykdomas sprendimas⁷. Proceso trukmės problemą puikiai iliustruoja Italijos pavyzdys. Pateiksime Italijos profesoriaus Nicolo Trockerio mintis apie praėjusio amžiaus aštunto šimtmečio Italijos civilinį procesą: „Normalus teismo procesas pirmosios instancijos teisme, jeigu bylą nagrinėja teisėjas vienasmeniškai, trunka 521 dieną, o jei kolegialiai – 871 dieną, apeliacinėje instancijoje vidutinė proceso trukmė yra 722 dienos, o Aukščiausiąjame Teisme – 1125 dienos. Susumavę visus skaičius gauname vidutinę proceso trukmę Italijoje – septyneri metai penki mėnesiai ir trylika dienų.“⁸. Reiktų sutikti ir su profesoriaus Nicolo Trockerio išvada, kad „pilnas“, tačiau niekada nesibaigiantis teisingumas, kuomet sprendimai yra priimami per vėlai, faktiškai gali sukelti daug didesnę neteisingumą nei mažiau „pilnas“, tačiau greitas bylos išsprendimas. Pažymėtina, kad valstybė „versdama“ žmogų kreiptis į teismą (juk civilinėje teisėje savigyna galima tik LR CK numatytais atvejais, o iš esmės vienintelė LR CK numatyta savigynos priemonė yra daikto sulaikymas⁹), privalo priiimti ir tam tikrus išipareigojimus, iš kurių vienas, be abejonės, yra kuo greitesnis ginčo išsprendimas ir teisinės taikos tarp šalių atkūrimas. Kaip pažymi ir O.I. Rabcėvičius, teisė į bylos išnagrinėjimą per protingą laiką reikalauja, kad kiekviena valstybė užtikrintų jos teisminės sistemos darbą be

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika civilinėse bylose taikant ir aiškinant CPK normas (vienodos teismų praktikos formavimas. P. 15. Prieiga per internetą: <<http://www.oroinc.lt/uploads/Civiline%20teise/seminaras%20advokatams%202.pdf>>; prisijungimo laikas: 2011-02-10.

⁸ Civilinio proceso koncentruotumas: www.mokslai.lt. Prieiga per internetą: <<http://m.mokslai.lt/referatai/referatas/civilinio-proceso-koncentruotumas-puslapis2.html>>; prisijungimo laikas: 2010-11-10.

⁹ Papirtis L. V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 150-153; Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 203.

bereikalingo vilkinimo ir uždelsimo¹⁰. O būtent dėl operatyvumo principo „ignoravimo“ ir atsiranda bylų „užsistovėjimo“ problema ir galų gale rezultatas – teismų perkrovimas bylomis. Pateiktas pavyzdys parodo operatyvumo principo svarbą. Todėl civilinis procesas neišsivaizduotinas be tokio principo kaip operatyvumas, dėka kurio civilinis procesas įgyja prasmę, yra ne tik veiksmingas, bet ir iš esmės pateisina savo tikslą. Vien dėl savo reikšmės ir svarbos civiliniame procese, operatyvumo principas ir jo sampratos yra vertos platesnio aptarimo.

Tarptautiniu mastu operatyvumo principas yra įtvirtintas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹¹ (toliau – EŽTPLAK) 6 str. 1 d., kuri numato, kad kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų klausimas, toks asmuo turi teisę, kad byla per kiek įmanoma trumpesnį laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas¹². Matome, kad pateikta ŽTPLAK straipsnio formuluotė skatina siekti tikslo – apsaugoti proceso šalis nuo proceso vilkinimo ir užtikrinti teisingumo (i)vykdymą, ką įmanoma įgyvendinti tik tada, jei byla yra išnagrinėjama per kiek įmanoma trumpesnį laiką ir teisingai. Vadinas, tikslas užtikrinti operatyvų procesą yra toks pat svarbus, kaip ir tikslas teisingai išnagrinėti byla.

Greito proceso klausimu yra pasisakęs ir Europos Tarybos Ministrų Komitetas, kuris nurodė, kad pernelyg ilgi delsimai vykdant teisingumą kelia didelį pavojų teisės viršenybės principui¹³. Toks požiūris yra pakankamai pagrįstas, nes ilgainiui gali būti kenkiama teisėtiems interesams, kyla įrodymų išnykimo pavojus, susiklosto palanki situacija įvairiems piktnaudžiavimams procesu, didėja proceso išlaidos ir kt. Įvertinus vien šiuos aspektus, galima teigti, kad **„įmanomai trumpiausio laiko“** reikalavimo tikslas – garantuoti, kad asmens, dėl kurio vyksta procesas, netikrumo dėl savo teisių ir pareigų būsena būtų kuo įmanoma greičiau išspręsta atitinkamu ikiteisminio tyrimo, prokuratūros ar teismo sprendimu. Tai atitiktų tiek paties asmens, tiek bendrąjį teisinio tikrumo interesą.

Nesvetimas operatyvumo principas konstitucinėje ir baudžiamojoje justicijoje. Nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas taip pat siekiama, kad byla būtų išnagrinėta kiek įmanoma operatyviau, kuo mažesniais valstybės bei dalyvaujančių byloje asmenų kaštais. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Konstitucinio Teismo įstatyme¹⁴ yra nustatyti

¹⁰ Рабцевич О.И. Право на справедливое судебное разбирательство: международное и внутригосударственное правовое регулирование. – Москва.: Лекс-Книга, 2005. С. 129.

¹¹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

¹² Kavaliauskienė G. Proceso civilinėje byloje prielaidos ir sąlygos: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2010. P. 27.

¹³ Ms Francoise Calvez. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case Law of the European Court of Human Rights. This report has been adopted by the CEPEJ at its 8th plenary meeting (Strasbourg, 6-8 December), 2006. P. 6.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 6-120.

aiškūs kreipimosi, išnagrinėjimo, išankstinio bylos tyrimo, teismo nagrinėjimo, procesinių dokumentų įteikimo terminai. LR Konstitucinio Teismo įstatymo 29 str. nustatyta, kad Konstitucinis Teismas, gavęs jam žinybingą prašymą ar paklausimą, turi ne vėliau kaip per septynias dienas pradėti tyrimą, t.y. pavesti konkrečiam teismo teisėjui pradėti išankstinį tyrimą. Bylos nagrinėjimas turi būti užbaigtas ir galutinis nutarimas ar išvada priimti ne vėliau kaip per keturis mėnesius nuo prašymo ar paklausimo gavimo teisme dienos, jeigu Konstitucinis Teismas nenustato kitaip¹⁵. Sutinkame, kad terminų nustatymas garantuoja operatyvesnį procesą.

Asmens teisė į greitą procesą nacionaliniu lygiu įtvirtinta ir LR Baudžiamojo proceso kodekso¹⁶ (toliau – LR BPK) 44 str. 5 d., kuri numato, kad kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo turi teisę, kad jo byla **per kuo trumpiausią laiką** lygybės ir viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas. Neabejotina, kad tikslas apsaugoti asmenį nuo pernelyg ilgai trunkančio netikrumo dėl savo likimo yra ypač svarbus baudžiamajame procese, kuriame sprendžiamas pareikšto kaltinimo klausimas¹⁷. Kaip teigia R. Jurka, išanalizavęs proceso per kuo trumpiausią laiką principo raišką baudžiamajame procese, šio principo esmė yra ta, kad procesiniai veiksmai ir sprendimai byloje turi būti atliekami per pagrįstą, pateisintą bylos aplinkybėmis laiką¹⁸. Vadinasi, byla turi būti išnagrinėta per kuo įmanomai trumpesnę laiką, bet ilgesnę ar trumpesnę bylos nagrinėjimą turėtų pateisinti konkrečios tos bylos aplinkybės.

LR CPK įtvirtintas siekis kuo greičiau išnagrinėti ginčą arba, kitaip tariant, kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp šalių yra įtvirtintas LR CPK 2 str., kuris numato, kad civilinio proceso tikslai – ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdam, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti bei plėtoti teisę. Iš šios nuostatos matyti, kad civilinio proceso paskirtis yra priimti ne tik teisingą, bet ir greitą sprendimą. Būtent šis civilinio proceso tikslas – **kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių** įgyvendinamas per civilinio proceso koncentracijos (operatyvumo) principą. LR CPK 7 str. įtvirtintas proceso koncentracijos principas, kuris

¹⁵ Bučiuvienė R. Konstitucinio teismo proceso pagrindiniai bruožai: magistro baigiamasis darbas. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2008. P. 26.

¹⁶ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.

¹⁷ Nevera A., Jurgelaitienė G. Per ilgą baudžiamojo proceso trukmę ir teisinės gynybos priemonės // Verslo ir teisės aktualijos. 2009, Nr. 4.

¹⁸ Jurka. R. New insights into the procedure within a reasonable time as a legal principle // Jurisprudencija. 2010, Nr. 1(119), P. 313; Jurka. R. Proceso per kuo įmanomai trumpiausią laiką teisinis principas: samprata ir realizavimo problemos // Teisės problemos. 2009, Nr. 1(63). P. 71.

numato teismo ir šalių pareigas¹⁹, kad procesas vyktų ir byla būtų išnagrinėta kuo operatyviau. Tokios operatyvumo principo garantijos „veda“ prie šiuolaikiško ir veiksmingo civilinio proceso modelio.

Trumpai apžvelgsime kitas operatyvumo principo garantijas, įtvirtintas šiuo metu galiojančiame LR CPK. Svarbu pažymėti, kad LR CPK atsisakyta 1964 m. Civilinio proceso kodekse²⁰ (toliau – 1964 m. CPK) egzistavusios neribotos galimybės keisti ieškinio dalyką ir pagrindą, kas sudarė galimybes vilkinti procesą ir neužtikrino proceso operatyvumo. Šiuo metu galiojantis LR CPK numato koncepciją, pagal kurią galutiniai šalių reikalavimai turi būti suformuluoti jau pasirengimo teisminei bylos nagrinėjimui stadijoje, kad byla būtų galima išnagrinėti jau pirmajame teismo posėdyje (LR CPK 7 str.). Taigi, LR CPK yra įtvirtinta nuostata, kad ieškovas turi teisę pakeisti ieškinio dalyką arba ieškinio pagrindą, o atsakovas turi teisę pareikšti ieškovui priešieškinį iki nutarties skirti bylą teisminei nagrinėjimui priėmimo. Vėlesnis ieškinio dalyko arba ieškinio pagrindo pakeitimas yra galimas tik tada, jeigu tokio pakeitimo būtinumas iškilo vėliau arba, jeigu yra gautas priešingos šalies sutikimas, arba, jeigu teismas mano, kad tai neužvilkins bylos nagrinėjimo (LR CPK 141 str.). Be to, siekiant pašalinti netikėtumo faktoriaus galimybę teismo bylos nagrinėjimo metu, tuo pažeidžiant priešingos šalies teisę tinkamai pasirengti gynybai, įtvirtintos nuostatos, skirtos užtikrinti, kad visi šalių reikalavimai abiem šalims būtų žinomi iki teismo nagrinėjimo pradžios. Tai užtikrinama reikalavimu atsakovui pateikti atsiliepimą į ieškininį pareiškimą (LR CPK 142 str. 1 d.), ko nebuvo reikalaujama 1964 m. CPK. Be to, LR CPK įtvirtinta nuostata, kad jeigu atsakovas be pateisinamos priežasties nustatytu terminu nepateikia atsiliepimo į ieškinį, teismas turi teisę, esant ieškovo prašymui, priimti sprendimą už akių (LR CPK 142 str. 4 d.). Taip pat teismas turi teisę atsisakyti priimti atsakovo įrodymus bei motyvus, kurie galėjo būti pateikti atsiliepime į ieškinį, jeigu mano, kad vėlesnis jų pateikimas užvilkins sprendimo priėmimą byloje (LR CPK 142 str. 3 d.). Nurodytų LR CPK normų paskirtis yra visiškai aiški – turėti kuo greitesnį, spartesnį ir koncentruotesnį civilinį procesą.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pasisakydamas apie proceso koncentraciją, taip pat yra konstatavęs, kad: „esminis bylos nagrinėjimas teisme vyksta pirmojoje instancijoje, todėl būtent joje turi būti pateikti visi šalių reikalavimai, atsikirtimai ir įrodymai <...>. Tai numato

¹⁹ Teismas imasi LR CPK nustatytų priemonių, kad būtų užkirstas kelias procesui vilkinti ir siekia, kad byla būtų išnagrinėta teismo vieno posėdžio metu, taip pat kad įsiteisėjęs teismo sprendimas būtų įvykdytas per įmanomai trumpesnį laiką, dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai.

²⁰ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-139.

civilinio proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principas (CPK 7 straipsnis)²¹. Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs ir žemesniųjų teismų procesiniuose veiksmuose EŽTPLAK 6 str. 1 d. ir LR CPK 7 str. įtvirtinto koncentracijos principo įgyvendinimo pažeidimą²² dėl veiksmingo asmens teisės į teismą įgyvendinimo neužtikrinimo.

Teisės doktrinoje operatyvumo principo samprata ir šio principo vieta civilinio proceso principų sistemoje nėra vienareikšmė. Vienų civilinio proceso teisės atstovų nuomone, būtent civilinio proceso **koncentracijos principas apima tiek proceso operatyvumą, tiek jo ekonomiškumą**, juo (koncentracijos principu) siekiama proceso racionalizavimo, pagreitinimo, sutrumpinimo, teismo darbo krūvio sumažinimo ir nereikalingų procesinių veiksmų atsisakymo²³. Remiantis tokiu požiūriu, išeitų, kad proceso operatyvumo principas yra proceso koncentracijos principo dalis, kuri galima būtų pavadinti koncentracijos principo subprincipu. Šiuo atveju, koncentracijos principo pagrindinė idėja yra ta, kad subjektinės teisės turi būti apgintos kiek įmanoma operatyviau²⁴, kuo mažesniais valstybės ir dalyvaujančių byloje asmenų kaštais. Teismas ir šalys turi siekti, kad byla būtų išspręsta iš esmės jau per pirmąjį teismo posėdį. Kitaip tariant, operatyvumo principas padeda įgyvendinti asmens teisę, kad valstybė per teismą kaip galima greičiau išspręstų ginčą ir atstatytų pažeistą teisę. Kitų autorių nuomone, civilinio proceso koncentruotumo ir operatyvumo principai suvokiami kaip individualūs civilinio proceso principai²⁵. Šiuo požiūriu, civilinio proceso operatyvumo principas yra išskiriamas kaip savarankiškas civilinio proceso principas, kuris nustato ginčo arba bylos nagrinėjimo procesinę tvarką ir kuris reiškia, kad byla turi būti išnagrinėta per protingą terminą²⁶. Civilinio proceso operatyvumo ir koncentruotumo principų atskyrimas yra kritikuotinas dėl to, kad kyla klausimas ar toks atskyrimas tikrai atitinka faktinį teisinį reguliavimą. LR CPK II skyrius "CIVILINIO PROCESO PRINCIPAI" neįtvirtina operatyvumo principo kaip savarankiško civilinio proceso principo. Kaip jau minėjome, LR CPK 7 str. aprašytas koncentracijos, o ne operatyvumo principo turinys. Tačiau, analizuojant operatyvumo ir koncentracijos principus kaip savarankiškus principus, matyti, kad iš esmės sutampa jų turinys. Abiem principais siekiama kiek įmanoma greitesnio bylos išnagrinėjimo ir užkirsti kelią bet kokiems mėginimams vilkinti

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje A. Mateikaitė v. UAB „Electrolux“ (bylos Nr. 3K-3-92/2005).

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje D.L. v. I.K. (bylos Nr. 3K-3-148/2010).

²³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 389.

²⁴ *operatyvūs*, -i - greitai ir tiksliai veikiantis, aktyviai vykdomas užduotį; veiksmingas. Lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <<http://www.lgz.lt/startas.htm>>; prisijungimo laikas: 2010-12-01.

²⁵ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 1. P. 188-192, 203-205.

²⁶ *Protingo termino sąvoka perkelta į Lietuvos civilinius procesinius įstatymus iš EŽTPLAK. Tai reiškia, kad atliekant procesinį veiksmą, nagrinėjant bylą, turi būti atsižvelgiama į bylos sudėtingumą, apimtį, į bylos dalyvių veiksmų turinį, dalyko esmę ir teismas pats nusprendžia ir nustato per kiek laiko turi būti atliktas konkretus procesinis veiksmas ir išnagrinėta byla.*

procesą. Todėl, manome, kad tiksliausia būtų operatyvumo principą traktuoti kaip koncentracijos principo vieną iš sudedamųjų dalių, kurio (operatyvumo principo) samprata iš esmės neprieštarautų aukščiau pateiktai koncentruotumo principo pagrindinei idėjai ir su ja sutiktų – pažeistos teisės turi būti apgintos kuo operatyviau, kuo mažesniais kaštais ir byla turi būti išnagrinėta per protingą (įmanomai trumpiausią) terminą.

Pažymėtina, kad operatyvesnio proceso nustatymas ir įgyvendinimas buvo vienas iš esminių Lietuvoje įvykdytos civilinio proceso reformos tikslų. Kitaip ir negalėjo būti, turint omenyje tai, jog galiojančio LR CPK kūrėjai naujųjų procesinių įstatymų pagrindu pasirinko socialinio civilinio proceso modelį. Šio modelio (teorijos) kūrėjas ir ideologas Fr. Kleinas proceso operatyvumą laikė ne tik principu, bet ir specialiuoju proceso tikslu, išvedamu iš bendrosios proceso paskirties – ginti pažeistas ar ginčijamas subjektines teises, užtikrinti teisėtumą. Būtent Fr. Kleinas pirmasis ir suformulavo civilinio proceso koncentruotumo principą, nubrėždamas pagrindinę šio principo užduotį – **įgyvendinti greito proceso idėją ir kartu užtikrinti, kad kilęs socialinis konfliktas būtų kuo greičiau išspręstas**, tai įgyvendinant dviem būdais: procesinės medžiagos ir procesinių veiksmų koncentracija. Fr. Kleino nuomone, ilgas procesas trukdo priimti teisingą sprendimą²⁷. Jeigu šioje vietoje pažvelgsime į užsienio šalių patirtį, tai pavyzdžiui švedai savotiškai perdirbo Fr. Kleino suformuluotą ir visuotinai priimtą idėją, kad koncentruotumas reiškia proceso greitumą arba, kitaip tariant, greitą bylos išsprendimą, numatant, kad Švedijoje koncentruotumo principas reiškia, jog bylos nagrinėjimas iš esmės turi vykti nenutrūkstamai, o ilgesnė pertrauka reiškia, kad byla bus pradėta iš naujo nagrinėti iš esmės²⁸. Tokiu atveju, manytume, kad švedai „įsitvirtino“ sąlyginį koncentruotumą, t.y. byla turi būti ir bus išnagrinėta operatyviai, jei nebus pagrindų bylos sustabdymui (ilgesnei pertraukai).

Kalbant apie operatyvumo principo reikšmę, svarbu pažymėti, kad proceso koncentruotumas yra tiek privataus, tiek ir viešojo pobūdžio tikslas. Kiekvienas į teismą besikreipiantis asmuo yra suinteresuotas kuo greičiau pasiekti tai, kad santykiai su priešinga ginčo šalimi taptų aiškūs ir apibrėžti²⁹. Pilnai suprantamas atrodo kiekvienos iš proceso šalių noras, kad civilinė byla būtų išnagrinėta per protingą laiką, kaip ir lūkestis, kad teisminės gynybos realizavimas duos teigiamų rezultatų. Antra vertus, ne mažiau reikšmingas ir viešasis koncentruoto proceso aspektas: tiek valstybė, žinodama, kad biudžeto asignavimai, skiriami

²⁷ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 26.

²⁸ Kosaitė-Čypienė E. Įrodinėjimo Švedijos civiliniame procese bendrieji šaltiniai, bruožai ir principai // Jurisprudencija, 2008, Nr. 7(109). P. 82.

²⁹ Pavyzdžiui žr. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. vasario 3 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2-56/2005 *Vilniaus apskrities viršininko administracija v. „Dvidešimt pirmojo amžiaus statyba ir technologijos, VĮ „Registru centras,“ UAB „Nauda,“ UAB „Korekt.“*.

teismų sistemos išlaikymui, yra riboti, tiek visuomenė, iš kurios narių lėšų (mokamų mokesčių) minėti asignavimai formuojami, yra suinteresuotos efektyviu, greitu ir ekonomišku teismų darbu.

Apibendrinant, galime teigti, kad operatyvumo principą įgyvendinti turi būti siekiama nagrinėjant kiekvieną civilinę bylą, kas reiškia, kad kiekviena byla turi būti išnagrinėta kiek įmanoma greičiau ir koncentruočiau. Ilgas bylų nagrinėjimo procesas daug kainuoja ne tik valstybei, bet ir bylos šalims. Operatyvumo principas tik deklaruojamas ir „egzistuojantis“ teoriniu lygmeniu yra „miręs“ ir nereikalingas. Todėl neabejotinai reikšminga yra šio principo raiška praktiniame lygmenyje. Taip pat svarbu įgyvendinti šį principą ne individualiai, bet derinant jį su kitais civilinio proceso principais, o ypač su teisingumo principu.

1.2. Teisingumas – filosofinė kategorija ir civilinio proceso principas

Prieš pradedant aptarti teisingumo principą, iš pradžių vertinga apžvelgti bandymus suformuluoti bei apibrėžti pačią teisingumo sampratą. Teisingumas nėra vienareikšmė ir nekintama sąvoka. Teisingumo samprata kito ir kinta, priklausomai nuo skirtingų laikmečių, epochų, civilizacijų, vietovių ir kitų veiksnių. Šiandieninis teisingumo suvokimas skiriasi nuo Senovės Graikijos filosofų teisingumo suvokimo. Užduotas Platono³⁰, iki šiol klausimas kas yra teisingumas yra aktualus ir neišbaigtas³¹. Pateiksime kelis pavyzdžius bandymuose apibrėžti teisingumo kategoriją.

Remiantis III a. teisininko Ulpiano (Domitius Ulpianus)³² nuomone, **teisingumas** – tai nuolatinė ir nekintama valia kiekvienam pripažinti jam priklausančias teises³³. Ulpiano nuomonei pritaria ir šių dienų teisininkas L. Baublys, pagal kurį, teisingumą visiškai išreiškia Ulpiano teiginys – atiduoti kiekvienam savo³⁴.

Graikų filosofas Epikūras³⁵ „teisingumu“ vadino pusiausvyrą kitu terminu³⁶. Tuo tarpu, prof. M. Maksimaitis mano, kad teisė ir teisingumas vartojami kaip sinoniminės sąvokos todėl,

³⁰ Platonas (gr. Πλάτων; Platonas yra pravardė, reiškia „platus, plačiapetis“) – antikinės Graikijos filosofas, matematikas ir dialogų rašytojas, įkūrėjas Atėnų akademijos. Buvo Sokrato mokinys ir matė neteisingą jo nuteisimą. Gimė 428/427 m. pr. Kr. Atėnuose (dabartinės Graikijos teritorija). Tikrasis jo vardas yra Aristoklas, o Platonu praminė gimnastikos treneris, dėl jo plačių pečių.

³¹ Būdvytis G. Teisingumo principo samprata ir jo įgyvendinimo būdai baudžiamojoje justicijoje: magistro baigiamasis darbas. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 8.

³² Domicijus Ulpianas (Domitius Ulpianus) romėnų teisininkas. Gimimo vieta ir laikas nežinomi. Žinoma tai, kad literatūrinė veikla buvo tarp 211 m ir 222 m. mūsų eroje. Jis buvo Markuso Antonijaus įsakymu išvarytas iš Romos, bet atėjęs į valdžią imperatoriui Aleksandriui jis gavo teisę sugrįžti ir tapo imperatoriaus patarėju. Jis panaikino keletą privilegijų Pretorijos sargybai už tai susilaukė jų priešpriešos. Mirė 228 m.

³³ pgl. Rominkiewicz J., Szymoszek E., Żeber I. Prawo rzymskie. Teksty źródłowe do ćwiczeń. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998. P. 9.

³⁴ Baublys L. Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 228.

³⁵ Epikūras (apie 341 m. pr. m. e. Samose, Graikija - 270 m. pr. m. e. Atėnai, Graikija) – graikų filosofas, materialistas ir ateistas, epikūrizmo kūrėjas, Demokrito pasekėjas.

³⁶ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 102.

kad tik tas yra teisingas, kieno elgesys įgyja teisių ir pareigų vienovę arba „tiesiosios linijos“ formą – kas pripažįsta vienodą pagarbą visiems santykio dalyviams³⁷.

Bandymų apibrėžti teisingumą aptinkame ir graikų filosofo Glaukono³⁸ mintyse, kuris teisingumą apibrėžė taip: „vidurys tarp to, kas yra visų geriausia, tai yra – neteisingai elgtis ir likti nenubaustam ir to, kas yra visų blogiausia, tai yra – kęsti skriaudas ir negalėti atkeršyti“³⁹.

Gan įdomus yra filosofo Aristotelio⁴⁰ teisingumo skirstymas į paskirstomąjį teisingumą (*iustitia distributiva*), kuris reiškia proporcinę lygybę ir iš teisėjo reikalauja išlyginti nelygybę – lygybės pažeidimą ir reguliuojamąjį teisingumą (*iustitia directiva*), dar kitaip vadinamą aritmetine lygybe, kuris tiek baudžiamojoje, tiek civilinėje teisėje suprantamas kaip pusiausvyros atkūrimas ir disbalanso panaikinimas⁴¹. Be to, pagal Aristotelį, mūsų elgesys bus teisingas tokiu atveju, jeigu įstatymo leidėjo padarytą klaidą ištaisysime taip, kaip pataisytų pats teisėjas, jei būtų buvęs toje situacijoje ar būtų žinojęs apie tokį atvejį⁴².

Gana taikliai ir kartu savitai teisingumo sampratą pateikė S. Trechselas (S. Trechsel)⁴³, teigdamas, kad teisingumas yra susijęs su sportine veikla, kuri įprasmina tokias vertybes kaip pagarba varžovui ir žaidimo taisyklėms, sąžiningumas, santūrumas, pasirengimas iškovoti pergalę, tačiau jokių būdu ne pergalės siekimą bet kokiomis priemonėmis⁴⁴. S. Trechselo įvardinta sportinė veikla gali būti suprantama kaip teisminis procesas, kuriame norint įgyvendinti teisingumą būtina gerbti kitą proceso šalį („pagarba varžovui“), laikytis procesinių teisės normų („pagarba žaidimo taisyklėms“) ir pasirengus teisminiam nagrinėjimui, teisingumo siekti leistinomis priemonėmis („jokių būdu ne pergalės siekimas bet kokiomis priemonėmis“).

Apibendrinant pateiktas filosofų ir mokslininkų mintis, matome, kad tarp jų nėra vieningos teisingumo sampratos. Kiekvienas teisingumo apibrėžimas yra subjektyvus ir skiriasi nuo kitų teisingumo sampratų. Įdomu, ar šiai dienai jau turime tikslų teisingumo apibrėžimą? Aptarkime, kaip šiandien suprantamas teisingumas ir teisingumo principas, kokia jų vieta tiek visoje teisės sistemoje, tiek civilinio proceso teisėje.

³⁷ Ten pat. P. 108.

³⁸ Glaukonas (Greek: Γλαύκων) – vyresnysis Platono brolis, g. 435 m. pr. m. e. Mirties data nežinoma. Žinomas daugiau kaip 32 dialogų, kurie nėra išlikę, autorius.

³⁹ Platonas. Valstybė. – Vilnius: Mintis, 1981. P. 64.

⁴⁰ Aristotelis (gr. *Αριστοτέλης* = *Aristotelēs*, 384 m. pr. m. e. Stageira, Graikija – 322 m. pr. m. e. Euboja, Graikija) – graikų filosofas, tyrinėtojas. Kartu su Sokratu ir Platonu yra laikomas įtakingiausiu mąstytoju Vakarų filosofijos istorijoje.

⁴¹ Aristotelis. Nikomacho epocha. Rinktiniai raštai. – Vilnius: Mintis. 1990. P. 150, Jovaišas K. Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. Teisės problemos. Vilnius: Teisės institutas, 2007, Nr. 2 (56). P. 58.

⁴² Baublys L. Aristotelio teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse // Jurisprudencija. 2006, Nr. 8(86). P. 87.

⁴³ Stefan Trechsel is Professor of Criminal Law and Procedure at the University of Zurich and a former President of the European Commission of Human Rights.

⁴⁴ Šarkienė L. Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų konvencijos teisių požiūriu // Jurisprudencija. 2006, Nr. 10(88). P. 40-48.

Teisingumas – universalus bendrasis teisės principas, reiškiantis moralinę žmogaus nuostatą ir kriterijų, pagal kurį vertinami visi asmenų poelgiai. Teismas, sprenddamas bylas, privalo siekti, kad jo sprendimai būtų ne tik teisėti, bet ir teisingi. Funkcinis valdžių padalijimas reiškia atskirų valdžios šakų išskyrimą valstybės valdžios viduje. Pagal švietimo epochos mąstytoją Šarlį Monteskjė⁴⁵, sprenddamas ginčus teisėjas turi vadovautis įstatymu, bet taikydamas įstatymus teisėjas turi būti nepriklausomas. Taigi, pirmiausiai, būtina teisingumo vykdymo prielaida yra tai, kad teismo sprendimą priimtų nešališkas ir neutralus trečiasis asmuo – teisėjas (teismas).

LR Konstitucijoje⁴⁶ įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai⁴⁷, reiškia, kad konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas. Konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet ir svarbiausia – tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi. Vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija⁴⁸.

Teisės doktrinoje radome tokius teisingumo suvokimo būdus: teisingumas suvokiamas *materialiuoju teisiniu* ir teisingumas *prigimtiniu teisiniu* požiūriu⁴⁹. Pirmasis reiškia, kad teisingumas yra materialiosios teisės normų įgyvendinimas valstybės prievarta sprendžiant ginčus dėl teisės. Tuo tarpu, prigimtiniu teisiniu požiūriu, teisingumas yra tiesiog moralinė kategorija, pagal kurią vertinamas žmogaus elgesys ir jo veiksmai įvairiose situacijose⁵⁰. Remiantis materialiuoju teisiniu požiūriu, teisingumo principas civiliniame procese reiškia, kad teismui, kaip specialiam subjektui, suteikta teisė valstybės vardu išspręsti ginčą ir konstatuoti kuri šalis yra teisi, kuri – neteisi. Ši išimtinė teismui suteikta teisė įtvirtinta LR Konstitucijos 109 str., LR Teismų įstatymo 1 str., LR CPK 6 str. ir kt. teisės aktuose. Aišku viena, kad teisingumą vykdo specialūs vienetai – teismai. Tačiau, tai jokių būdu nereiškia, kad teismas turi galią savo nuožiūra „formuoti“ atmetiną teisingumą. Teisingumas nėra suderintas su formaliu, atmetiniu teisės taikymu ir aiškinimu. Teisingumo kategorija reikalauja atsainios, aktyvios, kūrybiškos veiklos, teisės taikymo ir aiškinimo, kad būtų tinkamai atskleista ir konstatuota aptariama kategorija. Kaip teisingai išspręsti bylą konkretaus recepto nėra ir nebus, tačiau visais atvejais

⁴⁵ Šarlis Monteskjė (*Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu*; g. 1689 m. sausio 18 d. netoli Bordo miesto Prancūzijoje – mirė 1755 m. vasario 10 d.) – Švietimo epochos mąstytojas, filosofas, literatas, istorikas, teisininkas, ideologas, geografinės sociologijos mokyklos pradininkas.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. Referendume // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

⁴⁷ Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/LTU. – V., 2005. P. 109.

⁴⁸ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d., 2007 m. spalio 24 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai.

⁴⁹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 147.

⁵⁰ Ten pat.

būtina vadovautis esamu teisiniu reglamentavimu ir, žinoma, taikyti tokias priemones kaip silpnesnės šalies gynimas, sąžiningos šalies gynimas, atsižvelgti į abiejų proceso šalių pagrįstus reikalavimus (užtikrinti interesų pusiausvyrą) ir kt.⁵¹. Kaip pažymi O.I. Rabcėvičius, teisė į teisingą teisminį nagrinėjimą reiškia būtent procesinį teisingumą, t.y. nagrinėjant bylą ir priimant sprendimą turi būti laikomasi nustatytų teisės normų. Tačiau, ši teisė nereiškia, kad procese bus nustatyta tiesa ir priklausomai nuo jos – socialinis teisingumas⁵². Reiktų sutikti su O.I. Rabcėvičiaus nuomone, kad procesinis teisingumas negali ir neturi užtikrinti socialinio teisingumo.

Galiojančio LR Civilinio kodekso⁵³ (toliau – LR CK) 1.5 str. nustato, kad civilinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Kitų principų neanalizuojant, pereikime tiesiai prie teisingumo principo. Kaip teigiama LR CK komentare, siekti teisingumo reiškia siekti protingos skirtingų interesų pusiausvyros. Teisingumo principas reikalauja atsižvelgti į abiejų ginčo šalių interesus. Pavyzdžiui, esant ginčui dėl skolos apmokėjimo, šis principas reikalauja atsižvelgti ne tik į kreditoriaus interesus, bet ir į teisėtus skolininko interesus, užtikrinti, kad skolininkui dėl skolos neapmokėjimo laiku taikoma sankcija būtų proporcinga jo padarytam teisės pažeidimui⁵⁴. Todėl, teismui, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, leidžiama mažinti šalių susitarimu nustatytus delspinigius, baudas ir pan.⁵⁵.

Kaip minėjome, teisingumo principas yra universalus principas, kuris, be kita ko, suponuoja ir tai, kad valstybės taikomos poveikio priemonės būtų proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui ir atitiktų siekiamus teisėtus tikslus. Taikomos poveikio priemonės neturi varžyti asmens teisių akivaizdžiai labiau negu reikia teisėtiems tikslams pasiekti. Bet koku atveju, teisingumas gali būti įgyvendinamas **tik užtikrinant interesų pusiausvyrą**. Teisingumas nebus pasiektas, jei pripažįstami tik vieno asmens interesai ir neigiami kito asmens teisėti interesai. Tarkim, ieškovo reikalavimu taikant laikinas apsaugos priemones, teismas gali pareikalauti, kad ieškovas pateiktų atsakovo nuostolių, galinčių atsirasti dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, atlyginimo užtikrinimą (LR CKP 147 str. 1 d.). Teisingumas reikalauja, kad būtų atsižvelgta ne tik į teisėtus ieškovo interesus (būsimo sprendimo įvykdymo užtikrinimą laikinosiomis apsaugos priemonėmis) (LR CPK 144 str. 1 d.), bet ir į atsakovo interesus (į

⁵¹ Ten pat. P. 151.

⁵² Рабцевич О.И. Право на справедливое судебное разбирательство: международное и внутригосударственное правовое регулирование. – Москва.: Лекс-Книга, 2005. С. 17.

⁵³ Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 75-76.

⁵⁵ Teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai. Prieiga per internetą: <http://www.tp.cargo.lt/content.php?art_id=947>; prisijungimo laikas: 2011-02-08.

galimos žalos dėl pritaikytų laikinųjų apsaugos priemonių atlyginimo užtikrinimą) (LR CKP 147 str. 1 d.). Reiškia, kad šiuo atveju, teisingumas reikalauja užtikrinti kreditoriaus ir skolininko teisėtų interesų pusiausvyrą.

Nesant tikslaus teisingumo apibrėžimo, manome, kad teisingumo principą reiktų vertinti kaip kompleksinę nuostatą, kurios esminėmis dalimis laikytinos tokios kategorijos kaip teisingas bylos nagrinėjimas ir tiesos nustatymas. Teisingo bylos nagrinėjimo svarbiausia sudėtinė dalis yra teisingas teismas (teisės į teismą užtikrinimas, lygiateisiškumo ir rungtyniškumo principų įgyvendinimas, teisės neduoti parodymų prieš save užtikrinimas, teisės turėti advokatą, teisės į pagrįstą teismo sprendimą ir teisės asmeniškai ir veiksmingai dalyvauti teismo procese užtikrinimas)⁵⁶. Šioje vietoje daug klausimų ar vertinimų neturėtų kilti. Problematiška yra kita teisingumo principo sudėtinė dalis – tiesos nustatymas civiliniame procese, kuri, mūsų nuomone, labiausiai susijusi su teisingumo principo įgyvendinimu. Ar galėtume kalbėti apie teisingą sprendimą civilinėje byloje, jei byloje nenustatyta tiesa? Greičiausiai, kad ne. Kitas klausimas – kokia forma turi būti nustatyta tiesa, kad galėtume teigti, jog buvo įgyvendintas teisingumo principas? Kaip nurodyta 2006 m. sausio 16 d. LR Konstitucinio Teismo nutarime⁵⁷, „konstitucinės teisinės valstybės principas reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos, nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu“⁵⁸. Ne vienas civilinio proceso teisės mokslo atstovas pakritikuotų nurodyto principo vieną iš reikalavimų – nustatyti objektyvią tiesą. Juk objektyvioji tiesa reiškia šimtaprocentinį įvykių, kurie sudaro ginčo dalyką, atkūrimą teisminiame procese. Tokiu būdu, teismas, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, nebūtų ribojamas šalių valia, t.y. turėtų peržengti ieškinio ribas ir priimti sprendimą iš esmės. Be to, daugeliu atveju gali būti neįmanoma atkurti tikrųjų įvykių aplinkybių, kai teismas turi ribotas galimybes savo iniciatyva rinkti įrodymus ir tik šalys nulemia teismo nagrinėjimo ribas⁵⁹. Todėl siekis nustatyti objektyvią tiesą tampa neveiksmingas, nes nagrinėjant konkrečią civilinę bylą tokio siekio dažniausiai neįmanoma įgyvendinti. Ką jau kalbėti apie teisingumo principo įgyvendinimą per siekį nustatyti objektyvią tiesą. Manytume, kad siekį nustatyti objektyvią tiesą civiliniame procese reiktų atmesti. Materialiosios tiesos nustatymo šalininkai taip pat teigia, kad moderniam civiliniame procese reiktų atsisakyti siekio nustatyti objektyvią tiesą, nes daugelyje bylų toks tikslas negali būti pasiektas. Be to, dėl tokio tikslo siekimo teismas turėtų tapti tardomuoju organu ir būtų pažeistas

⁵⁶ Šarkienė L. Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų konvencijos teisių požiūriu // Jurisprudencija. 2006, Nr. 10(88). P. 40-48.

⁵⁷ Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 7-254.

⁵⁸ Teisė. Mokslo darbai. // Vilniaus universitetas, 2007. T. 63. P. 81.

⁵⁹ Ten pat. P. 82-83.

šalių lygiateisiškumas⁶⁰. Pritartume V. Nekrošiaus nuomonei, kad būtent materialioji tiesa gali būti pripažinta privačių ir viešųjų interesų bei proceso tikslų derinimo rezultatu⁶¹. Kalbant apie teisingumo įgyvendinimą per materialiosios tiesos nustatymą, yra svarbu, kad teisėjas būtų įsitikinęs arba beveik įsitikinęs esant tam tikrų aplinkybių arba jų nesant⁶². Be to, pagal O.V. Bauliną, kai įrodinėjimo procese kyla abejonių dėl vieno ar kitų aplinkybių įrodymo, turi būti tiriami ir vertinami papildomi įrodymai, remiantis įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklėmis⁶³. Materialioji tiesa bus nustatyta tada, kai teismo įsitikinimas bus besiribojantis su realybe⁶⁴. Tokia teisingumo samprata neprieštarauja ir esamam teisiniam reglamentavimui.

Daugelyje Europos valstybių, socialinio civilinio proceso teorijos įtakos dėka, iš teismų reikalaujama nustatyti materialiąją tiesą. Šioje vietoje pavyzdžiu galėtų būti Švedijos ir Austrijos civiliniuose kodeksuose (įstatymuose) įtvirtintos nuostatos dėl teisingumo įgyvendinimo ir materialiosios tiesos nustatymo. Švedijos teismo nagrinėjimo kodekse apie teismo pareigą teisingai išsiaiškinti bylos aplinkybes kalbama 42 skirsnio 4 str.⁶⁵, kuriame nurodyta, kad teismas turi rūpintis išsamiau bylos išnagrinėjimu. Be to, Švedijos teismo nagrinėjimo kodekso 35 skirsnio 6 str.⁶⁶ taip pat kalbama apie teisingumo principo realizavimo garantijas, t.y. apie suteiktą teismui teisę rinkti įrodymus. Austrijos procesiniame įstatyme taip pat yra nuostatų, vedančių link materialiosios tiesos nustatymo tikslo. Austrijos civilinio proceso įstatymo 180 str. trečioji dalis numato posėdžio pirmininko pareigą rūpintis išsamiau bylos aplinkybių ištyrimu⁶⁷. Pagal Fr. Kleiną, materialioji tiesa bus nustatyta tada, kai teismas turės galimybę kiek galima daugiau išsiaiškinti ginčijamas aplinkybes ir tuo remdamasis tinkamai pritaikyti materialiosios teisės normą⁶⁸.

Apibendrinami tai, ką išdėstėme aukščiau, galime daryti išvadą, kad teisingumo principas bus įgyvendintas tada, kai bus įgyvendintas materialiosios tiesos nustatymo principas konkrečioje civilinėje byloje. Atkreipiame dėmesį, kad tiesos nustatymą tikslingai įvardijame ne kaip tikslą, o kaip principą. Sutinkame su Ž. Terebeizos nuomone, kad materialiosios tiesos samprata leidžia daryti išvadą, kad tiesos nustatymo tikslas tampa antraeiliu tikslu, iškeliant į

⁶⁰ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 44; Баулин О.В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел. – Москва: ОАО «Издательский дом “Городец”», 2004. С. 41.

⁶¹ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 38.

⁶² Ten pat.

⁶³ Баулин О.В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел. – Москва: ОАО «Издательский дом “Городец”», 2004. С. 87.

⁶⁴ Nekrošius V. Teisė. 2007, Nr. 63. P. 82.

⁶⁵ Swedish Code of Judicial Procedure. P. 224. Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/78/30607300.pdf>>; prisijungimo laikas: 2010-12-14.

⁶⁶ Ten pat. P.192.

⁶⁷ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 38-39.

⁶⁸ Ten pat. P. 37

priekį viešųjų ir privačių interesų bei visų civilinio proceso tikslų derinimą. Nėra svarbu nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, svarbiausia, kad teismo įsitikinimas ribotųsi su realybe⁶⁹. Kaip konstatuoja teisės doktrinos atstovas O.V. Baulinas, tikslą nustatyti tiesą civiliniame procese apriboja civilinio proceso dispozityvumo principas, todėl tikslas nustatyti tiesą bus tik deklaratyvus. O tikslas, kuris ne visada pasiekiamas negali būti laikomas tikslu⁷⁰. Teisingiau būtų tiesos nustatymą įvardinti kaip principą ir teisingumo principą suvokti per tiesos nustatymo principo įgyvendinimą.

Susistemindami tai, ką aprašėme, pažymime, kad teisingumo principas yra neabejotinai labai svarbus civiliniame procese, kurį, kaip ir operatyvumo principą, būtina siekti įgyvendinti kiekvienoje civilinėje byloje. Tačiau, tuo pačiu, teisingumo principas neturi būti suvokiamas kaip absoliutus ir vienintelis civilinio proceso principas. Šis principas turi turėti santykinio realizavimo taisyklę, t.y. turi būti derinamas su kitais civilinio proceso principais, o ypač su proceso operatyvumo principu. Tik tokiu būdu gali būti įgyvendintas teisingas civilinis procesas. Per ilgas bylos nagrinėjimas reiškia žmogaus teisių pažeidimą. Kokia nauda bus iš teisingo sprendimo, jeigu nuo ieškinio pareiškimo praėjo aštuoni ar daugiau metų⁷¹? Todėl, manome, kad civiliniame procese būtina derinti visus, o ypač teisingumo ir operatyvumo principus. Šių principų sąveiką ir suderinimo galimybes plačiau aptarsime kitose šio darbo dalyse.

⁶⁹ Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 87-88.

⁷⁰ Баулин О.В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел. – Москва: ОАО «Издательский дом “Городец”», 2004. С. 42; Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/ MRU. – V., 2009. P. 89.

⁷¹ Civilinio proceso teisės tikslai ir principai. Prieiga per internetą: <<http://www.mokslai.lt/referatai/diplominis/civilinio-proceso-teises-tikslai-ir-principai-puslapis4.html>>; prisijungimo laikas: 2011-01-03.

2 DALIS. OPERATYVUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ SĄVEIKA IR PUSIAUSVYROS GALIMYBĖS CIVILIAME PROCESĖ

Dar nuo Romos laikų buvo pabrėžiama teisingumo principo svarba ir viršenybė prieš kitus principus. Justiniano⁷² kodekse (civilinės teisės sąvade⁷³) pažymima: *“Placuit in omnibus rebus praecipuum esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem – visose bylose teisingumo principas turi būti laikomas prioritetiniu prieš pozityviosios teisės nuostatas.”*⁷⁴. Aktuali teisingumo principo vietos ir sąveikos su operatyvumo principu tema ir šių dienų civilinio proceso teisės moksle. Civilinio proceso teisės doktrinoje yra nuomonių, kad teisingumo principas yra vedantysis, dėl kurio reiktų „atsisakyti“ kitų principų, tarp jų ir proceso operatyvumo principo⁷⁵. Tačiau, tokia nuomonė kritikuotina pirmiausiai dėl to, kad ji paneigia šiuolaikinio civilinio proceso pagrindinį tikslą – užtikrinti greitą ir teisingą privačių ginčų išsprendimą⁷⁶. Egzistuoja ir priešinga nuomonė, t.y., kad teisingai byla bus išnagrinėta tada, kai ji bus išnagrinėta operatyviai. Remiantis šiuo požiūriu, teigiama, kad jei bylos nagrinėjimas užtrunka pernelyg ilgai, tokia byla nebus laikoma išnagrinėta teisingai, net jei joje bus nustatyta tiesa⁷⁷. Šioje vietoje ir iškyla civilinio proceso teisingumo ir operatyvumo principų sąveikos gilesnės analizės poreikis. Šioje darbo dalyje aptarsime civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų sąveiką ir šių principų pusiausvyros galimybes civiliniame procese.

Teisės doktrinoje pripažįstama, kad ilgas procesas yra žalingas ne tik visuomenės ekonomikai, kainuoja valstybei ir proceso šalims, bet ir trukdo priimti teisingą sprendimą⁷⁸. Laiko tėkmė negailestingai „nuplauna“ realybę. Kuo daugiau laiko praeina, tuo sunkiau nustatyti tikruosius faktus, aplinkybes, šalis siejusių santykius ir t.t. Ir būtent proceso koncentravimu siekiama kuo įmanomai greičiau nustatyti tikruosius šalių santykius. Tačiau, tokie autoriai kaip A. Driukas ir V. Valančius, pirmenybę teikia civilinio proceso teisingumo principui. Pagal šiuos autorius, į pirmą vietą iškėlus materialiosios tiesos nustatymo tikslą, proceso koncentracija turėtų jam tarnauti, o kilus šių dviejų tikslų kolizijai, pirmenybė turėtų būti teikiama tiesos nustatymo

⁷² Justinianas I (arba Justinianas Didysis, [lot.](#): *Flavius Petrus Sabbatius Justinianus*, [graik.](#): Φλάβιος Πέτρος Σαββάτιος Ιουστινιανός; 482 ar 483 m. – 565 m. lapkričio 13 ar lapkričio 14 d.) – Rytų Romos imperijos imperatorius, valdęs nuo 527 m. iki savo mirties, ir antras [Justinianų dinastijos](#) narys po dėdės [Justino I](#). Rytų ortodoksų bažnyčia jį laiko šventuoju, o populiariojoje istoriografijoje jis kartais vadinamas *Paskutiniu romėnu*.

⁷³ Civilinės teisės sąvadas ([lot.](#) *Corpus iuris civilis*, *CIC*) – teisės sąvadas, kurtas 528-534 m. Bizantijos imperatoriaus [Justiniano I](#) įsakymu. *CIC* žymi moderniosios kodifikacijos (teisės sisteminimo) pradžią.

⁷⁴ Kišonienė S. Civilinio proceso teisės tikslai Lietuvos teismų praktikoje: magistro baigiamasis darbas: soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2005. P. 46.

⁷⁵ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 1. P.388; Mikelėnas V. *Quo vadis?* arba eksperimentuojama toliau // Justitia. 1999, Nr. 2. P. 16; Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 32.

⁷⁶ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 1. P. 388.

⁷⁷ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 205; Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. – Vilnius: Justitia, 1994. P. 106.

⁷⁸ Ten pat.

tiksliui⁷⁹. Kitų autorių nuomonė taip pat sutampa su pateiktąja. Pastarųjų teigimu, byla bus išnagrinėta tinkamai, jei priimant sprendimą, joje bus nustatyta materialioji tiesa, o įstatymų nustatytais atvejais ir formalioji tiesa⁸⁰ (sprendimo už akių institutas, teismo įsakymo procesas ir kt.). Remiantis pateiktuoju vertinimu, išeitų, kad tiesos nustatymo principas (jau ankstesnėje šio darbo dalyje, kurioje aptarėme teisingumo principą, minėjome, kad tiesos nustatymą reiktų laikyti ne tikslu, o principu) turėtų būti laikomas pirmenybiniu, o operatyvumas pateisinamas tik tais atvejais, kai tai netrukto tiesos nustatymo principo įgyvendinimui. Tačiau, prioriteto teikimas tik teisingumo principui, paneigiant operatyvumo principą, ne visada gali užtikrinti teisingą sprendimą⁸¹. Vadinasi, tik per operatyvumo ir teisingumo principų derinimą įmanoma „turėti“ teisingą civilinį procesą.

Autoriai, manydami, kad „greitai – ne visada gerai“, atkreipė dėmesį, kad jokiaje monografijoje ar vadovėlyje, kuriame yra aptariamas proceso koncentruotumo (operatyvumo) principas, nerasime nuostatos, jog šis principas reiškia, kad byla turi būti išnagrinėjama greitai, net ir teisingumo sąskaita⁸². Įmanomai greitas bylos išnagrinėjimas visada turi būti derinamas su teisingu jos išnagrinėjimu, o esant šių dviejų procesinių tikslų konfliktui, jis sprendžiamas vieno ar kito naudai, priklausomai nuo konkrečių aplinkybių (pvz. jeigu šalis vilkina bylos nagrinėjimą, prioritetą teiksime proceso koncentruotumo principui)⁸³. Tokia pozicija leidžia įžvelgti kiek kitokią, nei aukščiau pateikėme, aptariamų teisingumo ir operatyvumo principų sąveiką. Matome, kad teisės doktrinoje vienareikšmiškai pasisakoma už aptariamų principų derinimą ir tik esant šių dviejų principų sandūrai, kažkuris vienas principas gali būti iškeliamas kaip prioritetas (ir nebūtinai teisingumo principas), norint tinkamai ir korektiškai išspręsti susiklosčiusią situaciją. Remiantis tokiu požiūriu, manome, kad ir konkrečias situacijas, kuriose susiduriame su aptariamų principų konkurencija ar konfliktu reiktų aiškinti, interpretuoti ir bandyti išspręsti taip, kad galėtume pasiekti ir įgyvendinti protingą šių principų derinimą. Tarkim, jei proceso šalis pavėluotai pateikia papildomus įrodymus, teismas turėtų juos priimti, jei tokių įrodymų šalis dėl objektyvių ir nuo šalies valios nepriklausančių priežasčių negalėjo pateikti anksčiau, ir turėtų atsisakyti priimti papildomus įrodymus, jei šalis galėjo juos pateikti anksčiau, bet to nepadarė. Pavėluoto įrodymų pateikimo situacija vieną kartą bus išspręsta teisingumo principo, o kitą kartą - operatyvumo principo naudai. Žinoma, priklausomai nuo konkrečių pavėluoto įrodymų pateikimo aplinkybių. Manome, kad aprašytą situaciją, kai vieną kartą nusveria teisingumo principas, bet kitą kartą jį atsveria operatyvumo principas, reiktų laikyti aptariamų principų pusiausvyros pavyzdžiu.

⁷⁹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 1. P. 390.

⁸⁰ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 205.

⁸¹ Ten pat; Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. – Vilnius: Justitia, 1994. P. 106.

⁸² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 204.

⁸³ Ten pat.

Aptarkime priešingą, nei anksčiau pateikėme, požiūrį į teisingumo ir operatyvumo principų sąveiką. Teisė į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką yra neatsiejama teisės į teisingą bylos nagrinėjimą dalis. Byla neišnagrinėjama teisingai, jei ji buvo nagrinėta pernelyg ilgai⁸⁴. Teisingas bylos išnagrinėjimas yra neatskiriamai susijęs su teisingumo sąvoka, todėl galima daryti išvadą, kad jei byla buvo išnagrinėta, pažeidžiant greito proceso reikalavimą, ji buvo išnagrinėta neteisingai⁸⁵. Šiuo požiūriu, civilinio proceso operatyvumo principas tampa labai svarbus, nes be jo įgyvendinimo neįmanomas teisingas bylos išnagrinėjimas. Kita vertus, neišsivaizduotinas civilinis procesas, grindžiamas tik operatyvumo principo prioritetu. Pasak profesoriaus V. Mikelėno, „<...> proceso operatyvumas turi ne tik privalumų, bet ir trūkumų. Siekiant paspartinti bylų nagrinėjimą, nevalia pamiršti pagrindinio dalyko – teisingumo vykdymo kokybės. Greitai priimtas teismo sprendimas, deja, ne visada yra teisingas.“⁸⁶. Pateiktos teisės doktrinos atstovų nuomonės nukreipia siekti teisingumo ir operatyvumo principų pusiausvyros.

„Lėtas teisingumas yra blogas ir neefektyvus teisingumas“⁸⁷. Ši nuostata leidžia daryti išvadą, kad teisingumas nebus įgyvendintas tuo atveju, kai priimamas teisingas teismo sprendimas, tačiau pernelyg ilgai trukusiame teisminiame procese. Vadinasi, operatyvus bylos išnagrinėjimas neatsiejamas nuo teisingo bylos išnagrinėjimo, kas „reikalauja“ vienintelės išeities, kad civiliniame procese privalo būti derinami ir įgyvendinami abu – tiek teisingumo, tiek operatyvumo principai. Tik einant principų derinimo keliu galima pasiekti vieną iš esminių civilinio proceso tikslų – užtikrinti greitą ir teisingą procesą. Teisingumo ir operatyvumo principų lygiavertiškumo siekis yra įtvirtintas ir Estijos civilinio proceso kodekse, kurio 3 str.⁸⁸ nurodo, kad civilinio proceso uždaviniai yra teisingai ir kiek galima greičiau išnagrinėti civilines bylas.

Pažymėtina, kad tiesos nustatymo ir proceso koncentruotumo galimą konfliktą išvengė jau Fr. Kleinas, kuris, kaip teigia R. Norkus, suformulavo civilinio proceso tikslų ir principų realizavimo taisyklę, pagal kurią nė vienas iš proceso tikslų bei principų negali būti iškeltas aukščiau kitų ir reikia siekti protingos jų harmonijos⁸⁹. Vadinasi, proceso operatyvumo „laikymasis“ netenka prasmės, jei asmeniui nėra užtikrinama teisė pasinaudoti tinkamu ir teisingu pirmosios instancijos teismo procesu, garantuojamu Europos žmogaus teisių ir

⁸⁴ Nevera A., Jurgelaitienė G. Per ilgą baudžiamojo proceso trukmę ir teisinės gynybos priemonės // Verslo ir teisės aktualijos, 2009, t.4. P. 178.

⁸⁵ Ten pat.

⁸⁶ Mikelėnas V. *Quo vadis?* arba eksperimentuojama toliau // Justitia. 1999, Nr. 2. P. 16; Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 32.

⁸⁷ Ten pat. P.188; Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. – Vilnius: Justitia, 1994. P. 106.

⁸⁸ Code of Civil Procedure of Estonia. Prieiga per internetą: <<http://www.legaltext.ee/text/en/x90041.htm>>; prisijungimo laikas: 2011-01-12.

⁸⁹ R. Norkus. Sumarinis civilinių bylų nagrinėjimas: teoriniai ir praktiniai aspektai: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2005. P. 59.

pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (šios konvencijos 6 str.). Procesas turėtų būti supaprastintas ir pagreitintas tiek, kad nagrinėjant atitinkamą bylą nebūtų ignoruojamas ir galėtų būti įgyvendinamas ir tiesos nustatymo principas. Kita vertus, ilgas ir visapusiškas bylos nagrinėjimas negali būti „besaikis“ ir nederinamas su operatyvaus proceso reikalavimu, nes netektų prasmės ir tarp šalių „atkurta“ teisinė taika, jei ji būtų „atkurta“ po penkerių, aštuonerių ar dešimties metų. Operatyvumo ir teisingumo principų derinimas pateisintų ir socialinio civilinio proceso teorijoje išskiriamus civilinio proceso tikslus – kuo greitesnės teisinės taikos tarp šalių atkūrimą ir tinkamą materialiosios teisės normų įgyvendinimą⁹⁰.

Apie būtinybę **greitai ir teisingai** išnagrinėti bylą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs jau beveik prieš dešimt metų. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-999/2001 (2001 m. spalio 24 d.) Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, jog: „Civilinio proceso paskirtis – užtikrinti greitą ir teisingą privatinių ginčų išsprendimą, ginčijamų civilinių teisių bei pareigų nustatymą. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis numato, kad nustatant kiekvieno asmens teises ir pareigas ar jam pareikštą kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo. <...> CPK 128 straipsnio 6 dalis įtvirtina dalyvaujančių byloje asmenų pareigą domėtis nagrinėjamos bylos eiga, veikti už greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Tuo būdu užtikrinamas civilinio proceso tikslų įgyvendinimas, taip pat atskleidžiamas vienas iš svarbiausių procesinių teisių paskirties aspektų – garantuoti operatyvų ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Procesinės teisės įgyvendinimas tokiu būdu, kuriuo nepagrįstai, prieštaraujant šios subjektinės teisės paskirčiai, suvaržomos kitų asmenų turimos teisės ir teisėti interesai, laikytinas piktnaudžiavimu teise - neteisėtu veiksmu. Iš neteisėtų veiksmų negali kilti jokios teisėtos pasekmės, teisė ir teismai negali pripažinti neteisėtų veiksmų bei ginti piktnaudžiaujančių teise asmenų interesus. Todėl procesinės teisės, kurias dalyvaujantis byloje asmuo įgyvendina, pažeisdamas kitų asmenų teises į greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą bei šias teises atitinkančias paties byloje dalyvaujančio asmens pareigas, numatytas CPK 31 straipsnio 3 dalyje ir 128 straipsnio 6 dalyje, negali teismo būti pripažįstamos ir ginamos. Teismas, nustatęs, kad savo procesinėmis teisėmis asmuo piktnaudžiauja, privalo ex officio (savo iniciatyva) šalinti tokius neteisėtus veiksmus ir jų pasekmes.“⁹¹. Kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje pabrėžiama, kad proceso ištęsimas neribotam laikui <...> gali būti nesuderinamas su teisinio tikrumo principu ir tinkamu teisingumo vykdymu (žr. pvz., *Nunes*

⁹⁰ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 34.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje G. Kikalinė v. AB „Turto bankas“ (bylos Nr. 3K-3-999/2001).

Dias v. Portugal, No. 69829/01, 2672/03, decision of 10 April 2003)⁹². Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne tik pažymėjęs greito ir teisingo bylos išnagrinėjimo svarbą⁹³ bei išaiškinęs, kad civilinio proceso paskirtis esanti užtikrinti greitą ir teisingą privatinų ginčų išsprendimą, ginčijamų civilinių teisių ir pareigų nustatymą⁹⁴, bet ir yra konstatavęs atsakovo sistemingą veikimą prieš greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą (CPK 128 str. 6 d.), t.y. atsakovo atstovų prašymais du kartus buvo atidėtas bylos nagrinėjimas, atsakovo atstovai reiškė prašymą dėl statybinės ekspertizės skyrimo, tačiau nenurodė, būtent dėl kokių konkrečių aplinkybių išaiškinimo (nustatymo) ekspertizė turėjo būti skiriama ir kokie klausimai turi būti pateikiami ekspertui⁹⁵. Pagal LR Teismų įstatymo 23 str. 2 d., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus. Pateiktoji Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika parodo, kad vienodai svarbus yra tiek teisingumo, tiek operatyvumo principas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos požiūriu, aptariamų principų santykis turi būti toks, kuriame teisingumo ir operatyvumo principai veiktų lygiaverčiai, t.y. turėtų vienodą „svorį“. Todėl, bendrosios kompetencijos teismai, taikydami LR CPK, turi užtikrinti greitą ir kartu teisingą bylos išnagrinėjimą.

Teisės doktrinoje yra nuomonių, kad operatyvumo ir teisingumo principai yra konkuruojantys principai. Kaip yra pabrėžęs Vokietijos profesorius W.J. Habscheidas, „proceso koncentracija ir optimalus tiesos išaiškinimas dažnai yra tuo pačiu metu neįgyvendinami dalykai. Jeigu norima sprendimo, visiškai atitinkančio faktines ir teisines bylos aplinkybes, tenka atsisakyti efektyviausių proceso koncentruotumo būdų <...>. Jeigu norima tikrai pagreitinti bylos nagrinėjimą, bus sudėtinga skirti tiek daug laiko ir rūpestingumo išsiaiškinti tikrąsias bylos aplinkybes“⁹⁶. Teisingumo ir spartaus proceso konkurenciją išvelgia ir Vokietijos profesorius D. Leipoldas, kurio mintis pacitavo V. Nekrošius⁹⁷: „Praktikoje teisingumo ir greičio konfliktas toli gražu negali būti laikomas išspręstu, jei pareigos rūpintis kuo greičiau proceso eiga ir sankcijų, kurios yra numatomos už jos nevykdymą, ribos kartais yra ginčytinos“. Remiantis W.J. Habscheido samprotavimais, atrodytų, kad civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų protingas derinimas yra neįgyvendinamas dalykas. Kita vertus, remiantis Vokietijos profesorius D. Leipoldo išsakytomis mintimis, aptariamų principų konkurenciją galima būtų išspręsti

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *B.D. v. R.D.* (bylos Nr. 3K-3-101/2010).

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje *A. Bieliauskas v. likviduojama Trakų valstybinė turizmo įmonė, F. Voicenchovskaja, R. Ruseckienė* (bylos Nr. 3K-3-863/2002).

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje *G. Kikalienė v. AB „Turto bankas“* (bylos Nr. 3K-3-999/2001).

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Hidrostatyba“ v. UAB „Klaipėdos šaldytuvų terminalas“* (bylos Nr. 3K-3-209/2002).

⁹⁶ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 38-39.

⁹⁷ Ten pat. P. 39.

„susitvarkius“ teisinį reglamentavimą. Sutinkame su šia D. Leipoldo nuomone. Taip pat pritariame ir V. Nekrošiaus nuomonei, kad įstatymo normos yra suformuluotos taip, kad teismas kiekvieną konkretų atvejį galėtų įvertinti savo nuožiūra⁹⁸. Kaip pavyzdį galime pateikti LR CPK 246 str. 2 d., 251 str. 2 d. ir 314 str. normas, kuriose įtvirtintos vertinamojo pobūdžio sąvokos suteikia teismui pernelyg plačią diskrecijos teisę nuspręsti kokiam principui – teisingumo ar operatyvumo teikti prioritetą. Kaip teigia V. Nekrošius, įstatymų leidėjas turėtų vienareikšmiškai išspręsti aptariamų principų konkurencijos problemą, kad teisėjui priimant sprendimą nereikėtų baimintis aukštesnės instancijos teismo⁹⁹. Manome, kad civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų sąveikos problemą reikia ir galima būtų išspręsti taip, kad kiekvienu konkrečiu atveju, teismui susidūrus su šių principų konkurencija, teismas turėtų galimybę užtikrinti aptariamų principų protingą derinimą. Tarkim, praktikoje taikant LR CPK 314 str. nuostatą „įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau“, reiktų vadovautis logika, kad teismas, remiantis šia nuostata, turėtų priimti tik tokius įrodymus, kurių šalys ne dėl šalių kaltės ar dėl nuo šalių nepriklausančių aplinkybių negalėjo pateikti pirmosios instancijos teisme. Ir priešingai, nepriimti naujų įrodymų, jei tokie įrodymai nebuvo pateikti pirmosios instancijos teisme dėl kažkurios iš šalies kaltės ar šalis galėjo juos pateikti anksčiau, bet to nepadarė dėl nuo šalies priklausančių veiksmų ar aplinkybių. Tokiu atveju, praktikoje galima situacija, kai teismas, vadovaudamasis aukščiau pateikta įrodymų priėmimo ir atmetimo taisykle, toje pačioje civilinėje byloje dalį įrodymų priims, o dalį atsisakys priimti. Tokią situaciją galime vadinti vienu iš operatyvumo ir teisingumo principų protingo derinimo pavyzdžiu. Siūlymą atitinkamai pakeisti LR CPK 314 str. pateikėme šio darbo trečiosios dalies poskyryje „Operatyvumo ir teisingumo principų santykis apeliaciniame procese“, todėl šioje dalyje jo pakartotinai nedetalizuosime. Dėl ribotos darbo apimties ir magistrinio darbo struktūros, LR CPK 246 str. 2 d., 251 str. 2 d. ir 314 str. normas, teismų praktiką ir aptariamų principų suderinamumo galimybes šių normų atžvilgiu plačiau nagrinėsime ne šioje, bet trečiojoje šio darbo dalyje.

Apibendrinant aukščiau aprašytas teisės doktrinos atstovų pateikiamas teisingumo ir operatyvumo principų sąveikos variacijas, pastebime kiekvieno iš šių principų neabejotiną svarbą civiliniam procesui. Jei teiksime prioritetą tik kažkuriam vienam iš aptariamų principų, paneigsime kitą principą ir nukrypsime nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotos praktikos siekti greito ir teisingo ginčų išsprendimo¹⁰⁰. Be to, kažkurio vieno iš šių principų

⁹⁸ Ten pat.

⁹⁹ Ten pat. P. 40.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje *G. Kikalinė v. AB „Turto bankas“* (bylos Nr. 3K-3-999/2001); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje *A. Bieliauskas v. likviduojama Trakų valstybinė turizmo įmonė, F. Voicenchovskaja, R. Ruseckienė* (bylos Nr. 3K-3-863/2002); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *B.D. v. R.D.* (bylos Nr. 3K-3-101/2010).

įgyvendinimas, ignoruojant ar netinkamai taikant kitą principą, pažeidžia ir prieštarauja civilinio proceso teisės tikslui – greito ir teisingo proceso įgyvendinimui. Todėl vienintelė išeitis yra siekti šių principų harmonijos ir protingo derinimo civiliniame procese.

3 DALIS. OPERATYVUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ SANTYKIS KAI KURIOSE CIVILINIO PROCESO STADIJOSE

Operatyvumo ir teisingumo principų santykį pasirinkome nagrinėti pasirengimo teisminiam nagrinėjimui, teismo nagrinėjimo ir apeliacinėje stadijose. Manome, kad nuo to, kaip kiekvienoje iš šių stadijų yra įgyvendinami civilinio proceso teisingumo ir operatyvumo principai, kokia yra šių principų sąveika, priklausys tiesos nustatymas ar nenustatymas konkrečioje byloje ir konkrečios bylos teismo nagrinėjimo sparta. Be kita ko, svarbus ne tik kiekvieno iš šių principų individualus įgyvendinimas. Dar labiau svarbi ir šių principų sąveika nurodytose stadijose, iš kurios galime spręsti ar šiose stadijose yra įmanoma aptariamų principų pusiausvyra bei protingas derinimas, taip pat, kiek kiekviena iš šių stadijų gali prisidėti prie greito ir teisingo civilinės bylos išnagrinėjimo.

3.1. Operatyvumo ir teisingumo principų santykis pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijoje

Remiantis V. Nekrošiaus vertinimu, pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadija yra viena iš svarbiausių stadijų, kalbant tiek apie civilinių bylų nagrinėjimo koncentruotumo principo įgyvendinimą, tiek apie teisingą bylos išnagrinėjimą¹⁰¹. Nuo to, kaip bus pasirengta teisminiam bylos nagrinėjimui, tiesiogiai priklausys teismo galimybė išnagrinėti bylą pirmojo teismo posėdžio metu¹⁰² ir tokiu būdu įgyvendinti koncentracijos principą. Kita vertus, nuo to ar tinkamai (galutinai suformuoti ieškovo reikalavimai ir atsakovo atsikirtimai į ieškinį) ir išsamiai (surinkti ar gauti visi reikiami ir tirtini įrodymai), priklausys ir teisingo teismo sprendimo priėmimo galimybė. Vadinasi, pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadija iš esmės gali lemti kitos civilinio proceso stadijos – teismo nagrinėjimo baigtį. Todėl, jau pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje, būtina turėti tokį teisinį reglamentavimą, kuris leistų įgyvendinti operatyvų ir kartu teisingą procesą tiek pačioje pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje, tiek teismo nagrinėjimo stadijoje. Kyla klausimas – ar LR CPK įtvirtintos teisės normos tikrai leidžia įgyvendinti teisingumo ir operatyvumo principų pusiausvyrą pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje? Be to, ar teismai, įgyvendindami LR CPK normas, užtikrina šių principų protingą derinimą? Atsakymus į šiuos klausimus bandysime rasti apžvelgdami teisingumo ir operatyvumo principų bei jų sąveikos realijas pasirinktoje stadijoje.

¹⁰¹ V. Nekrošius. Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai. // Justitia. 2004, Nr. 1 (49). P. 2.

¹⁰² V. Nekrošius. Pasiruošimo teisminiam nagrinėjimui stadija Lietuvos civiliniame procese ir bylų nagrinėjimo koncentruotumas // Teisė. 1999, Nr. 33 (2). P. 43; Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. P. 140-141.

Pirmiausiai paminėtina, kad dabar galiojančiame LR CPK atsisakyta pasirengimo teismiam nagrinėjimui terminų. Tokie terminai buvo nustatyti 1964 m. CPK 121 str., kuris numatė, kad pasirengta teismiam nagrinėjimui turėjo būti ne vėliau kaip per 7 dienas, o ypatingais atvejais per 20 dienų nuo prašymo priėmimo dienos¹⁰³. Terminų nustatymas turėjo užtikrinti neabejotiną šios stadijos operatyvumą, tačiau, akivaizdu, kad tokie trumpi terminai darė neįmanomu ne tik galimybę tinkamai pasirengti teismiam nagrinėjimui, bet iš esmės „numarino“ šią stadiją. Pagal V. Nekrošius, „į šią civilinio proceso stadiją Lietuvos teismuose dažnai buvo žiūrima atsainiai, o tiksliau, jos tiesiog nebuvo“¹⁰⁴. Teisės doktrinoje yra nuomonių, kad terminų šiai stadijai nustatymas kelia rimtas abejones dėl šiai stadijai keliamo tikslo – tinkamai pasirengti teismiam nagrinėjimui – pasiekimo¹⁰⁵. Todėl galiojančiame LR CPK buvo pasirinkta priešinga alternatyva – LR CPK 72 str. 1 d. numatyta, kad teismas privalo rūpintis, kad civilinė byla teisme būtų išnagrinėta per kuo trumpesnę laiką, nebūtų vilkinamas bylos išnagrinėjimas, teismas turi siekti, kad civilinė byla būtų išnagrinėta per vieną teismo posėdį. Bylos išnagrinėjimo terminas numatytas tik išimtiniais atvejais – nedispozityvioms byloms (LR CPK 413, 421 str.)¹⁰⁶. Atrodytų, kad tokia situacija sudaro visas sąlygas užtikrinti tinkamą ir išsamų pasirengimą teismiam nagrinėjimui, tačiau tuo pačiu ir neabejotinai ilgesnį. Tačiau, remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimais, civilinio proceso paskirtis – užtikrinti greitą ir teisingą privačių ginčų išsprendimą¹⁰⁷, o LR CPK 7 str. nustato teismo pareigą rūpintis kiek įmanoma greitesniu bylos išnagrinėjimu. Tokios nuostatos reiškia, kad teisingumo ir operatyvumo principai turėtų pasireikšti kiekvienoje civilinės bylos nagrinėjimo stadijoje.

Detaliau pasirengimo teismiam nagrinėjimui stadijoje aptarsime sprendimo už akių institutą, kuris, pasak V. Nekrošiaus, yra vienintelė veiksminga civilinio proceso mokslo ir praktikos sukurta priemonė kovoti su šalies piktnaudžiavimu neatvykti į teismo procesą ir taip vilkinti procesą¹⁰⁸. Remiantis tokia nuomone, šis institutas turėtų būti ir veiksminga priemonė, padedanti įgyvendinti proceso operatyvumą, kas būtų atitinkama atsvara vien tik išsamiam pasirengimui teismiam nagrinėjimui. Tačiau, ar tikrai sprendimo už akių institutas gali garantuoti pasirengimo teismiam nagrinėjimui stadijos ir viso bylos proceso operatyvumą? Panagrinėkime šį klausimą plačiau. Remiantis LR CPK 285 str. 2 d., priimdamas sprendimą už

¹⁰³ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 142.

¹⁰⁴ Ten pat.

¹⁰⁵ V. Nekrošius. Pasirengimas teismiam nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai // Justitia. 2004, Nr. 1(49). P. 3.

¹⁰⁶ Ten pat.

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje A. Bieliauskas v. likviduojama Trakų valstybinė turizmo įmonė, F. Voicenchovskaja, R. Ruseckienė (bylos Nr. 3K-3-863/2002).

¹⁰⁸ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 172.

akių, teismas atlieka formalų byloje pateiktų įrodymų vertinimą, t.y. įsitikina, kad pasitvirtinus šių įrodymų turiniui būtų pagrindas priimti tokį sprendimą¹⁰⁹. Kas yra formalus įrodymų vertinimas? Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne žodis „formalus“ aiškinamas kaip „paremtas forma, o ne turiniu“¹¹⁰. Tuo tarpu, teisės doktrinoje nurodoma, kad formalus įrodymų vertinimas netiriant įrodymų turinio reiškia, kad teismas vertina tik teisinį, bet ne faktinį jų pagrįstumą¹¹¹. Reiškia, kad iš esmės teismas netiria įrodymų turinio, o tik įsitikina, kad esant situacijai, jeigu tokie įrodymai pasitvirtintų, būtų patenkintas ieškinys. Tačiau, ar tikrai šiame institute, kaip pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijos dalyje, gali būti pateisinamas nevisapusiškas visų esamų įrodymų įvertinimas? Juk neatlikus visapusiško įrodymų įvertinimo, sunkiai įsivaizduojamas materialiai teisingo sprendimo byloje priėmimas. Kaip pripažįsta Konstitucinis Teismas, teisinis reglamentavimas, kuris neleidžia teismui priimti teisingo sprendimo, negalimas¹¹². Be to, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje taip pat nurodoma, kad sprendime už akių turi būti pakankamai motyvų priimtam sprendimui pagrįsti¹¹³. Tokiu atveju, peržiūrėjus LR CPK normas, reglamentuojančias teismo sprendimo už akių priėmimą, reikia sutikti su Ž. Terebeizos pateikiamu vertinimu, kad minimų teisės normų analizė leidžia teigti, kad teismas gali priimti sprendimą už akių tik atlikęs šalies ar šalių pateiktų įrodymų tiek teisinį, tiek faktinį įvertinimą, nesvarbu ar bus vertinami tik ieškovo ar abiejų proceso šalių pateikti įrodymai¹¹⁴. Būtinybė teismui įvertinti pateiktų įrodymų formą ir turinį yra lemiama pačios teismo sprendimo už akių instituto esmės – šis institutas suprantamas ne kaip teisinė sankcija pasyviai proceso šaliai, o kaip viena iš priemonių proceso koncentruotumui įgyvendinti, visada derinama su pagrindiniu proceso tikslu – teisingu bylos išnagrinėjimu¹¹⁵. Be to, kaip teigia L. Baublys, jau Aristotelis skatino į įstatymus žvelgti protingai, siekti teisingumo ne tik formaliaja, bet ir turiningąja prasme¹¹⁶. Formalus įrodymų vertinimo turinys neatitinka ir pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijai keliamo tikslo – tinkamai pasirengti teisminiam bylos nagrinėjimui. Todėl, manome, kad priimdamas sprendimą už akių, teismas turėtų vertinti

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje A.G. v. K.G. (bylos Nr. 3K-3-551/2006).

¹¹⁰ Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 150.

¹¹¹ Ten pat; Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 178.

¹¹² 2006 m. rugsėjo 21 d. Konstitucinio Teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2006. Nr. 102-3957 (atitaisymas – 2006 11 25 Nr. 127, atitaisymas – 2006 12 16, Nr. 137).

¹¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Molesta“ v. A.Š. (bylos Nr. 3K-3-389/2007).

¹¹⁴ Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese. daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 154.

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Molesta“ v. A. Š. (bylos Nr. 3K-3-316/2008).

¹¹⁶ Baublys L. Aristotelio teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse // Jurisprudencija. 2006, Nr. 8(86). P. 87.

pateiktų įrodymų tiek teisinį, tiek faktinį pagrindumą, remdamasis LR CPK 185 str. įtvirtintomis įrodymų vertinimo taisyklėmis¹¹⁷, t.y. pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymais.

Apibendrinami, galime teigti, kad sprendimo už akių institute susiduriama su gana keblia proceso operatyvumo ir teisingumo sąveikos schema. Vienu atveju, jei teigsime, kad teismo sprendimo už akių instituto paskirtis – skatinti šalis rūpintis proceso eiga ir tokiu būdu įgyvendinti proceso koncentraciją, sprendimo už akių institute turėtų lyderiauti proceso operatyvumas, dėl ko turėtume „pasitenkinti“ formaliu (teisiniu) įrodymų vertinimu. Pastarasis įrodymų vertinimas reikalauja mažiau laiko ir garantuoja spartų procesą. Formalų įrodymų vertinimą įtvirtina ir LR CPK 285 str. 2 d. Pažymėtina, kad toks įrodymų vertinimas prieštarauja aukščiau pateiktai nuomonei dėl įrodymų vertinimo šiame institute ir pasirengimo nagrinėti bylą stadijos tikslui. Kitu atveju, vadovaujantis nuomone, kad šiame institute teismas privalo pateiktus įrodymus įvertinti tiek formos, tiek turinio atžvilgiu¹¹⁸, pateisiname pasirengimo nagrinėti bylą stadijos paskirtį, tačiau teikiame pirmenybę ilgesniam ir teisingesniam bylos nagrinėjimui. Klausimas – kaip turėtų būti sprendžiamas pateiktas operatyvumo ir teisingumo principų santykio konfliktas? Teikti pirmenybę operatyvumui ar teisingumui? Manome, kad situacija turėtų būti sprendžiama teisingumo principo naudai, nes tokiu atveju mes neprieštarautume pasirengimo bylos nagrinėjimo stadijos esmei ir paskirčiai. Be to, sprendimo už akių institutas yra pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijos dalis, o remiantis subordinacijos (pavaldumo) principu, žemesnė grandis negalėtų neatitikti ar prieštarauti aukštesnei grandžiai. Aišku, kad galima būtų vadovautis pastaruoju požiūriu, reiktų pakeisti LR CPK 285 str. 2 d. normą, įtvirtinant, kad teismas turėtų pateiktus įrodymus įvertinti tiek formos, tiek turinio atžvilgiu.

Peržiūrint pasirengimo teismui nagrinėjimui stadiją, manytume, kad atskiro aptarimo nusipelno ir aktyvus teismo (teisėjo) vaidmuo ir jo reikšmė šioje stadijoje. Pripažįstama, kad operatyvus ir teisingas ginčo išsprendimas nemaža dalimi priklauso nuo to, kaip bus pasirengta bylos nagrinėjimui, ar parengiamojoje stadijoje teismas veiks aktyviai, tikslindamas, koordinuodamas šalių veiksmus¹¹⁹.

Remiantis LR CPK 225 str. 1) punktu, pirmiausiai ką teismas padaro (jei tai reikalinga), tai patikslina šalių pareigą įrodinėti. Šita nuostata, pagal V. Nekrošių, yra labai svarbi proceso koncentruotumui, kadangi tikslus teismo nurodymas, kuri šalis ir kokias aplinkybes turi įrodinėti,

¹¹⁷ Ten pat.

¹¹⁸ Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese. daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 154.

¹¹⁹ Ambrašaitė G. Pasiruošimo teismui nagrinėjimui stadija naujajame civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20). P. 159.

gali iš esmės pagreitinti bylos nagrinėjimą¹²⁰. Manytume, kad ši nuostata yra ir savotiškas teisingo sprendimo priėmimo garantas, nes šalis nukreipiama teisinga linkme dėl konkrečių ir svarbiausių aplinkybių įrodinėjimo ir esminių įrodymų rinkimo šalies grindžiamoms aplinkybėms įrodyti. Tai daro tiesioginę įtaką būsimu ieškinio patenkinimui (teismui įsitikinus arba beveik įsitikinus, kad ieškovo grindžiamos aplinkybės egzistuoja) ar atmetimui (teismui nesant įsitikinus ieškovo grindžiamų aplinkybių egzistavimu, bet esant įsitikinus arba beveik įsitikinus aplinkybėmis, kuriomis atsikerta atsakovas). Todėl, galime teigti, kad teismas per aktyvų veiksmą – patikslinti šalių pareigą įrodinėti, jau įžanginėje pasirengimo teismui nagrinėjimui dalyje susidėlioja būsimų galutinių reikalavimų ir atsikirtimų rėmus bei šalių pozicijas. Aptariama teismo teisė galėtų būti proceso operatyvumo ir teisingumo principų protingo derinimo pavyzdžiu, jei ne vienas momentas. LR CPK 141 str. 1 d. nustatyta, kad iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo ieškovas turi teisę pakeisti ieškinio dalyką arba ieškinio pagrindą. O nutartis skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje bus priimta tik tada, kai teismas bus visiškai įsitikinęs, kad byla parengta teismui nagrinėjimui (LR CPK 232 str.). Klausimas – kaip teisėjas gali būti visiškai įsitikinęs bylos parengimui teismui nagrinėjimui, ypač tada, kai pasiruošimas vyksta pasirengimo paruošiamaisiais procesiniais dokumentais būdu, jei bet kada iki faktinio tokios nutarties priėmimo jis gali gauti ieškovo patikslintą ieškinį? Kaip teismas spręstų situaciją, jei tą pačią dieną, kurią priimta tokia nutartis, gautų ieškovo patikslintą ieškinį? Akivaizdu, kad ieškinio dalyko arba pagrindo keitimui iki aptariamų nutarties priėmimo nėra jokių ribojimų, išskyrus atvejus, kai teisėjas nustato terminą galutiniam ieškinio variantui pateikti. Tokia situacija sudaro sąlygas nesąžiningai proceso šaliai vilkinti procesą ir „paneigti“ proceso operatyvumą. Manome, kad šioje situacijoje ši procesinė ir aptariamų principų sąveikos problema galėtų būti išspręsta tokiu būdu – teismas visais atvejais įžanginėje pasirengimo teismui nagrinėjimui dalyje turėtų skirti ieškovui konkretų terminą, iki kada privalo būti galutinai suformuluotas ieškinio pagrindas arba dalykas. Be to, teismas gali atsisakyti tenkinti pareiškimą dėl ieškinio dalyko arba ieškinio pagrindo pakeitimo, jei toks pareiškimas pateikiamas praleidus nustatytą terminą (LR CPK 141 str. 3 d.). Tokią poziciją pripažįsta ir V. Nekrošius, teigdamas, kad termino galutinio ieškinio dalyko ar pagrindo suformulavimui nustatymas ribotų galimybę piktnaudžiauti proceso vilkinimo galimybe¹²¹.

Aptartina ir kita aktyvaus teismo vaidmens išraiškos forma, t.y. teismo teisė pasirinkti konkretų pasiruošimo teismui nagrinėjimui būdą. Tokia teismo teisė yra numatyta ir Vokietijos, Švedijos ir kt. užsienio valstybių civilinio proceso kodeksuose. Vokietijos procesinio įstatymo (vok. Zivilprozessordnung – „Civilinio proceso tvarka“, toliau – ZPO) 274-276 str.

¹²⁰ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 150.

¹²¹ Ten pat. P. 151.

numato du pasirengimo bylos nagrinėjimui būdus – žodinį ir rašytinį¹²², o Švedijos teismo nagrinėjimo kodekso 42 skyriaus 9 dalies 1 pastraipoje nurodyta, kad pasirengimas bylai gali vykti posėdyje, raštu, arba kita procedūra. Gali būti derinami ir keli pasirengimo bylai būdai¹²³. Lietuvoje pasirengimas teismui nagrinėjimui vyksta dviem pagrindinėmis formomis, kurios įgyvendinamos pagrindinėje pasirengimo teismui nagrinėjimui dalyje – rašytinis pasirengimas (vyksta šalims apsiikeičiant paruošiamaisiais procesiniais dokumentais) ir žodinis nagrinėjimas (vyksta parengiamajame teismo posėdyje žodinio principo būdu)¹²⁴. Kuria forma bus naudojama konkrečioje byloje, sprendžia išimtinai teismas (LR CPK 225 str. 6 p.)¹²⁵. Būtent teismas įgyvendindamas jam suteiktą teisę, gali nuspręsti kokia forma konkrečioje byloje naudotis yra tikslingiau ir veiksmingiau, kad būtų įgyvendinti civiliniam procesui keliami tikslai. LR CPK 227 str. 1 d. nurodyta, kad teismas privalo skirti pasirengimo paruošiamaisiais dokumentais būdą, jei abi proceso šalys yra tinkamai atstovaujamos arba kitais atvejais, jei mano, kad tokiu būdu byla bus išnagrinėta greičiau, išsamiau ir teisingiau. Tuo tarpu, pasiruošimas teismui bylos nagrinėjimui paruošiamajame teismo posėdyje vykdomas, kai teismas mato realią taikos sutarties sudarymo galimybę, kai teismas turi imtis priemonių šalims sutaisyti arba, kai teismas mano, kad toks būdas tinkamiausias geresniam ir išsamiam bylos nagrinėjimui (LR CPK 228 str. 1 str.). Atrodytų, kad konkrečiu atveju, teismui suteikimas teisės parinkti vieną arba kitą pasirengimo teismui nagrinėjimui būdą yra veiksminga priemonė operatyvumo ir teisingumo principų pusiausvyrai užtikrinti. Tačiau, praktika patvirtina, kad teismai ne tik žodinį pasirengimą teismui nagrinėjimui taiko dažniau nei rašytinį, bet ir paprastai surengia ne vieną, o tris, keturis, o kartais ir šešis parengiamuosius posėdžius¹²⁶. Paprastai, paskyrus parengiamąjį teismo posėdį, šis yra atidedamas¹²⁷. Remiantis R. Lingytės atlikta Vilniaus miesto trečiojo apylinkės teismo bylų analize, parengiamasis posėdis buvo atidėtas penkiose iš šešių analizuotų civilinių bylų¹²⁸. Problema ta, kad praktikoje pasitaiko atvejų, kai šaliai neatvykus į pakartotinį teismo posėdį, šis dar kartą (ir ne vieną kartą) yra atidedamas¹²⁹. Nors, kaip numato LR CPK komentaras, teismas visus pasirengimo teismui nagrinėjimui keliamus uždavinius turi įgyvendinti jau pirmame teismo posėdyje, išskyrus išimtinus atvejus, dėl kurių reikalingas antras posėdis. Tačiau, byloje negali būti daugiau kaip

¹²² *Zivilprozessordnung*. Prieiga per internetą: <<http://bundesrecht.juris.de/zpo/index.html>>; prisijungimo laikas: 2011-02-11.

¹²³ Swedish Code of Judicial Procedure. Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/78/30607300.pdf>>; prisijungimo laikas: 2011-02-11.

¹²⁴ V. Nekrošius. Pasirengimas teismui nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai // *Justitia*. 2004, Nr. 1(49). P. 4.

¹²⁵ Ten pat. P. 2.

¹²⁶ Lingytė R. Pasirengimo civilinės bylos nagrinėjimui teismo posėdyje stadijos efektyvumas: magistro baigiamasis darbas. soc. mokslai: teisė/MRU.- V., 2009. P. 26-28, 68-71.

¹²⁷ Ten pat. P. 26-28.

¹²⁸ Ten pat.

¹²⁹ Ten pat.

dviejų posėdžių¹³⁰. Klausimas, ar tokiose situacijose, kai pasirengimas bylos nagrinėjimui vyksta dviejuose ar trijuose posėdžiuose, yra užtikrinamas tinkamas proceso operatyvumo principo įgyvendinimas? Akivaizdu, kad tokiu atveju bylos nagrinėjimo laikas nereikalingai yra ištesiamas, laukiant kaž kurios proceso šalies pasirodymo parengiamajame teismo posėdyje. Manome, kad toks teismo elgesys patvirtina nenorą taikyti sprendimo už akių institutą, vietoj jo, renkantis parengiamojo posėdžio atidėjimo kelią. Tą patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika¹³¹. Kaip minėjome, sprendimo už akių institutas materialiosios tiesos nustatymo negali visais atvejais užtikrinti, nes toks sprendimas priimamas tik formaliai įvertinus įrodymus. Gali būti, kad įrodymai bus neišsamūs ar suklastoti, kas reikštų sprendimo, kuris neatitinka bylos aplinkybių, priėmimą civilinėje byloje. Norėdami to išvengti, teismai operatyvumo ir teisingumo principų konkurenciją sprendžia teisingumo principo naudai, nors 1984 m. vasario 28 d. Rekomendacijoje Nr. R(84)5¹³² Europos Tarybos Ministrų komitetas yra nurodęs, kad viena iš priemonių supaprastinti ir pagreitinti civilinių bylų nagrinėjimą yra teismo sprendimo už akių instituto aktyvesnis taikymas. Be to, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad sprendimo už akių priėmimo institutu siekiama sudaryti teisines prielaidas civiliniame procese įgyvendinti *inter alia* ekonomiškumo ir koncentracijos principus. Sprendimo už akių priėmimu, be kitų tikslų, siekiama užkirsti kelią civilinio proceso vilkinimui ir neleisti proceso šalims piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. Todėl toks institutas savaime nelaikytinas antikonstituciniu, juo siekiama konstituciškai pagrįstų tikslų¹³³. Tačiau, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad sprendimas už akių turi būti suderinamas su teisingu bylos išnagrinėjimu¹³⁴ ir teismai vadovaujasi tokiu išaiškinimu. Kita vertus, šioje situacijoje galima būtų išvelgti ir kitus faktorius, lemiančius parengiamojo posėdžio atidėjimą. Tai didelis teisėjų darbo krūvis, proceso šalių noras neskubėti išspręsti ginčą, subjektyvus ir laisvas proceso teisės normų traktavimas ir kt., kas lemia ilgesnę pasirengimo nagrinėti bylą teisminiame posėdyje trukmę. Tačiau šie faktoriai teismui neturėtų kliudyti užtikrinti greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą.

Kita vertus, pasirengimas parengiamajame posėdyje bendrai kritikuotinas kaip neefektyvus, nes kartais šalys į tokį posėdį turi vykti iš kitų miestų, atsiprašinėti iš darboviečių ir

¹³⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. II dalis. Procesas pirmosios instancijos teisme. III dalis. Teismo sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei nagrinėjimo ypatumai. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 101.

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje 638-oji Daugiabučių namų savininkų bendrija v. G. Rimkevičiaus Pl “Fajena”. (bylos Nr. 3K-3-521/2005).

¹³² Europos Tarybos Ministrų komiteto 1984 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. R(84)5 “Dėl civilinio proceso principų, turinčių pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą“, priimta Ministrų Komitete 1984 m. vasario 28 d. 367-me ministrų pavaduotojų posėdyje.

¹³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas bylos Nr. 35/03-11/06). Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060921.htm>>; prisijungimo laikas: 2011-03-31.

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB “Molesta” v. A.Š. (bylos Nr. 3K-3-316/2008).

t.t. Teisės doktrinoje pripažįstama, kad pasirengimas parengiamųjų dokumentų būdu yra kur kas veiksmingesnis proceso operatyvumo, ekonomijos ir teisingumo požiūriu, nes šalims nereikia vyksti į teismo posėdį, jų reikalavimai parengiamuosiuose dokumentuose suformuluojami aiškiau ir tiksliau, dėl ko pasiruošimas paruošiamųjų dokumentų būdu tam tikra prasme laikomas prioritetiniu¹³⁵. Šioje vietoje galėtume oponuoti ir nuomonei, kad būtina skirti parengiamąjį teismo posėdį tais atvejais, kai šalys nėra pasirengusios dėstyti savo argumentų raštu arba, kad tokia teismo posėdyje gali būti sudaryta taikos sutartis¹³⁶. Manytume, kad teismas tikrai ne visais atvejais iš pateikto ieškinio ar atsiliepimo į jį, gali padaryti teisingas išvadas dėl šalies galėjimo ar negalėjimo išdėstyti savo reikalavimus ir argumentus raštu, kaip ir apie šalies galimybę naudotis teisine pagalba (šeimos narių, giminaičių ar advokatų). Jei šalis sugebėjo pateikti ieškinį ar atsiliepimą, sugebės pateikti ir dubliką bei tripliką. Tuo tarpu, poziciją dėl taikaus ginčo išsprendimo šalys galėtų aiškiai išdėstyti parengiamuosiuose procesiniuose dokumentuose. Be to, teismo noras „privesti“ šalį prie taikos sutarties sudarymo, neretai šalis tik labiau „suerzina“ nei padeda pasiekti taikų ginčo išsprendimą. Todėl, manome, kad teismai dažniau turėtų naudoti pasirengimo paruošiamaisiais dokumentais būdą, juolab, kad to nedraudžia daryti ir LR CPK 227 str. 1 d., numatanti kad teismas privalo skirti pasirengimo paruošiamaisiais dokumentais būdą, jei abi proceso šalys yra tinkamai atstovaujamos arba kitais atvejais, jei mano, kad tokiu būdu byla bus išnagrinėta greičiau, išsamiau ir teisingiau. Kita vertus, veiksmingiausia civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų protingo derinimo priemonė galėtų būti aptariamoje stadijoje teismui suteikta teisė įgyvendinti mišrų pasirengimo teismui nagrinėjimui būdą (vadovaujantis Švedijos pavyzdžiu¹³⁷). Manome, kad LR CPK numčius teisę teismui, esant būtinybei, pereiti nuo vieno pasirengimo teismui nagrinėjimui būdo prie kito, konkrečiu atveju padėtų greičiau ir tinkamiau pasirengti teismui bylos nagrinėjimui ir išnagrinėti tokią bylą. Tokia teismo teisė LR CPK nėra tiesiogiai įtvirtinta, bet remiantis teisės doktrinos atstovų nuomonėmis¹³⁸ ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuluota teisės aiškinimo ir taikymo taisykle (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad tais atvejais, kai pasirengimas vyksta paruošiamųjų dokumentų būdu ir šalys netinkamai

¹³⁵ Ambrasaitė G. Pasiruošimo teismui bylos nagrinėjimui stadija naujajame civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20). P. 161.

¹³⁶ V. Nekrošius. Pasirengimas teismui nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai // Justitia. 2004, Nr. 2(50). P. 4.

¹³⁷ Swedish Code of Judicial Procedure. Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/78/30607300.pdf>>; prisijungimo laikas: 2011-02-11.

¹³⁸ Valančius V., Nekrošius V., Driukas A. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. II dalis. Procesas pirmosios instancijos teisme. III dalis. Teismo sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei nagrinėjimo ypatumai. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 99. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: Justitia, 2007. T. 3. P. 235.

suformulavo įrodinėjimo dalyką ar nepateikė būtinų įrodymų, teismas turėtų skirti parengiamąjį teismo posėdį¹³⁹, teismas turi teisę taikyti mišrų pasirengimo teisminiam nagrinėjimui būdą.

Aptarus pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadiją, galime daryti išvadą, kad neatsižvelgiant į pasirengimo bylos nagrinėjimo stadijos pagrindinį tikslą – tinkamai ir išsamiai pasirengti teisminiam bylos nagrinėjimui, LR CPK įtvirtina pakankamai civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų suderinimo galimybių (numatyta teismo teisė parinkti rašytinį ar žodinį pasirengimo bylos nagrinėjimui būdą bei juos derinti, teismo teisė patikslinti šalių įrodinėjimo pareigą, nenumatytas aptariamų stadijos terminas, bet numatyti tam tikri procesiniai terminai – parengiamasis teismo posėdis turi įvykti ne vėliau kaip per trisdešimt dienų nuo nutarties skirti parengiamąjį posėdį priėmimo dienos, paruošiamiesiems dokumentams pateikti numatyta ne ilgiau kaip keturiolika dienų ir pan.¹⁴⁰), kas turėtų užtikrinti teisingą, bet tuo pačiu ir gana spartų pasirengimą teisminiam nagrinėjimui. Tačiau problema yra ne teisiniame reglamentavime, o teismų praktikoje. Praktikoje civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų derinimo problema pasireiškia tuo, kad teismai įgyvendindami šiuos principus, nepakankamai taiko operatyvumo principą, dėl ko nukenčia šios stadijos sparta. Vietoj įstatymo reglamentuojamo vieno parengiamojo posėdžio, surengia tris ir daugiau parengiamuosius posėdžius, vengia taikyti sprendimą už akių, žodinį pasirengimo būdą taiko dažniau nei rašytinį¹⁴¹. Manome, kad teismai turėtų dažniau taikyti sprendimo už akių institutą, siekti surengti ne daugiau kaip vieną parengiamąjį teisminiam nagrinėjimui posėdį ir, esant galimybei, naudoti mišrų pasirengimo teisminiam nagrinėjimui būdą.

3.2. Operatyvumo ir teisingumo principų santykis teismo nagrinėjimo stadijoje

Teisminis nagrinėjimas yra trečioji civilinio proceso stadija, kurioje laikantis proceso žodiškumo, viešumo, tiesioginio dalyvavimo, rungimosi ir kitų civilinio proceso principų byla nagrinėjama iš esmės¹⁴². Ši stadija yra viltis į protingą proceso operatyvumo ir teisingumo principų derinimą, nes juk visos pastangos ir priemonės, kad bylą galima būtų operatyviai ir teisingai išnagrinėti vieno posėdžio metu (LR CPK 7 str. 1 d. ir 72 str. 1 d.) turėjo būti įgyvendintos pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje. Kaip teigia V. Nekrošius, vertinant viso proceso trukmę, pailgėjusi pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadija turėtų sutrumpinti

¹³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta „Lietuvos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga“, A2-22.

¹⁴⁰ Ten pat. P. 152-153.

¹⁴¹ Lingytė R. Pasirengimo civilinės bylos nagrinėjimui teismo posėdyje stadijos efektyvumas: magistro baigiamasis darbas. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 26-27, 68-71.

¹⁴² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 72.

bendrą bylos nagrinėjimo terminą¹⁴³. Tačiau, teismo bylų nagrinėjimo praktika rodo, kad iš esmės teisminis nagrinėjimas nėra sutrumpėjęs, o dažnai užsitęsia iki dešimties ir daugiau teismo posėdžių¹⁴⁴. Reiškia, kad siekis, jog byla būtų išnagrinėta jau pirmojo posėdžio metu lieka tik teorinis. Tokiu būdu, ignoruojamas ir Europos Tarybos Ministrų komiteto 1984 m. vasario 28 d. rekomendacijos Nr. R(84)5 “Dėl civilinio proceso principų, turinčių pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą”¹⁴⁵ reikalavimas, kad teisminį nagrinėjimą turėtų sudaryti ne daugiau kaip du teismo posėdžiai. Taip pat ir Ministrų Komiteto 2010 m. vasario 24 d. rekomendacijos CM/Rec(2010)3 valstybėms narėms dėl veiksmingų priemonių užkertant kelią pernelyg ilgai proceso trukmei¹⁴⁶ reikalavimas, kad visos vidaus procesų stadijos, kuriose gali būti sprendžiamas civilinio pobūdžio teisių ir pareigų klausimas, būtų užbaigiamos per įmanomai trumpiausią laiką. Ryškiausia operatyvumo ir teisingumo principų konkurenciją galime išvelgti tokiose teismo nagrinėjimo situacijose kaip žodinio ir rašytinio proceso derinimo nebuvimas, dažnas bylos nagrinėjimo atidėjimas ir dalyvaujančių byloje teisė iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos papildyti bylos medžiagą naujais įrodymais. Šias situacijas panagrinėsime detaliau.

LR CPK 153 str. 2 d. numato, kad rašytinis procesas galimas įstatymo nustatytais atvejais. Pirmiausiai, toks procesas galimas šalių sutikimu (LR CPK 235 str. 4 d.), bet teismas bet kada turi teisę savo nutartį dėl rašytinio proceso panaikinti ir paskirti žodinį bylos nagrinėjimą, jeigu žodinio proceso tvarka bylos aplinkybės bus ištirtos išsamiau (LR CPK 235 str. 5 d.). Esant tokiam teisiniui reglamentavimui, faktiškai susidaro situacija, kad rašytinį procesą dažniausiai lems tik šalių valia turėti tokį procesą, išskyrus atvejus, kai rašytinį procesą kaip privalomą numato LR CPK normos, pavyzdžiui ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamos bylos (LR CPK 442 str. 5 d.). Pažymėtina, kad netgi šios kategorijos bylose teismas turi teisę nuspręsti nagrinėti bylą žodinio proceso tvarka. Tokia situacija iki galo neišsprendžia žodinio ir rašytinio bylos nagrinėjimo derinimo problemos, kuri buvo aktuali dar galiojant 1964 m. CPK. Dabar galiojantis LR CPK taip pat numato, kad byla nagrinėjama žodžiu ir tos pačios sudėties teismo (LR CPK 235 str. 2 d.). Vadinasi, LR CPK įtvirtintas žodinio nagrinėjimo principas lemia, kad teismas bylas nagrinės žodine tvarka, nebent kitokio, t.y. rašytinio nagrinėjimo pageidautų šalys, išskyrus nurodytas išimtis dėl atskirų kategorijų bylų. Dažnas bylų nagrinėjimas žodinio proceso tvarka turi tiesioginę įtaką proceso trukmei (žodinis procesas yra žymiai ilgesnis), dėl ko nukenčia proceso operatyvumo principas šioje stadijoje. Šią situaciją galima būtų bandyti išspręsti keliais būdais. Vienas iš jų, kaip nurodė V. Nekrošius, numatyti teismui

¹⁴³ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 153.

¹⁴⁴ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Antra dalis. – Vilnius: Justitia, 1995. P. 63 (jau šiame vadovėlyje V. Mikelėnas konstatavo, kad dažnai bylos teisminis nagrinėjimas susideda iš dviejų, trijų ir daugiau teismo posėdžių).

¹⁴⁵ Priimta Ministrų Komitete 1984 m. vasario 28 d. 367-me ministrų pavaduotojų posėdyje.

¹⁴⁶ Ministrų Komiteto priimta 2010 m. vasario 24 d. 1077-ajame atstovų susitikime.

galimybę skirti rašytinį procesą, jei yra pagrindo manyti, kad šalis neatvyks į teismo posėdį¹⁴⁷. Be to, svarstyтина ar nereiktų suteikti teismui teisės ne tik pereiti nuo rašytinio bylos nagrinėjimo prie žodinio, bet ir teisę pereiti nuo žodinio nagrinėjimo prie rašytinio, pasikeitus bylos aplinkybėms ar teismui manant, kad konkrečiu atveju rašytinis nagrinėjimas padės greičiau ir teisingiau išspręsti teisminį ginčą. Kitas būdas – bylose, kuriose vyko pasirengimas nagrinėti bylą paruošiamaisiais dokumentais, nustatyti rašytinį bylos nagrinėjimą, paliekant teismui teisę bet kada pereiti prie žodinio nagrinėjimo, jei teismas mano, kad žodinis bylos nagrinėjimas padės tinkamiau išnagrinėti konkrečią bylą. Pastarasis būdas pateisintų ir pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje atliktus veiksmus. Šalys iki pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijos pabaigos turi žinoti viena kitos reikalavimus bei atsikirtimus, turi būti susipažinę su pateiktais įrodymais, kuriais grindžiami procesiniai dokumentai ir pagaliau – turi būti susipažinę su visais procesiniais dokumentais. Teismas, prasidėjus teisminiam nagrinėjimui, neturi skelbti ar pagarsinti visos turimos medžiagos, nes ji šalims jau žinoma, išskyrus naujai gautą ir nežinomą šalims medžiagą. Tokia praktika yra ir užsienio valstybėse. Procesinių dokumentų turinys teismo posėdžio metu yra skelbiamas tik tokia apimtimi, kuri nėra žinoma šalims arba būtinas jos tikslus citavimas (Austrijos ZPO 177 str. II d., Vokietijos ZPO 137 str. III d., Lenkijos KPC 207-210 str.)¹⁴⁸. Tokią nuostatą turime ir LR CPK, pagal kurią rašytiniai įrodymai balsu perskaitomi teismo posėdyje ir pateikiami susipažinti dalyvaujantiems byloje asmenims, išskyrus atvejus, kai jie su šiais įrodymais susipažino iki teismo posėdžio pradžios (LR CPK 200 str. 1 d.). Apibendrinant, manytume, kad teismui suteikus teisę aukščiau aptartais atvejais variuoti tarp žodinio ir rašytinio proceso, būtų labiau užtikrinamas proceso teisingumo ir operatyvumo principų derinimas nei esant dabartiniai situacijai.

Pereikime prie kitos aktualios temos – bylos nagrinėjimo atidėjimo. LR CPK 156 str. 1 d. numato, kad atidėti bylos nagrinėjimą teismas turi teisę LR CPK numatytais atvejais, taip pat tais atvejais, kai negalima nagrinėti bylos tame teismo posėdyje dėl to, kad neatvyko vertėjas arba kad pareikštas priešieškinis, arba kad būtina išreikalausiti naujus įrodymus ar dėl kitų svarbių priežasčių (neatvykimas dėl ligos, atostogos, komandiruotė, kitoks užimtumas, šalies atstovo užimtumas kitose bylose ir kitos panašios priežastys paprastai nelaikomos svarbiomis priežastimis). Teismas taip pat negali nagrinėti bylos, jei nedalyvauja kuris nors iš byloje dalyvaujančių asmenų ir jis neturi atstovo dėl to, kad nebuvo tinkamai informuotas apie teismo posėdžio vietą ir laiką, nes būtų pažeistas teisės būti išklausytam principas. Be to, bylos nagrinėjimas atidedamas, kai ieškovas bylą veda per atstovą, tačiau į teismo posėdį neatvyksta byloje dalyvaujantis asmuo ir jo atstovas ir atstovas neinformuotas apie teismo posėdžio vietą ir

¹⁴⁷ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 156.

¹⁴⁸ Ten pat. P. 154.

laiką (LR CPK 246 str. 1 d.). Pagal tokią pačią taisyklę teismas bylos nagrinėjimą atideda, jei neatvyksta atsakovas ir jo atstovas (LR CPK 247 str. 1 d.)¹⁴⁹. Svarbu pažymėti, kad pagal LR CPK 246 str. 5 d., neatvykusios šalies atstovo dalyvavimas teismo posėdyje laikomas tinkamu šalies dalyvavimu, išskyrus atvejus, kai teismas pripažįsta šalies asmeninį dalyvavimą teismo posėdyje būtinu. Ši norma padeda užkirsti kelią bylos vilkinimui, nes teismų praktikoje buvo nemažai atvejų, kai į teismo posėdį atvyksta šalis, bet neatvyksta jos atstovas ir teismas posėdį atideda, o į atidėtą posėdį atvyksta šalies atstovas, bet neatvyksta pati šalis¹⁵⁰. Todėl bylos nagrinėjimas galėjo būti atidėtas neribotą kiekį kartų, kas iš esmės „padėdavo kryžių“ proceso operatyvumui ir buvo terpė proceso vilkinimui. Atrodytų, kad šiuo metu galiojantis LR CPK tokių spragų neturi ir teisės normos, reguliuojančios bylos nagrinėjimo atidėjimą yra tokios, kurios netrukdo užtikrinti proceso operatyvumo ir kartu teisingo civilinio proceso. Tačiau, susipažinus su pirmosios instancijos teismo darbu ir procesiniais sprendimais, susidaro įspūdis, kad teismų praktikoje susidariusi situacija dėl dažnų bylos nagrinėjimo atidėjimų negali užtikrinti spartaus proceso. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika patvirtina, kad bylos nagrinėjimas yra atidedamas dėl atsakovo ligos ar šalies atstovo užimtumo kitose bylose¹⁵¹. LR CPK 246 str. 2 d. įtvirtinta nuostata, kad bylos nagrinėjimas gali būti atidėtas atsakovo ar jo atstovo prašymu, jeigu jis iki teismo posėdžio pradžios pateikia dokumentus, pateisinančius savo neatvykimą, ir teismas neatvykimo priežastis pripažįsta svarbiomis (neatvykimas dėl ligos, atostogos, komandiruotė, šalies atstovo užimtumas kitose bylose, kitoks užimtumas ir kiti panašūs atvejai paprastai nelaikomi svarbiomis priežastimis). Matome aiškų nurodymą, kokie atvejai yra nelaikomi svarbiomis priežastimis neatvykti į posėdį. Nurodytoje normoje jokių išimčių nėra, todėl, manytume, kad teismas tokias priežastis kaip neatvykimą dėl ligos, atostogų, komandiruotės, šalies atstovo užimtumo kitose bylose bendra tvarka turėtų pripažinti nesvarbiomis ir neatidėti bylos nagrinėjimo. Realiam ir kasdieniniame teismų darbe yra kitaip. Remiantis Nacionalinės teismų administracijos 2003 metų civilinių bylų užsitęsimo ilgiau kaip šeši mėnesiai nagrinėjimo priežasčių analize, didelę dalį civilinių bylų užsitęsusio nagrinėjimo priežasčių sudaro šalių neatvykimas į teismo posėdį. Nemažai posėdžių buvo atidedami dėl atsakovo ligos ar kitos priežasties bei dėl atsakovo atstovo negalėjimo dalyvauti teismo posėdyje. Dažniausia atsakovo atstovo neatvykimo priežastis – dalyvavimas kitame posėdyje, liga arba

¹⁴⁹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 81.

¹⁵⁰ Ten pat.

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno miesto vyriausiasis prokuroras, specialios paskirties AB “Kauno energija” v. AB “Kauno šiltnamiai”* (bylos Nr. 3K-3-308/2001); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje *V. Ždanovič v. L. Nakariakova, Vilniaus miesto 22-asis notarų biuras, Žemės ir kito nekilnojamojo turto kadastro ir registro valstybės įmonės Vilniaus filialas* (bylos Nr. 3K-3-461/2003).

atostogos¹⁵². Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2008 ir 2009 metų veiklos apžvalgoje taip pat nurodoma, kad dažna civilinių bylų atidėjimo priežastis – neatvykimas į teismo posėdį vienos iš proceso šalių, jos atstovo ar advokato. Posėdžiai keletą kartų būdavo atidedami dėl šalies ligos ar advokatų užimtumo kitose bylose, nors tokios priežastys paprastai nelaikomos svarbiomis priežastimis bylos atidėjimui¹⁵³. Aišku, tik teismas gali įvertinti nurodytas aplinkybes ir kiekvienu atveju laikyti jas svarbiomis ar nesvarbiomis¹⁵⁴. Tačiau, situacija, kai dėl šalies atstovo užimtumo kitose bylose teismas atideda bylos nagrinėjimą ir ne vieną kartą, laikytina pernelyg skausminga proceso operatyvumo atžvilgiu. Pirmosios instancijos teismuose yra susiformavusi ydinga praktika, kad šalies atstovo užimtumas kitose bylose, o ypač tose, kuriose posėdis paskirtas anksčiau nei toje, kurioje sprendžiamas bylos nagrinėjimo atidėjimo klausimas, šalies atstovo užimtumas aukštesnės instancijos teismo bylose arba baudžiamosiose bylose, yra laikomas „svarbia“ priežastimi bylos atidėjimui. Tokiais atvejais teismai atideda teisminį nagrinėjimą po kelis kartus dėl tos pačios priežasties – šalies atstovo užimtumo kitoje byloje. Teismai vietoj to, kad taikytų sprendimo už akių institutą, dažnai bylos nagrinėjimą atideda, net ir tokiais atvejais, kai tam nėra LR CPK 246 str. 2 d. dalyje numatytų pagrindų arba byloje dalyvaujančių asmenų prašymuose atidėti nagrinėjimą nurodomos tokios aplinkybės, kurios minėto LR CPK str. prasme nesudaro pagrindo tokiam procesiniam veiksmui. Tuo tarpu, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra suformavęs priešingą nurodytai situacijai praktiką – nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-521/2005¹⁵⁵ pripažino teisėtomis ir pagrįstomis žemesniųjų instancijų teismų išvadas dėl to, kad atsakovo – personalinės įmonės „Fajena“ savininko neatvykimas į teismo posėdį dėl ligos nebuvo kliūtis teismo sprendimui už akių priimti, kadangi atsakovo ar jo atstovo nedalyvavimas dėl ligos, atostogų, komandiruotės, užimtumo ir pan. CPK nėra laikomos svarbiomis neatvykimo priežastimis. Nepaisant to, žemesniųjų instancijų teismų praktikoje bylos nagrinėjimo atidėjimas dėl šalies ar jos atstovo ligos, atstovo užimtumo kitose bylose yra taikomas, nepaisant, kad nėra pagrindo tokį veiksmą atlikti¹⁵⁶. Tokius teismų darbo trūkumus sunku pašalinti dėl to, kad

¹⁵² Nacionalinės teismų administracijos 2003 metų civilinių ir baudžiamųjų bylų užsitęsusių ilgiau kaip šeši mėnesiai nagrinėjimo priežasčių analizė. P. 1-2. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/portal/papildomiok/2dalis.pdf>>; prisijungimo laikas: 2011-03-15.

¹⁵³ Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2008 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 42-43. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/apzvalga%202008.%20galutinev2.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2009 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 45. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/teismu%20veiklos%20apzvalga2009_aktuali.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15.

¹⁵⁴ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 81.

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje 638-oji Daugiabučių namų savininkų bendrija v. G. Rimkevičiaus Pl „Fajena“. (bylos Nr. 3K-3-521/2005).

¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2009 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 45. Prieiga per internetą:

nutartys dėl bylos nagrinėjimo atidėjimo nėra skundžiamos atskiraisiais skundais. Sutinkame, kad teismo pareiga yra imtis įstatyme numatytų priemonių, kad būtų atskleista bylos esmė ir nustatyta tiesa. Tačiau teisėjo pareiga yra ir rūpintis kuo greitesniu bylos išnagrinėjimu bei kuo greitesnės teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimu, ką jam turėtų pagelbėti įgyvendinti LR CPK 246 str. 2 d. nurodytos neatvykimo į posėdį priežastys¹⁵⁷, kurioms esant bylos nagrinėjimas paprastai neturėtų būti atidėtas. Šiuo atveju, manome, kad būtent dėl siekio įgyvendinti teisingumą ir nenoro sulaukti daugybės apeliacinių skundų žemesnės instancijos teismai „aukvoja“ proceso operatyvumą, o LR CPK normos, kad ir aptariamu atveju, leidžia tą daryti. LR CPK 246 str. 2 d. nurodo, kad neatvykimas dėl ligos, atostogos, komandiruotė, šalies atstovo užimtumas kitose bylose, kitoks užimtumas ir kiti panašūs atvejai **paprastai nelaikomi svarbiomis priežastimis** (paryškinta mano – aut. pastaba). Pats teisinis reguliavimas teismui palieka teisę plečiamai aiškinti šią normą, dėl ko kyla ne tik teisingumo ir operatyvumo principų santykio problema, bet ir šių principų konfliktas. Žodis „paprastai“ leidžia teismui pačiam nuspręsti kada yra „paprastai“, o kada yra „ypatingesnis“ atvejis. Kitaip tariant, teismui yra palikta teisė pripažinti, kada nurodytos neatvykimo priežastys yra svarbios¹⁵⁸. Manome, kad šią problemą galima būtų išspręsti šiek tiek pakeičiant LR CPK 246 str. 2 d. formuluotę, numatant tikslų ir baigtinį sąrašą atvejų, kurie yra nelaikomi svarbiais neatvykimui į teismo posėdį ir išbraukiant žodį „paprastai“. Tačiau, kita vertus, pati LR CPK 246 str. 2 d. normos formuluotė netrukdo ir įgalina teismus neatvykimą dėl ligos, komandiruotės ir šalies atstovo užimtumo kitose bylose nelaikyti svarbia priežastimi bylos atidėjimui. Siūlymas teismams būtų bylos nagrinėjimo dėl nurodytų priežasčių neatidėti, išskyrus tam tikrus išimtinius atvejus, tokius kaip staigi ir ūmi liga, negalėjimas atidėti komandiruotės ar į ją paskirtį kito asmens ir t.t. ir esant tokius išimtinius atvejus patvirtinantiems įrodymams. Tokiu būdu būtų išvengta nereikalingo bylos nagrinėjimo atidėjimo ir turėtume didesnes galimybes įgyvendinti ne tik teisingą, bet ir operatyvų procesą. Situacija, kai taikant LR CPK 246 str. 2 d., vienu atveju teismas bylos nagrinėjimo dėl atsakovo įprastos ligos (pvz. peršalimo) neatidėtų, bet kitu atveju – dėl ieškovo staigos ir rimtos ligos atidėtų, laikytina teisingumo ir operatyvumo principų protingo derinimo pavyzdžiu.

Labai svarbi platesniam aptarimui ir LR CKP 251 str. 2 d. įtvirtinta nuostata, suteikianti teisę dalyvaujantiems byloje asmenims iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos papildyti bylos medžiagą naujais įrodymais ir tokios teisės įtaka teisingam ir kartu operatyviam procesui.

<http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/teismu%20veiklos%20apzvalga2009_aktuali.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15.

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. II dalis. Procesas pirmosios instancijos teisme. III dalis. Teismo sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei nagrinėjimo ypatumai. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 124.

¹⁵⁸ Ten pat.

Įdomumo dėlei pateiksime Švedijoje reglamentuotą teismo teisę atnaujinti ar pratęsti bylos nagrinėjimą prieš sprendimo priėmimą. Švedijos teismo nagrinėjimo kodekso 43 str. 14 d. numato, kad pasibaigus bylos nagrinėjimui iš esmės ir prieš priimant sprendimą, teismas, jeigu mano, kad būtina tyrimą papildyti, gali teisminį nagrinėjimą pratęsti arba surengti iš naujo¹⁵⁹. Matome, kad pateiktoji Švedijos teismo nagrinėjimo kodekso norma panaši su LR CK įtvirtinta (LR CPK 251 str. 2 d.) ir leidžia bylos nagrinėjimą iš esmės atnaujinti, kai jis jau buvo baigtas.

Bendroji LR CPK įtvirtinta taisyklė, kad visus įrodymus šalys turi pateikti teismui iki pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijos pabaigos (LR CPK 226 str., 232 str.), t.y. iki nurodytos stadijos pabaigos turi būti pilnai suformuluoti šalių reikalavimai ir atsikirtimai¹⁶⁰, pateikti visi reikšmingi bylos nagrinėjimui įrodymai, būtent tokiu būdu įgyvendinant proceso koncentracijos, kooperacijos ir kitų principų nuostatas, kurios padėtų teisminiame procese užkirsti kelią bylos vilkinimui ir padėtų pasiekti, kad byla būtų išnagrinėta vieno posėdžio metu (LR CPK 7 str. 1 d., 8 str.)¹⁶¹. Tačiau LR CPK 251 str. 2 d. nurodyta, kad jeigu byloje dalyvaujantys asmenys pateikia teismui papildomos medžiagos arba prašo išreikalauti papildomų įrodymų, teismas gali atmesti pareikštą prašymą, jei jo tenkinimas užvilkins sprendimo byloje priėmimą ir (arba) toks prašymas galėjo būti pateiktas anksčiau. Vadinas, vadovaujantis šia teise, teismas gali priimti tokius įrodymus ir bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigoje, jeigu mano, kad toks jų pateikimas neužvilkins bylos nagrinėjimo. Reiktų pažymėti, kad būtent šioje vietoje teismui yra suteikta labai plati teisė ir, kaip teigia Ž. Terebeiza, ar teismas ją tinkamai įgyvendins, išlaikydamas pusiausvyrą tarp proceso koncentracijos ir sprendimo teisėtumo bei pagrįstumo principų ir ar nepiktinaudžiaus šia teise, priklauso tik nuo paties teismo¹⁶². Iš tiesų yra pavojus, kad tokia teismui suteikta teisė ar dar kitaip sakant – neribota galimybė priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus sudaro realų pavojų pažeisti civilinio proceso operatyvumo principą. Abejojama ar tokia LR CPK numatyta išimtis netaps bendraja taisykle visada priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus¹⁶³. Reiktų sutikti su nuomone, kad teismas, nenorėdamas, kad jo priimtą sprendimą panaikintų aukštesnės instancijos teismas, pasinaudos teise priimti naujai pateikiamus įrodymus, nes proceso vilkinimas nesukels neigiamų pasekmių, o atsisakymas

¹⁵⁹ Swedish Code of Judicial Procedure. Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/78/30607300.pdf>>; prisijungimo laikas: 2011-02-15.

¹⁶⁰ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 162.

¹⁶¹ Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese. daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 155.

¹⁶² Ten pat. P. 155.

¹⁶³ Terebeiza. Ž. Įrodinėjimo našta ar pareiga // Socialinių mokslų studijos. Mykolo Romerio universitetas, 2010, Nr. 2(6). P. 307.

priimti įrodymus gali būti priimto sprendimo panaikinimo pagrindas¹⁶⁴. Bylų užsitęsimą dėl naujų įrodymų priėmimo/pateikimo puikiai iliustruoja 2003 m. civilinių bylų užsitęsusio nagrinėjimo analizė bei 2008 ir 2009 metų teismų ir teismų savivaldos institucijų apžvalgos, pagal kurias, dažnai bylos nagrinėjimas užsitęsavo ir teismo posėdžiai būdavo atidedami būtent dėl papildomų įrodymų pateikimo¹⁶⁵.

Pažymėtina, kad LR CPK 251 str. 2 d. įtvirtinta teismo teisė konfliktuoja su pasirengimo teisminiam nagrinėjimui paskirtimi, nes pagal LR CPK 226 str. ir 232 str., pasirengimo teisminiam nagrinėjimui esmė ir yra tokia, kad joje turi būti surinkti visi galimi įrodymai, kurie tiriami ir vertinami jau teismo nagrinėjimo stadijoje. Esmė tame, kad teismų praktikoje išvengiama situacija, kad teismo nagrinėjimo stadijoje teismas neturėtų atsisakyti priimti ar išreikalauti naujus įrodymus, jeigu tokių veiksmų atlikimas neužvilkins bylos nagrinėjimo arba, jeigu toks atsisakymas prieštarautų sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principams¹⁶⁶. Manome, kad tokią situaciją reiktų vertinti gana kritiškai, nes akivaizdu, kad pirmosios instancijos teismai, jausdami moralinę pareigą kuo išsamiau išnagrinėti ir ištirti įrodymus bei teisingai išnagrinėti bylą bei norėdami išvengti situacijos, kai apeliacinės instancijos teismas panaikina jų sprendimą, visada priims pavėluotai pateikiamus įrodymus. Tokiu atveju byla bus vilkinama ir bus pažeistas proceso operatyvumo principas, tačiau tai mažesnė blogybė nei priimto sprendimo panaikinimas. Klausimas – kaip geriausiai galima būtų išspręsti šią situaciją? Ar LR CPK 251 str. 2 d. nuostata iš viso reiktų „braukti“ iš LR CPK ar nurodytą normą reiktų interpretuoti bei aiškinti kitaip ir tokiu būdu pakeisti susiklosčiusią teismų praktiką? Atsisakymas LR CPK 251 str. 2 d. nuostatos gali būti pernelyg žalingas, nes gali pasitaikyti atvejų, kai proceso šalys dėl tam tikrų objektyvių priežasčių negalėjo įgyvendinti pareigos pateikti teismui visus turimus ar galimus pateikti įrodymus. Todėl, sutiktume su nuomone, kad geriausia išeitis būtų pakeisti LR CPK 251 str. 2 d., numatant teismo pareigą atsisakyti priimti papildomai pateikiamus įrodymus, išskyrus tuos atvejus, kai dėl ankstesnio tokių įrodymų nepateikimo nėra šalies kaltės ir yra tokios aplinkybės įrodantys dokumentai ar

¹⁶⁴ Ten pat. P. 159.

¹⁶⁵ Nacionalinės teismų administracijos 2003 metų civilinių ir baudžiamųjų bylų užsitęsusio ilgiau kaip šeši mėnesiai nagrinėjimo priežasčių analizė. P. 1-2. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/portal/papildomiok/2dalis.pdf>>; prisijungimo laikas: 2011-03-15; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2008 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 42-43. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/apzvalga%202008.%20galutinev2.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2009 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 45. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/teismu%20veiklos%20apzvalga2009_aktuali.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15.

¹⁶⁶ Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese. daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 158-159.

duomenys¹⁶⁷. Kita vertus, LR CPK 251 str. 2 d. formuluotė nekliudo teismui protingai aiškinti šią normą ir atsisakyti priimti papildomus įrodymus, jei šalis tokių įrodymų anksčiau nepateikė dėl jos pačios kaltės. Jei šalis pateikus papildomus įrodymus, dalį iš jų teismas priims, esant įrodymams, kad nėra šalies kaltės dėl jų nepateikimo anksčiau ir dalį atsisakys priimti, nes tokius įrodymus šalis galėjo pateikti anksčiau, bus užtikrinta teisingumo ir operatyvumo principų pusiausvyra papildomų įrodymų pateikimo atveju.

Apibendrinant tai, ką išdėstėme, galime daryti išvadą, kad iš esmės teismo nagrinėjimo stadijoje operatyvumo ir teisingumo principų konkurenciją ir konfliktą sukelia LR CPK 246 str. 2 d. ir 251 str. 2 d. normų, kurios teismui suteikia pernelyg plačias teises spręsti, kada neatvykimas į teismo posėdį „paprastai laikomas“ ir kada „paprastai nelaikomas“ svarbia priežastimi bylos nagrinėjimo atidėjimui bei kada naujų įrodymų pateikimas užvilkins ir kada neužvilkins bylos nagrinėjimo, praktinis taikymas. Nors įvardintų teisės normų formuluotės netrukdo teismui aiškinti ir taikyti šių normų taip, kad būtų užtikrintas protingas operatyvumo ir teisingumo principų derinimas, tačiau teismų praktika patvirtina, kad teismai, turėdami pernelyg plačią diskrecijos teisę nuspręsti dėl bylos atidėjimo ir naujų įrodymų priėmimo, renkasi kelią, labiau užtikrinantį išsamų ir teisingą bylos išsprendimą, t.y. pernelyg dažnai atideda bylos nagrinėjimą ir priima naujai pateikiamus įrodymus¹⁶⁸. Tokiu būdu yra ignoruojamas proceso operatyvumo principas. Manome, kad teismai turėtų siekti išlaikyti proceso operatyvumo ir teisingumo principų protingą derinimą tokiu būdu: neatvykimą dėl ligos, atostogų, komandiruotės ir šalies užimtumo kitose bylose nelaikyti svarbiomis priežastimis bylos nagrinėjimo atidėjimui, išskyrus išimtinis atvejus dėl staigos ir ūmios ligos bei komandiruotės atšaukimo ar atidėjimo negalimumo ir esant tai patvirtinantiems įrodymams, bei atsisakyti priimti naujai pateikiamus įrodymus, laikant, kad naujų įrodymų pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą, išskyrus atvejus, kai dėl ankstesnio įrodymų nepateikimo nėra šalies kaltės ir yra tai patvirtinantys įrodymai ar duomenys.

¹⁶⁷ Ten pat.

¹⁶⁸ Nacionalinės teismų administracijos 2003 metų civilinių ir baudžiamųjų bylų užsitęsusių ilgiau kaip šeši mėnesiai nagrinėjimo priežasčių analizė. P. 1-2. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/portal/papildomiok/2dalis.pdf>>, prisijungimo laikas: 2011-03-15; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2008 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 42-43. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/apzvalga%202008,%20galutinev2.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2009 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 45. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/teismu%20veiklos%20apzvalga2009_aktuali.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15.

3.3. Operatyvumo ir teisingumo principų santykis apeliaciniame procese

Apelacinis procesas yra viena iš civilinio proceso stadijų, skirtų patikrinti neįsiteisėjusį pirmosios instancijos teismo sprendimą¹⁶⁹, o būtent dėl dabartiniame LR CPK pasirinkto ribotos apeliacijos modelio, apeliacinis procesas suprantamas kaip pirmosios instancijos teismo priimto sprendimo kontrolės forma, skirta patikrinti sprendimo teisėtumą ir/ar pagrįstumą neperžengiant apeliacinio skundo ribų¹⁷⁰. Šioje kontrolės formoje, be bendrųjų civilinio proceso teisės principų, taikomi specifiniai, būdingi tik šiai stadijai principai, tokie kaip draudimas priimti sprendimą blogesnį apeliantui, draudimas išeiti už apeliacinio skundo ribų, draudimas reikšti naujus reikalavimus ir draudimas pateikti naujus įrodymus¹⁷¹. Manome, kad aštriausia proceso operatyvumo ir teisingumo principų sąveikos problema gali kilti įgyvendinant draudimo pateikti naujus įrodymus apeliacinės instancijos teisme principą. Todėl minimų principų sąveiką apeliaciniame procese plačiau aptarsime būtent per draudimo pateikti naujus įrodymus principo įgyvendinimą.

Remiantis G. Ambrasaitės nuomone, nors naujų įrodymų pateikimo draudimas dažniausiai nėra analizuojamas kaip savarankiškas apeliacinio proceso principas (būtų tiksliau teigti, kad toks draudimas yra koncentracijos principo dalis), tačiau apeliaciniame procese šis draudimas turi ypatingą reikšmę, atskleidžiančią ribotosios apeliacijos esmę, todėl laikytinas jei ne principu, tai principinėmis nuostatomis¹⁷². Manytume, kad tiksliausia būtų draudimą pateikti naujus įrodymus apeliaciniame procese laikyti apeliacijos principu, užtikrinantį civilinio proceso teisės principo – operatyvumo įgyvendinimą. Klausimas – ar šis apeliacijos principas, remiantis esamu teisiniu reguliavimu, gali užtikrinti ne tik proceso operatyvumą, bet ir teisingumo bei operatyvumo principų pusiausvyrą bei protingą derinimą?

Kaip ir priklauso ribotajai apeliacijai, LR CPK 314 str. įtvirtintas bendrasis draudimas pateikti naujus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme¹⁷³, t.y. apeliacinės instancijos teismas atsisako priimti naujus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme, išskyrus atvejus, kai pirmosios instancijos teismas **nepagrįstai juos atsisakė priimti ar kai šių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau** (pažymėta mano – aut. pastaba). Tuo tarpu, kiek kitokios atsisakymo priimti įrodymus sąlygos yra Vokietijos ir Austrijos procesiniuose įstatymuose. Vokietijos ZPO 530 str. numato, kad nauji įrodymai

¹⁶⁹ Ambrasaitė G. Apeliacijos esmė ir principai // Teisė. 2003, Nr. 46.

¹⁷⁰ Ten pat.

¹⁷¹ Ten pat.

¹⁷² Ten pat.

¹⁷³ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 217-218.

priimami tais atvejais, jei jų priėmimas neužvilkins bylos nagrinėjimo¹⁷⁴. Austrijos procesinio įstatymo 482 str. nurodyta, kad naujų įrodymų apeliacinės instancijos teismui pateikimas ir teisė juos priimti siejasi su teismo padarytomis klaidomis¹⁷⁵. Vadinasi, abiem atvejais, naujų įrodymų priėmimas galimas tik teismui įvertinus jų priėmimo leistinumą pagal galiojančias procesinio įstatymo normas. Tuo tarpu, iš LR CPK 314 str. matome, kad draudimo pateikti apeliacinės instancijos teismui naujus įrodymus principas nėra absoliutus. Numatytos dvi išimtys, kai toks draudimas netaikomas: pirma, apeliacinės instancijos teismas turi priimti naujus įrodymus, jeigu apeliantas teikė juos pirmosios instancijos teismui, bet teismas nepagrįstai atsisakė juos priimti ir antra, nauji įrodymai turi būti priimami ir tiriami, jei tokių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo jau po bylos išnagrinėjimo pirmosios instancijos teisme¹⁷⁶. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas buvo pateikęs savo vertinimus dar 1964 m. CPK 325 str. atžvilgiu, kurie taikytini ir aiškinant LR CPK 314 str., kuriais remiantis, CPK 325 str. tikslas – sudaryti tokias sąlygas bylos nagrinėjimui, kad visi įrodymai būtų pateikti ir ištirti jau pirmosios instancijos teisme. Kartu šia norma siekiama neleisti piktnaudžiauti procesu asmenims, kurie bando vilkinti procesą. Tačiau ši norma neturi būti taikoma formaliai ir panaudota prieš sąžiningus teismo proceso dalyvius. Ji negali būti vertinama kaip kliūtis teismui vykdyti teisingumą konkrečioje byloje¹⁷⁷. Remiantis tokiu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimu, atrodytų, kad LR CPK 314 str. norma, kaip ir 1964 m. CPK, turėjo padėti įgyvendinti civilinio proceso teisingumo ir operatyvumo principų protingą derinimą. Jei šalis pateikia įrodymus, kuriuos galėjo pateikti pirmosios instancijos teisme, teismas turėtų atsisakyti juos priimti operatyvaus proceso vardan. Ir priešingai, jei asmuo naujais įrodymais grindžia pirmosios instancijos teismo sprendimo nepagrįstumą, teismas turi tokius įrodymus priimti ir tokiu būdu neatsisakyti vykdyti teisingumo konkrečioje byloje. Taigi, vienu atveju, šalinamos galimybės nesąžiningai šaliai vilkinti bylos nagrinėjimą, o kitu – paliekama teismui pakankamai galimybių, priklausomai nuo konkrečios bylos aplinkybių, priimti naujus įrodymus¹⁷⁸. Ar tikrai tokia teismo teisė „neprisideda“ prie proceso vilkinimo?

Iš esmės, esamą teisinį reguliavimą LR CPK 314 str. prasme reikėtų vertinti teigiamai, nes tokiu būdu proceso koncentracijos principas yra ne tik popieriuje išdėstytas principas, bet

¹⁷⁴ *Zivilprozessordnung*. Prieiga per internetą: <<http://bundesrecht.juris.de/zpo/index.html>>; prisijungimo laikas: 2011-02-15.

¹⁷⁵ *Zivilprozessordnung* Austria. Prieiga per internetą: <<http://www.ibiblio.org/ais/zpo.htm>>; <http://www.jusline.at/482_ZPO.html>; prisijungimo laikas: 2011-02-15; CISG Case Presentation, Austria 19 April 2007 Supreme Court (*Scaffold hooks case*). Prieiga per internetą: <<http://cisgw3.law.pace.edu/cases/070419a3.html>>; prisijungimo laikas: 2011-02-15.

¹⁷⁶ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 283.

¹⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje AB „Anykščių vynas“ v. L. Mockus (bylos Nr. 3K-3-645/2000); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje J. Černijenko v. V. Remeikienė (bylos Nr. 3K-3-827); Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 284.

¹⁷⁸ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 218.

praktiškai proceso spartą lemianti nuostata. Daugiausiai klausimų kelia ir platesnio aptarimo reikalauja LR CPK 314 str. įtvirtinta vertinamojo pobūdžio nuostata – „įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau“. Ši nuostata, tai viena iš sąlygų, kuriai esant apeliacinės instancijos teismas turi teisę priimti naujai pateikiamus įrodymus. Kaip pripažįstama ir teisės doktrinoje¹⁷⁹, esmė tame, kad ši nuostata yra vertinamojo pobūdžio, kas teismui leidžia kiekvienu konkrečiu atveju nuspręsti kada atsirado būtinybė pateikti visus įrodymus, o kuriuos įrodymus pateikti būtinybė atsirado vėliau (bet koku atveju, visada tik apeliacinės instancijos teismas sprendžia ar jam galima pateikti naujus įrodymus ar ne¹⁸⁰). Sutinkame su nuomone, kad toks teisinis reguliavimas sušvelnina neigiamus ribotosios apeliacijos trūkumus, tokius kaip neteisingo sprendimo priėmimą¹⁸¹, tačiau tuo pačiu, teismui pačiam aiškinant ir vertinant tokią nuostatą, sudaro pavojų, kad remiantis šia nuostata, teismas gali nepagrįstai priimti anksčiau nepateiktus įrodymus¹⁸². Kas lems gal ir teisingesnį sprendimą, tačiau tikrai nepagrįstai užvilkiną. Todėl, aiškinant nuostatą „įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau“, reiktų vadovautis logika, kad teismas remiantis šia nuostata, turėtų priimti tik tokius įrodymus, kurių šalys nesant jų kaltės ar dėl nuo šalių nepriklausančių aplinkybių negalėjo pateikti pirmosios instancijos teisme. Sistemiškai aiškinant LR CPK 314 str. normą, darytina išvada, kad ši norma neturėtų trukdyti teismui vadovautis tokia logika. Su tokiu vertinimu sutinka ir Ž. Terebeiza, teigdamas, kad sąlyga „naujų įrodymų būtinybė iškilo vėliau“, suteikianti teismui teisę priimti pateiktus įrodymus, galėtų būti realizuojama, jeigu dėl objektyvių priežasčių šalys negalėjo pateikti įrodymų pirmos instancijos teisme, tačiau neturėtų būti siejamas su pirmos instancijos padarytomis klaidomis¹⁸³. Tokiu atveju dar galima būtų kalbėti apie proceso teisingumo ir operatyvumo protingą derinimą. Tačiau, esant dabartiniam teisiniui reguliavimui, vertinamoji nuostata „įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau“ teismų praktikoje įgyvendinama teisingumo principo naudai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika vienareikšmiškai nurodo, kad atsisakymas priimti įrodymus neturi pažeisti teisingumo principo, nes pagrindinis bet kurios instancijos teismo tikslas yra teisingas bylos išnagrinėjimas, siekiant nustatyti tiesą byloje¹⁸⁴. Be to, LR CPK 314 str. įtvirtinta taisyklė, ribojanti įrodymų pateikimą apeliacinės instancijos

¹⁷⁹ Ambrasaitė G. Apeliacijos esmė ir principai // Teisė. 2003, Nr. 46; Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 167.

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. II dalis. Procesas pirmosios instancijos teisme. III dalis. Teismo sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei nagrinėjimo ypatumai. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 312.

¹⁸¹ Ambrasaitė G. Apeliacijos esmė ir principai // Teisė. 2003, Nr. 46; Ambrasaitė G. Apeliacija civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/LTU. – V., 2004. P. 103.

¹⁸² Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese. daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 167.

¹⁸³ Ten pat. P. 167-168.

¹⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje P.R. v. P.R., (bylos Nr. 3K-3-359/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje V.Š. v. A.T. (bylos Nr. 3K-K-691/2006).

teismui, nėra absoliuti. Joje nustatyta byla nagrinėjančio teismo diskrecijos teisė, įvertinus reikšmingas aplinkybes, spręsti dėl naujai pateikiamų įrodymų priėmimo¹⁸⁵. Net ir nustatęs, kad įrodymai galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme, teismas turi nustatyti ar nėra sąlygų LR CPK 314 str. išvardintoms išimtims taikyti ir priimti įrodymus¹⁸⁶. Pažymėtina, kad apygardų teismuose bylų nagrinėjimas užsitęsia dėl analogiškų priežasčių kaip ir apylinkių teismuose, iš kurių gana dažna priežastis yra papildomų įrodymų pateikimas¹⁸⁷. Vadinas, kad įgyvendinant draudimą priimti naujus įrodymus, prioritetas bus teikiamas teisingumo principo įgyvendinimui ir tiesai nustatyti, o ne operatyvumo principui. Šiuo atveju, dar ir todėl, kad naujų įrodymų priėmimas nesukelia teismui jokių neigiamų pasekmių, o pagal LR CPK 181 str., atsisakymas priimti įrodymus privalo būti motyvuotas, teismai pasirinks priimti naujus įrodymus nei atsisakys juos priimti¹⁸⁸. Tai patvirtina ir teismų praktika, kuria remiantis teismų sprendimai naikinami dėl to, kad atsisakė priimti įrodymus, o ne dėl to, kad juos priėmė¹⁸⁹. Vadinas, kad esantis teisinis reglamentavimas neskatina teismo imtis priemonių įgyvendinti proceso koncentruotumo ir operatyvumo principus. Manome, kad ši problema galėtų būti sprendžiama, atsisakant LR CPK 314 str. įtvirtintos vertinamosios nuostatos „įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau“, pakeičiant ją į tokia: „įrodymai dėl objektyvių priežasčių negalėjo būti pateikti pirmosios instancijos teismui ir yra tai patvirtinantys dokumentai ar duomenys“. Tokiu būdu, analogiškai kaip ir teismo nagrinėjimo stadijoje, šalims apeliacinės instancijos teismui pateikus papildomus įrodymus, dalį ar visus iš jų teismas priims, esant duomenims ar dokumentams, kad papildomi įrodymai negalėjo būti pateikti pirmosios instancijos teismui ir dalį ar visus iš jų atsisakys priimti, jei nebus dokumentų ar duomenų, jog tokie įrodymai dėl objektyvių priežasčių negalėjo būti pateikti pirmosios instancijos teismui. Vėl gi, pateikėme dar vieną teisingumo ir operatyvumo principų pusiausvyros pavyzdį.

Teisės doktrinoje teisingumo (tiesos nustatymo) ir operatyvumo principų konfliktas išvelgiamas ir tokioje situacijoje, kai šalis nepateikia įrodymų pirmosios instancijos teismui dėl

¹⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje UAB „BPT Optima Retail“ v. Länsförsäkringar Sak Försäkringsaktiebolag (publ) (bylos Nr. 3K-3-48/2011);

¹⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje A.G. v. V.N. (bylos Nr. 3K-K-506/2008).

¹⁸⁷ Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2008 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 42-43. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/apzvalga%202008.%20galutinev2.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15; 2009 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 45. Prieiga per internetą:

<http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/teismu%20veiklos%20apzvalga2009_aktuali.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15.

¹⁸⁸ Terebeiza. Ž. Įrodinėjimo našta ar pareiga // Socialinių mokslų studijos: Mykolo Romerio universitetas, 2010, Nr. 2(6). P. 307.

¹⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 10 d. nutartis civilinėje byloje A.S v. J.K. (bylos Nr. 3K-3-531/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje R.T. v. J. M. (bylos Nr. 3K-3-271/2006).

apleidumo, o šie įrodymai turi tiesioginę įtaką teisingam bylos išnagrinėjimui¹⁹⁰. Kyla klausimas, kaip turėtų tokioje situacijoje pasielgti teismas – priimti įrodymus ar atsisakyti juos priimti? Sunku būtų pateikti vieną ir vienareikšmį atsakymą į šį klausimą. Manome, kad iš pradžių teismas turėtų įvertinti visas aplinkybes ir priežastis, kuriomis grindžiamas vėlesnis įrodymų pateikimas ir, tik po to, padaryti sprendimą dėl įrodymo priėmimo ar atmetimo. Ž. Terebeizos nuostata yra tokia, kad reiktų taikyti Austrijos pavyzdį ir remtis „protingų pastangų“ kriterijumi, kuris susijęs su protingo ir apdairaus žmogaus etalonu. Tarkim, „jei teismas gali nustatyti, kad protingas ir apdairus žmogus esant tokiai situacijai nebūtų sugebėjęs pateikti įrodymus pirmos instancijos teisme, teismas turėtų priimti įrodymus, kurie turi tiesioginę įtaką siekiant teisingai išnagrinėti bylą“¹⁹¹. Naujai sužinotų ar išreikalautų įrodymų priėmimą nesant piktnaudžiavimo veiksmų pateisina ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas¹⁹². Todėl, ir šiuo atveju šaliai tinkamai įgyvendinat savo teises, turėtume pateisinti ilgesnį ir ne tokį operatyvų procesą, bet teisingumo vardan.

Apžvelgus išdėstytas mintis, galime reziumuoti, kad LR CPK 314 str. įtvirtinta vertinamoji nuostata „įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau“, suteikia apeliacinės instancijos teismui per daug plačias teises spręsti dėl pavėluoto įrodymų priėmimo ir juos ne visada pagrįstai priimti. Toks teisinis reglamentavimas, netrukdantis, bet tuo pačiu ir neskatinantis teismo imtis priemonių įgyvendinti proceso operatyvumo, sukelia proceso operatyvumo ir teisingumo principų konfliktą ta prasme, kad teismai įvardintą nuostatą taiko išimtinai teisingumo principo naudai¹⁹³, kas vilkina bylos nagrinėjimo procesą ir neužtikrina operatyvumo ir teisingumo principų protingo derinimo apeliaciniame procese. Siekiant užtikrinti operatyvumo ir teisingumo principų protingą derinimą, pateisintume teismo teisę priimti įrodymus tokiu atveju, kai šalis anksčiau negalėjo pateikti įrodymų dėl objektyvių priežasčių. Siūlytume šią aptariamų principų sąveikos problemą išspręsti, atsisakant LR CPK 314 str. įtvirtintos vertinamosios nuostatos „įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau“, pakeičiant ją į tokia – „įrodymai dėl objektyvių priežasčių negalėjo būti pateikti pirmosios instancijos teismui yra tai patvirtinantys dokumentai ar duomenys“.

¹⁹⁰ Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese. daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009. P. 168.

¹⁹¹ Ten pat. P. 168-169.

¹⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Mindija“ v. E. Mamedovo (bylos Nr. 3K-3-371/2005).

¹⁹³ Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2008 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 42-43. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/apzvalga%202008,%20galutinev2.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15; 2009 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. P. 45. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/teismu%20veiklos%20apzvalga2009_aktuali.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-15.

4 DALIS. OPERATYVUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ SANTYKIS SUPAPRASTINTUOSE PROCESUOSE

LR CPK įtvirtintos trys supaprastinto proceso formos – teismo įsakymo procesas, dokumentinis procesas ir ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo nagrinėjimo procesas, kurios, pagal V. Nekrošius, turi padėti užtikrinti civilinių ginčų diferencijavimą ir kartu greitesnį daugelio civilinių bylų nagrinėjimą¹⁹⁴. Tačiau, tuo pačiu teigiama, kad nei viena supaprastinto proceso forma nesiekia paspartinti bylos nagrinėjimo jos kokybės atžvilgiu¹⁹⁵. Reiktų sutikti su nuomone, kad ypatingai teismo įsakymo procese ir dokumentiniame procese susiduriama su plačiu įrodinėjimo priemonių ribojimu arba poreikio pateikti įrodymus nebuvimu¹⁹⁶. Esant tokiam teisiniam reglamentavimui, gali susidaryti išpūdis, kad supaprastinti procesai yra daugiau operatyvumo principo garantija, kur galimybės nustatyti tiesą yra ypač ribotos. Tokiu būdu, kyla ne tik abejonė ar supaprastintuose procesuose tikrai įmanoma pasiekti šiuolaikiniam civiliniam procesui keliamą uždavinį – nustatyti tiesą, bet ir klausimas dėl proceso teisingumo ir operatyvumo principų pusiausvyros galimybių. Ar tikrai supaprastintuose procesuose gali būti suderinami tiesos nustatymo ir greito proceso reikalavimai? Ar esamas teisinis reguliavimas tokiose bylos nagrinėjimo formose leidžia nustatyti tiesą ar tik užtikrina operatyvumo principo įgyvendinimą? Į šiuos klausimus bandysime atsakyti šioje darbo dalyje, plačiau aptardami minėtas supaprastinto proceso formas – teismo įsakymo, dokumentinį ir ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo procesus.

4.1. Tiesos nustatymo ir proceso operatyvumo santykis teismo įsakymo procese

Pagrindinė teismo įsakymo institutui keliamą užduotis – kiek įmanoma supaprastinti ir pagreitinti teismo darbą sprendžiant sąlygiškai aiškias bylas, dėl kurių šalys beveik nesiginčija¹⁹⁷. Tiesioginę įtaką teismo spartaus darbo įgyvendinimui ir paties teismo įsakymo proceso operatyvumui daro vienkartinis teismo įsakymo sistemos įtvirtinimas¹⁹⁸ LR CPK, kas reiškia, kad teismas, gavęs pareiškimą dėl teismo įsakymo išdavimo, nedelsdamas, tačiau ne vėliau kaip kitą dieną, išduoda teismo įsakymą (LR CPK 436 str. 1 d.). Būtent tokio modelio įtvirtinimas padeda dar labiau pagreitinti įsakymo išdavimą, nes teismas išvengia dvigubo

¹⁹⁴ Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // Teisė. 2003, Nr. 47.

¹⁹⁵ Ten pat.

¹⁹⁶ Norkus R. Įrodinėjimo ypatumai sumariniuose procesuose // Teisė. 2006, Nr. 60.

¹⁹⁷ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 244; Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003, Nr. 1-2(43-44). P. 38; Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // Teisė. 2003, Nr. 47.

¹⁹⁸ Ten pat. P. 245; Jonaitis M. Sumarinis procesas: romėniškosios kilmės paieškos, taikymo problemos bei teisinio reglamentavimo tobulinimo galimybės // Jurisprudencija. 2005, Nr. 69(61). P. 47.

procesinių dokumentų siuntimo skolininkui ir taip „sutaupomas“ vienas procesinis etapas (priešingai nei Vokietijoje, kur yra dvipakopė sistema, kai iš pradžių skolininkui siunčiamas pranešimas su siūlymu pateikti prieštaravimus, o jei tokie nepareiškiami – išduodamas teismo įsakymas)¹⁹⁹. Todėl vienpakopis teismo įsakymo modelis yra žymiai efektyvesnė ir veiksmingesnė priemonė, siekiant proceso spartos ir koncentruotumo. Be to, LR CPK 433 str. 3 d. numato, kad proceso dokumentų formas pagal reikalavimų rūšis tvirtina teisingumo ministras²⁰⁰, o LR CPK 431 str. 5 d. nustatyta, kad šiame (bylų dėl teismo įsakymo išdavimo nagrinėjimo ypatumai) skyriuje nustatyta tvarka bylos nagrinėjamos naudojant vienodos formos procesinius dokumentus. Procesiniams dokumentams apdoroti gali būti naudojamos informacinės technologijos. Toks teisinis reglamentavimas yra sukurtas būtent tam, kad pasinaudojant teismo įsakymo proceso galimybėmis, būtų galima kuo paprasčiau ir operatyviau apginti savo pažeistas teises.

Vienas iš svarbiausių momentų teismo įsakymo procese yra tas, kad teismas šio proceso atveju tikrina tik formalųjį pateikto pareiškimo aspektą, t.y. ar jis atitinka įstatymo nustatytus reikalavimus (ar nėra LR CPK 435 str. 2 d. 1)-4) p. p. nurodytų pagrindų). Tokią teismo pareigą lemia ir tai, kad pagal LR CPK 433 str. 1 d. 4 p., pareiškinge kreditorius turi nurodyti tik reikalavimą ir jo faktinį pagrindą. Vadinas, teismas tikrina tik tai, ar pareiškimas atitinka įstatymo reikalavimus, ar nėra pareiškimo nenagrinėjimo ir jo atsisakymo priimti pagrindų, taip pat ar pareiškimas nėra aiškiai nepagrįstas. LR CPK 433 str. 1 d. 4 p. reikalauja, kad kreditorius nurodytų tik ko konkrečiai (kokios piniginės sumos) iš skolininko pageidauja ir kokiu pagrindu tokios sumos reikalauja. Skirtingai nuo ieškinio, kreditoriui nereikia nurodyti ir/ar pateikti įrodymų, kuriais grindžiamas pareiškimo reikalavimas. Pažymėtina, kad kreditorius teismo įsakymą gali gauti ir nepateikęs jokių savo reikalavimą pagrindžiančių įrodymų. Šioje vietoje ir keliamas civilinio proceso operatyvumo ir tiesos nustatymo santykio klausimas. Kaip tokiomis aplinkybėmis įmanoma nustatyti tiesą, kai nėra būtinas net tik pareiškimo pagrindimas, bet ir nėra jokio pareiškimo pagrįstumo vertinimo? Kaip aptarėme pirmojoje šio darbo dalyje, materialioji tiesa bus nustatyta tada, kai teisėjas bus įsitikinęs arba beveik įsitikinęs esant tam tikrų aplinkybių arba jų nesant²⁰¹. Teismo įsakymo procese, išduodamas teismo įsakymą, teisėjas tokios galimybės neturi, nes pagal esamą teisinį reguliavimą, jis negali įsitikinti ar beveik įsitikinti tam tikrų aplinkybių buvimu arba jų nebuvimu. Be to, kaip minėjome, teisingumas jokia būdu nėra suderintas su formaliu, atmetiniu teisės taikymu ir aiškinimu. Teisingumas reikalauja atsainios, aktyvios, kūrybiškos veiklos, teisės taikymo ir aiškinimo, kad būtų tinkamai

¹⁹⁹ Ten pat. P. 244-245; Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 181.

²⁰⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl civilinėse bylose dėl teismo įsakymo išdavimo naudojamų procesinių dokumentų formų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 125-5689.

²⁰¹ Ten pat. P. 38.

atskleista ir konstatuota aptariama kategorija²⁰². Šiuo atveju sutiktume su R. Norkaus mintimis, kad, kai procese „be įrodymų“ kreditoriaus reikalavimo pagrįstumas visiškai netikrinamas, visas procesas įgauna administracinio proceso pobūdį, kur gali atrodyti nebūtinai teismo dalyvavimas²⁰³. Vadinas, teismo įsakyme galime kalbėti tik apie aiškų civilinio proceso operatyvumo principo įgyvendinimą. Teisingas bylos išsprendimas galimas kiek įmanoma išsamiau ir „giliau“ ištyrus visas bylos aplinkybes, įrodymus ir t.t., ko teismo įsakymo procese nėra. Iš esmės vienintelė galimybė nustatyti teismo įsakymo procese tiesą priklauso nuo skolininko prieštaravimų (kuriuos galime laikyti savotiška ir nesutikimo su teismo įsakymo procesu forma) pareiškimo²⁰⁴, kurių reikšmę aptarsime kiek plačiau.

Skolininko prieštaravimų reikšmė teismo įsakymo procese yra gana didelė. Prieštaravimų pareiškimas gali net tik garantuoti teisingesnio sprendimo priėmimą, bet tuo pačiu paneigti ir proceso operatyvumą teismo įsakymo procese. Teisės doktrinoje pripažįstama, kad šalis, siekianti materialiosios tiesos nustatymo turi pareikšti savo valią, t.y. šiuo atveju prieštarauti priimtam teismo įsakymui, kas garantuoja ginčo perkėlimą į bendrą ginčo teiseną, kur bus sudarytos visos sąlygos nustatyti materialiąją tiesą²⁰⁵. Teismo įsakymo procese teismo atliekamų procesinių veiksmų galėjimas sukelti siekiamas teisinės pasekmės yra išimtinai siejamas su skolininko žinojimu apie šiuos veiksmus²⁰⁶. Tačiau, tokiu būdu, kaip teigia kai kurie autoriai, teismo įsakyme nebus paneigtas materialiosios tiesos nustatymo tikslas, o jo įgyvendinimas tik bus perkeltas laiko atžvilgiu, kas galiausiai padeda paspartinti procesą²⁰⁷. Su šia nuomone galime ir nesutikti. Taip, procesą transformavus iš teismo įsakymo į bendrą ginčo teiseną, ko gero būtų įgyvendintas tiesos nustatymo principas. Tačiau, tik tuo atveju, jeigu teismo procesą vertinsime kaip vientisą procesą, t.y. kuris prasideda pareiškimo dėl teismo įsakymo padavimu ir, skolininkui pareiškus prieštaravimus, baigiasi teismo priimtu sprendimu, išnagrinėjus bylą bendrąja ginčo teiseną. Pažymėtina, kad toks procesas ne visais atvejais bus spartesnis ir operatyvesnis už teisminį procesą, pradėtą ir pabaigtą bendrosios ginčo teisenos taisyklių nustatyta tvarka. Tokiame procese nebus paneigtas materialiosios tiesos nustatymo principas, bet bus paneigiamas operatyvumo principas ir tuo pačiu supaprastintam procesui keliamas tikslas – greitesnis civilinių bylų išnagrinėjimas. Kita vertus, galima ir nesutikti su kai kurių autorių nuomone, kad materialiosios tiesos nustatymo tikslas teismo įsakymo procese nėra

²⁰² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 147.

²⁰³ R. Norkus. Sumarinis civilinių bylų nagrinėjimas: teoriniai ir praktiniai aspektai: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – Vilnius, 2005. P. 59.

²⁰⁴ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 184.

²⁰⁵ Norkus R. Įrodinėjimo ypatumai sumariniuose procesuose // Teisė. 2006, Nr. 60.

²⁰⁶ Jonaitis M. Sumarinis procesas: romėniškosios kilmės paieškos, taikymo problemos bei teisinio reglamentavimo tobulinimo galimybės // Jurisprudencija. 2005, Nr. 69(61). P. 49.

²⁰⁷ Ten pat.

paneigiamas, o jo įgyvendinimas bus perkeliamas arba atidedamas laiko atžvilgiu²⁰⁸, nes, manome, kad pagal savo esmę supaprastintas teismo įsakymo procesas turėtų būti aiškiai atskirtas nuo ginčo bendrąja ginčo teiseną proceso. Tuo labiau, kad skolininko prieštaravimų pateikimas garantuoja ne ką kitą, kaip pradėto teismo įsakymo proceso pasibaigimą, nenutraukiant civilinės bylos ir nepaliekant pareiškimo nenagrinėtu, tačiau jį transformuojant į ginčą, nagrinėtiną bendrąja ginčo teiseną. V. Nekrošius taip pat pripažįsta, kad galimybė pareikšti prieštaravimus – tai galimybė perkelti ginčo nagrinėjimą pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles²⁰⁹. Jei pripažįstame, kad atliekamas perkėlimas, vadinasi išeiname iš teismo įsakymo proceso ribų. Tokiu būdu, nagrinėjant teismo įsakymo procesą išgryninta jo esmė – kai šis procesas pradedamas ir baigiamas pagal XXIII skyriuje numatytus ypatumus – klausimas dėl nepakankamo bylos aplinkybių ištyrimo ir tiesos nenustatymo tikrai turėtų kilti. Aišku, ieškovas visada gali rinktis – bendrąją ginčo teiseną, kur bus teikiama pirmenybė visapusiškam bylos aplinkybių ištyrimui ar teismo įsakymo procesą, kur bylos aplinkybės nebus tiriamos, bet bus garantuotas greitesnis procesas²¹⁰. Pasirinkus teismo įsakymo procesą ir jį vertinant išgryninta jo esmė, šis procesas tikrai negarantuos ir neužtikrins tiesos nustatymo ir operatyvumo principo pusiausvyros ar harmonijos. Tikrajame įsakymo procese, t.y. teismo įsakymo proceso pirmame etape, lyderiauja operatyvumo principas, o tiesos nustatymo principas tampa antraeiliu ir nereikšmingu principu.

Toliau kalbant apie skolininko prieštaravimus, reiktų paminėti, kad prieštaravimams, kaip ir pareiškimui dėl teismo įsakymo išdavimo, netaikomas pagrįstumo reikalavimas. Kreditoriui nereikia pagrįsti reikalavimo išduoti teismo įsakymą, todėl analogiškai ir skolininkui nereikia pagrįsti savo prieštaravimų pagrįstumo. LR CPK 439 str. 2 d. nurodyta, kad prieštaravimai turi atitikti bendruosius reikalavimus, keliamus procesinių dokumentų turiniui ir formai, išskyrus reikalavimą nurodyti prieštaravimų pagrindą. Todėl skolininkui pakanka tik nurodyti, kad jis prieštarauja²¹¹ ir to visiškai pakanka, kad kitokia linkme pakryptų teisminis procesas, t.y. kreditoriui pateikus ieškinį, atitinkantį LR CPK 135 str. reikalavimus ir primokėjus trūkstamą žyminio mokesčio dydį, byla būtų nagrinėjama bendrosios ginčo teisenos nustatyta tvarka. Teisės doktrinoje dėl skolininkų prieštaravimų reikšmės yra skirtingų nuomonių. Vieni autoriai mano, kad nesąžiningi skolininkai pasinaudos įstatyme įtvirtinta nuostata dėl galimybės nepagrįsti savo prieštaravimų ir visada prieštarautų dėl pateikto pareiškimo²¹², kitų nuomone –

²⁰⁸ Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // Teisė. 2003, Nr. 47; Norkus R. Įrodinėjimo ypatumai sumariniuose procesuose // Teisė. 2006, Nr. 60.

²⁰⁹ Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // Teisė. 2003, Nr. 47.

²¹⁰ Ten pat.

²¹¹ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003. Nr. 1-2 (43-44). P. 43.

²¹² Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 185.

piktnaudžiauti prieštaravimų pateikimu kelias užkertamas tokiomis priemonėmis kaip per visą bylos nagrinėjimo laikotarpį skaičiuojami delspinigiai²¹³. Manome, kad skolininkų nesąžiningumo atvejų, kuomet skolininkai piktnaudžiauja savo teise pareikšti prieštaravimus, tikrai gali būti. Pareikšdamas prieštaravimus, t.y. dažnai parašydamas tik žodį „prieštarauju“, skolininkas nulemia tolesnę teismo proceso eigą – ginčą bendraja ginčo teiseną, dėl ko nukrypstama ir nuo pagrindinio teismo įsakymo teisenoje siekiamo tikslo – proceso operatyvumo. Nesąžiningų skolininkų „negąsdina“ įstatymuose numatyta „sankcija“ dėl palūkanų ar delspinigių skaičiavimo (LR CPK 6.37 str.). Priešingai, tokiu atveju, kol pareiškėjas pateiks ieškinį bendrosios ginčo teisenos tvarka, skolininkas turi laiko perleisti savo visas lėšas ir/ar turtą tretiesiems asmenims (tuo atveju, kai nėra taikomos laikinosios apsaugos priemonės), dėl ko teismo priimtą sprendimą bus labai sunku arba nebus įmanoma įvykdyti. Skolininko piktnaudžiavimas savo teise pareikšti prieštaravimus gali sukelti ne tik operatyvumo (būtų vilkinamas procesas), bet ir teisingumo principo įgyvendinimo problemą. Ar galime laikyti, kad bus pasiektas teisingumas, jei bus priimtas materialiai teisingas sprendimas, bet jo negalima įvykdyti, nes nėra turto, iš kurio galima būtų išieškoti? Manytume, kad ne.

Klausimas, kaip galima būtų išspręsti situaciją, kai pareikšti reikalavimai iš esmės keičia proceso esmę (iš operatyvaus proceso „permeta“ į materialiosios tiesos nustatymo procesą)? Prieštaravimų instituto naikinti, kaip ir keisti jų esmės (reikalauti, kad jie būtų motyvuoti ir pagrįsti) negalime, nes tai iš esmės pažeistų skolininko teises ir šalių lygybės principą (kreditarius neprivalo pagrįsti savo pareiškimo, o skolininkas turėtų tokią pareigą). Juk skolininkas tik prieštaravimais išreiškia savo valią. Tinkamiausias sprendimas šiuo atveju galėtų būti prof. V. Mikelėno pasiūlytas variantas: „įteisinti teismo įsakymo išdavimą nepranešus skolininkui, o skolininkui, gavusiam teismo įsakymą, suteikti galimybę reikšti ieškinį bendraisiais pagrindais ir prašyti sustabdyti teismo įsakymo vykdymą“²¹⁴. Teismo įsakymo priėmimas nepranešus skolininkui šiuo metu yra įtvirtintas LR CPK (LR CPK 436 str. 1 d. ir 437 str. 1 d.). Pakeitus teisinį reguliavimą taip, kad ne pareiškėjas būtų įpareigotas reikšti ieškinį, o skolininkas, norėdamas prieštarauti teismo įsakymui, turėtų reikšti ieškinį bendrosios ginčo teisenos tvarka, turėtų tokius procesinius dokumentus – teismo įsakymą, skolininko ieškinį ir pareiškėjo atsiliepimą į ieškinį, vietoj to, kad šiuo metu turime – teismo įsakymą, skolininko prieštaravimus, ieškovo ieškinį ir skolininko (atsakovo) atsiliepimą į ieškinį. Skolininkui nepareiškus ieškinio per nustatytą terminą, teismo įsakymas įsiteisėtų. Manytume, kad taip ne tik sutrumpėtų visas procesas, bet ir išvengtume skolininko piktnaudžiavimo savo teise reikšti

²¹³ Ten pat; Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 252.

²¹⁴ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 186.

prieštaravimus. Be to, teismo įsakymo proceso (ir ne tik pirminio jo etapo) sutrumpėjimas atitiktų teismo įsakymo procesui keliamą tikslą – teismo darbo pagreitinimą ir supaprastinimą.

Kaip minėjome, tiesos nustatymas teismo įsakymo institute yra pagrįstas vien skolininko prieštaravimų buvimu ar nebuvimu, nes teismas iš esmės netikrina ir nevertina pateiktų įrodymų pagrįstumo²¹⁵. Todėl galimybė išduoti teismo įsakymą nežinant skolininko buvimo vietos reikštų ne tik esminį jo teisės būti išklausytam ir pareikšti savo argumentus pažeidimą, bet ir didesnę neteisingo teismo įsakymo priėmimo galimybę. Teismas, nevertindamas pareikšto reikalavimo pagrįstumo ir skolininko buvimo/gyvenamosios vietos fakto, greičiausiai visais atvejais patenkintų kreditoriaus pareiškimą ir išduotų teismo įsakymą. Šiuo požiūriu LR CPK 431 str. 2 d. 3) ir 4) p. p. reikalavimai, nurodantys, kad pareiškimas dėl teismo įsakymo nenagrinėjamas, jei: skolininkas gyvena užsienyje arba užsienyje yra skolininko buveinė (LR CPK 431 str. 2 d. 3) p. p.) arba skolininko gyvenamoji ir darbo vietos yra nežinomos (LR CPK 431 str. 2 d. 3) p. p.), atrodytų turėtų užtikrinti skolininko teisėtus interesus, nepažeisti jo teisių ir užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Atkreiptinas dėmesys, kad praktikoje gali pasitaikyti atvejų, kurie gali paneigti įvardintų interesų ir principo įgyvendinimą. Svarbu pažymėti, kad tiek teismo įsakymo teisenoje, tiek kitose bylose, nagrinėjamose supaprastinto proceso tvarka, yra padidinta neteisingo teismo sprendimo priėmimo galimybė ir tokią galimybę padidina tai, kad teismas netiria faktinio pareiškimo dėl teismo įsakymo išdavimo pagrindo, kaip ir nevertina įrodymų, o teismo atliekamų procesinių veiksmų galėjimas sukelti siekiamas teisinės pasekmes yra išimtinai siejamas su skolininko žinojimu apie šiuos veiksmus. LR CPK 438 str. įtvirtintas reikalavimas, jog pranešimas skolininkui apie teismo įsakymo išdavimą gali būti įteikiamas tik tokiais LR CPK numatytais procesinių dokumentų įteikimo būdais, kurie darytų realų tokį įteikimą, taip pat turi paneigti neteisingo sprendimo ir/ar tam tikrų procesinių klaidų galimybę. Praktikoje gali būti kitaip. Pateiksime tokį pavyzdį: skolininko deklaruota gyvenamoji vieta yra Lietuvoje, tačiau pats skolininkas laikinai gyvena ir dirba sezoninį darbą užsienyje (teismui tas nežinoma, o pareiškime dėl teismo įsakymo išdavimo nurodyti darbo vietą reikia, jei kreditoriui ji žinoma²¹⁶). Skolininko deklaruotoje gyvenamojoje vietoje gyvena jo sutuoktinis ir tėvai. Teismas priims teismo įsakymą, vadovaudamasis deklaruota gyvenamąja vieta. Teismo įsakymas bus įteiktas tėvams ar sutuoktiniui. Nors toks įteikimas bus laikomas tinkamu²¹⁷, tačiau gali būti, kad šie asmenys neperduos skolininkui teismo dokumentų. Šiuo atveju negalima taikyti ir aukščiau minėtos teisės normos dėl skolininko

²¹⁵ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003. Nr. 1-2 (43-44). P. 40.

²¹⁶ Jonaitis M. Sumarinis procesas: romėniškosios kilmės paieškos, taikymo problemos bei teisinio reglamentavimo tobulinimo galimybės // Jurisprudencija. 2005, Nr. 69(61). P. 47.

²¹⁷ Ten pat.

gyvenamosios vietos užsienyje (skolininkas užsienyje gali gyventi ne jo vardu registruotame ar nuomojamame būste). Skolininkui nepareiškus prieštaravimų, teismo įsakymas įsiteisės. Proceso operatyvumas bus įgyvendintas lyg ir nepažeidus teismo įsakymo išdavimo taisyklių. Pateikiamu atveju būtų įgyvendintas greitas, tačiau labai abejotina ar teisingas procesas. Skolininkas, turėdamas procesinę teisę pareikšti prieštaravimus, to negalėtų padaryti dėl nežinojimo apie tokį teismo procesą. Klausimas – kaip tokiu atveju reiktų spręsti šią problemą? Teisės doktrinoje pripažįstama, kad ar bus priteista kreditoriaus nurodyta suma iš esmės priklauso tik nuo skolininko prieštaravimo, todėl labai svarbu, kad skolininkas žinotų apie priimtą teismo įsakymą ir turėtų realią galimybę pareikšti prieštaravimą. Deja, procesinių dokumentų įteikimas skolininko šeimos nariams tikrai ne visais atvejais garantuoja, kad skolininkas sužinos apie teismo įsakymą ir/ar turės realią galimybę pareikšti prieštaravimą. Todėl, manome, kad reiktų apsvarstyti galimybę teismo įsakymo procese įtvirtinti normą, kad teismo įsakymas skolininkui laikomas tinkamai įteiktu tada, kai įteikimo dokumentuose (šaknelėje) yra skolininko parašas ir patvirtinimas, kad jis teismo dokumentus (teismo įsakymą ir teismo pranešimą) gavo. Tokia pataisa teismo įsakymo procese nekliudytų operatyvaus proceso eigai ir tuo pačiu užtikrintų realią galimybę skolininkui pareikšti prieštaravimus.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad teismo įsakymo procese iš esmės yra įgyvendinamas operatyvumo principas. Šiame procese nėra galimybių suderinti operatyvumo ir teisingumo principų. Tikrajame teismo įsakymo procese (pirmame šio proceso etape) susiduriama su įrodymų nebuvimu ir nepateikimu, kai būtent remiantis įrodymais konstatuojama, ar yra aplinkybės, pagrindžiančios šalių reikalavimus ar atsikirtimus, ar jų nėra. Vadinasi, jau pats teisinis reglamentavimas užkerta kelią tiesos nustatymui teismo įsakymo procese. Kita vertus, tiesos nustatymo principas nėra eliminuotas, jis įgyvendinamas, jeigu „persikeliama“ į ginčo teiseną. Tačiau, būtent operatyvumo principo viršenybė teismo įsakymo procese atitinka teismo įsakymo procesui keliamus tikslus ir suteikia teisę kreditoriui pasinaudoti operatyvesniu savo pažeistų teisių gynimo būdu, lyginant su ginčo teiseną. Galime pagrįstai teigti, kad teismo įsakymo procesas patvirtina, jog operatyvumo ir teisingumo principų pusiausvyra bei derinimas nėra įmanomas visų kategorijų civilinėse bylose.

4.2. Operatyvumo bei teisingumo principų santykis dokumentiniame procese

Norint atsakyti į klausimus, kokia yra operatyvumo ir teisingumo principų sąveika ir ar įmanoma šių principų pusiausvyra dokumentiniame procese, iš pradžių reikia iširti, išanalizuoti ir aptarti šių principų reglamentavimo garantijas, praktinę raišką ir sąveikos subtilumus dokumentiniame procese.

Dokumentinis procesas yra viena iš supaprastinto proceso formų, kurios paskirtis – užtikrinti greitesnę tam tikros rūšies ginčų nagrinėjimą²¹⁸. Tačiau, skirtingai nei teismo įsakymo institute, dokumentinio proceso kategorijos bylose egzistuoja ginčas, tačiau šio ginčo nagrinėjimo ir išsprendimo specifika lemia tai, kad visi ieškovo reikalavimai gali ir turi būti pagrįsti rašytiniais įrodymais (LR CPK 424 str. 1 d.). Dokumentinio proceso tvarka teikiamas ieškinys pasižymi tiek pagrindo, tiek dalyko specifiškumu ir ypatingumu. V. Nekrošius pažymi, kad dabar galiojančiame LR CPK reglamentuojamas dokumentinis procesas turi platesnes jo pritaikymo galimybes nei pvz. tarpukario Lietuvos CTĮ numatytas priverstinio vykdymo pagal aktus institutas, nes dokumentinio proceso atveju ieškovas savo reikalavimus gali grįsti bet kuriais rašytiniais įrodymais – tiek oficialiais, tiek ir privačiais²¹⁹. Šis reikalavimas yra viena iš operatyvumo principo įgyvendinimo dokumentiniame procese garantijų, nes šalys ir teismas negali remtis jokiais kitais įrodymais ir/ar įrodinėjimo priemonėmis, naudojamomis bendrojoje ginčo teisenoje (šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimais, liudytojų parodymais, daiktiniais ir kt. įrodymais), kas iš esmės sutrumpina galimą tokio ginčo išnagrinėjimo laiką. Aišku, toks reikalavimas galioja tik pirmajame dokumentinio proceso etape, t.y. iki atsakovo prieštaravimų pareiškimo, tačiau būtent šis etapas ir sudaro esmines prielaidas įgyvendinti civilinio proceso koncentruotumo principą dokumentinio proceso bylose²²⁰. Be to, svarbu paminėti, kad dokumentinio proceso inicijavimas priklauso tik nuo ieškovo valios, t.y. LR CPK 424 str. 1 d. numato, kad ieškinys sprendžiamas ieškovo prašymu. Tai reiškia, kad konkrečią ginčo nagrinėjimo formą – bendrąją ginčo teiseną arba dokumentinio proceso teiseną turi teisę pasirinkti pats ieškovas²²¹. Turėjimas teisės pasirinkti dokumentinį procesą yra LR CPK įtvirtinta garantija ieškovui turėti operatyvesnį ir greitesnį ginčo nagrinėjimą.

Aptariant operatyvumo principo raišką dokumentiniame procese, svarbu paminėti LR CPK įtvirtintą ribojimą (draudimą) ieškovui keisti ieškinio dalyką ir pagrindą bei padidinti ieškinio reikalavimą. Pagal LR CPK 430 str. 4 d., dokumentiniame procese negalima pakeisti ieškinio dalyko ir pagrindo bei padidinti ieškinio reikalavimus. Skirtingai nuo LR CPK 141 str. ieškovui suteiktos galimybės keisti ieškinio dalyką ar pagrindą, dokumentiniame procese nustatyta ir nurodyta LR CPK specialioji norma, todėl galima teigti, kad dokumentiniame procese LR CPK 141 str. nėra taikomas. Ir šis draudimas yra visiškai pateisinamas, kaip atitinkantis dokumentinio proceso esmę. Juk, kaip minėta, dokumentinis procesas pirmiausiai

²¹⁸ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003, Nr. 1-2 (43-44). P. 32.

²¹⁹ Jonaitis M. Sumarinis procesas: romėniškosios kilmės paieškos, taikymo problemos bei teisinio reglamentavimo tobulinimo galimybės // Jurisprudencija. 2005, Nr. 69(61). P. 50.

²²⁰ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 234.

²²¹ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003, Nr. 1-2 (43-44). P. 33.

turi garantuoti operatyvų ginčo išnagrinėjimą, o galimybė keisti ieškinio elementus arba padidinti pareikštus ieškinio reikalavimus yra „efektyvi“ proceso vilkinimo priemonė. Pakeitus ieškinio dalyką ir/arba reikalavimą, teismas turėtų iš naujo priimti preliminarų sprendimą, kas reikštų grįžimą į pradinę dokumentinio nagrinėjimo stadiją²²², t.y. teismas turėtų kartoti visą dokumentinį procesą nuo pradžių²²³, kas tikrai prieštarautų dokumentinio proceso paskirčiai bei dalinai ar visiškai eliminuotų iš šio proceso operatyvumo principą.

Pažymėtina, kad dokumentiniame procese ribojimai yra nustatyti ne tik ieškovui, bet ir atsakovui. LR CPK 430 str. 4 d. įtvirtina draudimą atsakovui pareikšti priešieškinį. Nekelia abejonių tokios nuostatos įtvirtinimo tikslas. Ja siekiama proceso spartos. Jei dokumentiniame procese būtų leidžiamas priešieškinio pareiškimas, teismas turėtų spręsti kelis materialinio teisinio pobūdžio reikalavimus vienoje byloje, kas, be abejonės, padarytų dokumentinį procesą ilgesnį²²⁴. Nesinorėtų sutikti su nuomone, kad leidimas reikšti atsakovui priešieškinį neturėtų įtakos dokumentinio proceso operatyvumui, taip pat su abejone, ar tikrai atsakovo procesinių teisių ribojimas yra pateisinamas, nes tokiu ribojimu proceso paspartinimo efektas nepasiekiamas²²⁵. Įsivaizduokime priešingą situaciją – atsakovui suteikiama teisė reikšti priešieškinį. Pareikštas priešieškinys, nepriklausomai nuo to ar jis galėtų būti pagrįstas visais leistinais įrodymais (LR CPK 143 str. 3 d. ir 135 str. 1 ir 2 d.) ar tik rašytiniais įrodymais, kaip ir ieškinys dokumentiniame procese, iš esmės prailgintų šio proceso trukmę. Ieškovui turėtų būti suteikta teisė pateikti atsiliepimą į priešieškinį, o atsakovui – į ieškovo ieškinį. Nebeliktų atsakovo prieštaravimų ir preliminarų teismo sprendimų. Aišku, tokiu atveju, jei ieškinys ir priešieškinys būtų grindžiami tik rašytiniais įrodymais ir byla būtų nagrinėjama rašytine tvarka, teismo proceso trukmė būtų trumpesnė nei bendrojoje ginčo teisenoje. Tačiau būtų „prarastas“ dokumentinio proceso savitumas. Be to, klausimas, ar tokiu atveju dokumentinis procesas galėtų būti priskirtas prie supaprastintų procesų, nes sunkiai išvelgtume tokio proceso skirtumą nuo bendrosios ginčo teisenos.

Aptariant operatyvumo ir teisingumo principų sąveiką, būtina aptarti atsakovo prieštaravimų esmę ir reikšmę. Pažymėtina, kad atsakovo prieštaravimai yra labai svarbus dokumentas, nuo kurio priklauso atsakovo teisės į tinkamą procesą ir būti išklausytam teisių įgyvendinimas bei tolesnė dokumentinio proceso eiga²²⁶. Priešingai nei teismo įsakymo procese, dokumentiniame procese atsakovo prieštaravimai privalo būti motyvuoti, juose atsakovas privalo nurodyti nesutikimo su preliminariniu teismo sprendimu motyvus ir įrodymus, kuriais tie motyvai

²²² Ten pat. P. 34-35.

²²³ Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // Teisė. 2003, Nr. 47.

²²⁴ Norkus R. Dokumentinis procesas: ar teisminė gynyba taps veiksmingesnė? // Teisė. 2003, Nr. 49.

²²⁵ Ten pat.

²²⁶ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003, Nr. 1-2 (43-44). P. 36.

grindžiami. Šioje vietoje svarbu pažymėti, kad prieštaravimai gali būti grindžiami visomis LR CPK 177 str. leistomis įrodinėjimo priemonėmis (LR CPK 430 str. 1 d.)²²⁷. Priešingai nei dokumentinio proceso pirmajame etape, kuriame susiduriama su įrodinėjimo priemonių ribojimu, jei atsakovas yra pasyvus, t.y., jei atsakovas nepareiškia prieštaravimų. Tokiu atveju, pirmasis dokumentinio proceso etapas yra ir paskutinis šio proceso etapas. Sprendimas, priimtas remiantis tik rašytiniais įrodymais, įsiteisėja ir ši situacija kelia civilinio proceso tikslo nustatyti materialiąją tiesą byloje problemą²²⁸. Reiškia, kad preliminarus teismo sprendimo įsiteisėjimas siejamas su tuo ar atsakovas per įstatymo nustatytą terminą pareiškė prieštaravimus ar ne. Dokumentinio proceso pirmasis etapas beatodairiškai užtikrina operatyvumo principo įgyvendinimą, tačiau tuo pačiu kelia klausimą – koks yra tokio operatyvaus proceso, pagrįsto vien tik rašytiniais įrodymais, santykis su civilinio proceso tiesos nustatymo principu? Pabandysime atsakyti. Šioje vietoje svarbus prieštaravimų vaidmuo. Prieštaravimų pareiškimo momentas yra reikšmingas tuo, kad juos pareiškus įsijungia kitas – antrasis dokumentinio proceso etapas – iš esmės prasideda procesas pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles su viena esmine išlyga, kad yra gerokai trumpesnis pasirengimo teisminiam nagrinėjimui etapas²²⁹. Be to, dokumentinis procesas, kuriame galima naudotis tik rašytiniais įrodymais baigiasi būtent atsakovo prieštaravimų teismui pareiškimo momentu, nes toliau leidžiami visi įrodymai²³⁰. Vėl, kaip ir teismo įsakymo procese, kyla klausimas – ar perėjus į bendrąją ginčo teiseną gali būti užtikrinamas koncentruotumo principas ir ar tikslinga šią antrąją dokumentinio proceso stadiją priskirti prie LR CPK XXII skyriaus dokumentinį procesą reglamentuojančių ypatumų? Ar nuo perėjimo į ginčo teiseną teisminis procesas toliau gali būti vadinamas dokumentiniu procesu? Juk perėjus į ginčo teiseną, toliau visas procesas vyksta pagal ginčo teisenos taisykles ir ieškovas savo atsiliepime gali pateikti visas ir bet kokias LR CPK leidžiamas įrodinėjimo priemones²³¹. Šioje vietoje nukrypstama nuo ieškinio pagrindimo tik rašytiniais įrodymais, t.y. tik dokumentiškai, kas reiškia, kad nukrypstama ir nuo grynojo dokumentinio proceso. Todėl, manome, kad tikrasis dokumentinis procesas vyksta pirmajame etape.

LR CPK 431 str. 2 d. nurodyta, kad priėmęs atsakovo prieštaravimus, teismas ne vėliau kaip kitą dieną išsiunčia atsakovo prieštaravimų nuorašą ieškovui. Ieškovas turi teisę per keturiolika dienų nuo prieštaravimų išsiuntimo iš teismo dienos pateikti atsiliepimą į atsakovo prieštaravimus ir savo reikalavimams pagrįsti atsiliepime nurodyti papildomus motyvus bei pateikti naujus įrodymus. Gautą ieškovo atsiliepimą teismas ne vėliau kaip kitą dieną išsiunčia

²²⁷ Ten pat; Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 240.

²²⁸ Norkus R. Įrodinėjimo ypatumai sumariniuose procesuose // Teisė. 2006, Nr. 60.

²²⁹ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003, Nr. 1-2 (43-44). P. 36; Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // Teisė. 2003, Nr. 47.

²³⁰ Norkus R. Įrodinėjimo ypatumai sumariniuose procesuose // Teisė. 2006, Nr. 60.

²³¹ Ten pat.

atsakovui. Dokumentiniam procesui LR CPK 225–233 str. numatytos pasirengimo bylų nagrinėjimui taisyklės netaikomos. Jei per teismo nustatytą terminą teismas negauna ieškovo atsiliepimo, teismas skiria bylą nagrinėti teismo posėdyje. Iš pateiktų dokumentinio proceso teisės normų matome, kad pasirengimo bylos nagrinėjimui stadija yra trumpesnė nei nagrinėjant bylą pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles, kur gausnis parengiamųjų dokumentų skaičius, rengiamasi nagrinėti bylą nebūtinai tik raštu, teismas priima LR CPK 232 str. numatytą nutartį (skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje). Tokiu būdu, dokumentinis procesas, perėjęs į ginčo teiseną, išlieka operatyvesnis. Tačiau ar pakankamai operatyvus, kad būtų išlaikyta teisingumo ir operatyvumo principų pusiausvyra? Juk perėjimas į ginčo teiseną ir taikymas šiam procesui bendrosios ginčo teisenos taisyklių yra labiau tiesos nustatymo principo įgyvendinimo garantija, operatyvumo tikslą paliekant antraeilio principu. Aišku, jei dokumentinį procesą vertinsime kaip vientisą nuo pradžios iki galo, jame rasime daugiau operatyvumo garantijų (mūsų aptarti momentai – ribojimas keisti ieškinio dalyką ir pagrindą, padidinti reikalavimą, draudimas pareikšti priešieškinį, operatyvesnis pasirengimas bylos nagrinėjimui) nei „gryname“ ginčo teisenos procese. Tačiau, iš esmės turėtume sutikti su R. Norkumi, kad dokumentinis procesas, palyginti su bendrąja ginčo teiseną, pasižymi tik specifine įvadine procedūra (preliminarus sprendimo priėmimu, skolininko prieštaravimų pateikimu), bet po prieštaravimų pareiškimo bylos nagrinėjimas vyksta bendra tvarka, pagal kurią nenumatyta nei procesinės medžiagos, nei procesinių veiksmų ribojimų, todėl proceso paspartinimo efektas tokiu būdu nepasiekiamas²³². Remiantis šiuo požiūriu, susiduriame su aptariamų principų – teisingumo ir operatyvumo principų sąveikos problema. Dokumentiniame procese, iki pirmojo etapo pabaigos, dominuoja operatyvus procesas, kas kelia abejonę dėl tiesos nustatymo principo įgyvendinimo, nes preliminarus sprendimas, priimamas vadovaujantis tik ieškovo ieškiniu ir jo pateiktais rašytiniais įrodymais. Būtent toks procesas atitinka dokumentinio proceso paskirtį – greitesnį ginčų išnagrinėjimą. Ir priešingai, prasidėjus antrajam dokumentinio proceso etapui, ginčas perkeliamas į ginčo teiseną, kur didesnės garantijos tiesos nustatymo principo įgyvendinimui. Išskyrus trumpesnį pasirengimo bylos nagrinėjimui etapą, jokių kitų esminių operatyvumo principo garantijų čia neižvelgiame.

Susisteminant aprašytas mintis, galime teigti, kad neaptikome dokumentiniame procese Fr. Kleino įvardintos santykinės principų įgyvendinimo taisyklės, t.y. civilinio proceso teisingumo ir operatyvumo principų protingo taikymo ir derinimo, kas leistų pasiekti civiliniam procesui keliamus tikslus²³³. Išgrynintame dokumentiniame procese susiduriame su poreikiu

²³² Norkus R. Dokumentinis procesas: ar teisminė gynyba taps veiksmingesnė? // Teisė. 2003, Nr. 49.

²³³ Jonaitis M. Sumarinis procesas: romėniškosios kilmės paieškos, taikymo problemos bei teisinio reglamentavimo tobulinimo galimybės // Jurisprudencija. 2005, Nr. 69(61). P. 48.

pateikti įrodymus nebuvimu ir plačiu įrodinėjimo priemonių ribojimu²³⁴. Tai kelia tiesos nustatymo bei teisingumo ir operatyvumo principų protingo derinimo problemą. Vadinasi, dokumentinis procesas, kaip ir teismo įsakymo procesas, parodo, kad pats civilinio proceso įstatymas nenumato teisingumo ir operatyvumo principų protingo derinimo galimybių visose civilinėse bylose. Tačiau, manome, kad teisinis reglamentavimas, teikiantis garantijas operatyvumo principo lyderiavimui šiame procese, neturėtų būti keičiamas. Dokumentiniame procese, kaip ir teismo įsakymo procese, tiesos nustatymą įmanoma pasiekti antrojoje šio proceso stadijoje – persikeliant į bendrąją ginčo teiseną. Todėl pirminiame šio proceso etape iš esmės ir turėtų būti įgyvendinamas proceso operatyvumo principas, kas atitiktų dokumentinio proceso tikslus ir esmę.

4.3. Ginčų dėl nedidelių sumų procesas: ar įmanomas operatyvumo ir teisingumo principų protingas derinimas?

Aptarę proceso operatyvumo ir teisingumo principų raišką ir sąveikos problemas teismo įsakymo ir dokumentiniame procese, panagrinėsime šių principų sąveiką ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo procese. Bandysime nustatyti ar esamas teisinis reglamentavimas sudaro prielaidas operatyvumo ir teisingumo principų protingam derinimui, taip pat su kokiomis aptariamų principų sąveikos problemomis susiduriame ginčiuose dėl nedidelių sumų.

Teisės doktrinoje pažymima, kad tiesioginis šios formos – ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo tikslas yra užtikrinti koncentruotumo principo įgyvendinimą, padidinti teismo darbo našumą²³⁵ ir neformaliai bei greitai išspręsti kilusį ginčą, jeigu teismui nepavyksta šalių sutaisyti²³⁶. Kaip teigia V. Nekrošius, pagrindinis šios formos tikslas – leidimas teisėjui spręsti tam tikrų kategorijų bylas neribojamam formalių procesinių suvaržymų ir taip įgyvendinant ne tik proceso koncentruotumo principą, bet ir garantuojant žmogui galimybę apginti savo teises ar įstatymo saugomus interesus²³⁷. Būtent siekiant įgyvendinti visus šiuos tikslus, teisėjas gali netaikyti bendrųjų civilinio proceso taisyklių, kurių taikymas konkrečiu atveju yra netikslingas ir pats nuspręsti, kokia bylos nagrinėjimo tvarka ir forma ginčas spręstinas²³⁸. Aptarkime, kas padeda ar trukdo pasiekti aukščiau nurodytus tikslus ir koks yra operatyvumo principo santykis su tiesos nustatymo principu ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo procese.

²³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje *UAB "Maternas" v. UAB "Statybų skliautas"* (bylos Nr. 3K-3-196/2009).

²³⁵ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 256; Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia, 2003, Nr. 1-2 (43-44). P. 45.

²³⁶ Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // Teisė. 2003, Nr. 47.

²³⁷ Ten pat.

²³⁸ Jonaitis M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą // Jurisprudencija. 2003, Nr. 42(34). P. 126.

LR CPK 441 str. 2 d. numatyta, kad jeigu ieškinio suma neviršija vieno tūkstančio litų sumos, bylą nagrinėjantis teismas turi teisę pats nuspręsti, kokia forma ir tvarka nagrinėti bylą, tačiau byla nagrinėjama žodinio proceso tvarka, jeigu dėl to yra bent vienos šalies prašymas. Šioje vietoje pažymėtina, kad teismui suteikiama teisė rinktis bylos formą ir tvarką tikrai nereiškia, kad teismas vienokiu ar kitokiu būdu gali nesudaryti palankių sąlygų proceso koncentruotumui užtikrinti. Remiantis V. Nekrošiaus nuomone, LR CPK 441 str. numatyti ypatumai reiškia teismo galimybę laisvai nuspręsti kaip byla galėtų būti išnagrinėta greičiau, tačiau, ir turėdamas tokį pasirinkimą, teismas negali nepaisyti civiliniam procesui keliamų tikslų ir teismo išsiaiškinimo pareigos²³⁹. Priešingai, autoriai, nagrinėję šią formą, teigia, kad šie ypatumai suteikia teismui daugiau veiksmų laisvės, bet kartu išsaugoma jo pareiga rūpintis, kad būtų išsiaiškintos visos esminės bylos aplinkybės²⁴⁰. Svarbu pažymėti tai, kad laisvai nuspręsti ir pasirinkti proceso turinį yra teismo teisė, o ne pareiga. Svarbu ir tai, kad teismas turi teisę prie supaprastinto proceso pereiti bet kada, kaip ir bet kada sugrįžti prie įprasto bylos nagrinėjimo bendrąja ginčo teiseną²⁴¹. Tik atkreiptinas dėmesys, kad jei kažkuri šalis pageidauja žodinės proceso formos, tai yra apribojama teismo teisė pasirinkti bylos nagrinėjimo formą, paliekant teismui teisę pasirinkti bylos nagrinėjimo tvarką. Šioje vietoje keltinas klausimas – ar šalims suteikta teisė pasirinkti žodinę proceso formą tikrai visais atvejais gali užtikrinti greitą procesą? Manytume, kad šiuo metu galiojančiame LR CPK tokia teisė suteikta kiekvienai iš šalių tik įtvirtina kiekvienos iš šalių subjektyvaus noro galimybę, tačiau ribojant proceso operatyvumo principo įgyvendinimą. Tai kelia proceso operatyvumo ir ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo proceso tikslo konfliktą ta prasme, kad šalių teisė tikrai ne visais atvejais padeda įgyvendinti greitą teisminį procesą ir yra paneigiama teismo teisė spręsti tam tikrų kategorijų bylas, neribojamam formalių procesinių suvaržymų. Juk bendrąja prasme, teismo galimybė supaprastinti teismo procesą bylose dėl nedidelių sumų turi būti vertinama kaip teisės garantijų teikimas pagal socialinį ginčo reikšmingumą, todėl ir suderinama ne tik su operatyvumu, bet ir su teisės bei teisingumo idėjomis. Manytume, kad tik teisėjas kiekvienos bylos nagrinėjimo atveju gali atsižvelgti į konkrečius poreikius ir, esant reikalingumui, gali taikyti supaprastinto proceso taisykles, įskaitant bylos nagrinėjimo formos ir būdo parinkimą bylose dėl nedidelių sumų priteisimo. Todėl, LR CPK norma, leidžianti bet kuriai iš šalių pasirinkti bylos nagrinėjimo – žodžiu ar raštu formą, verta rimtų svarstymų. Sutinkame su nuomone, kad teismo proceso

²³⁹ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003, Nr. 1-2 (43-44). P. 45; Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 193-194; Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 257.

²⁴⁰ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003, Nr. 1-2 (43-44). P. 45.

²⁴¹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 258; Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 194.

žodiškumas yra principinis, tačiau jis turi būti derinamas su rašytiniu procesu, siekiant patogaus ir koncentruoto proceso²⁴². Europos Tarybos Ministrų komitetas 1984 m. vasario 28 d. rekomendacijoje Nr. R(84)5 taip pat yra nurodęs, kad siekiant užtikrinti proceso operatyvumą ir įvertinant bylos pobūdį reiktų rinktis, kokią nagrinėjimo formą – žodinę, rašytinę ar mišrią taikyti²⁴³. Remiantis šia rekomendacija, pagrįstai galime teigti, kad teisė pasirinkti turėtų būti suteikiama tik teismui, nes jis geriausiai gali įvertinti bylos pobūdį ir kitas reikalingas aplinkybes. Žinant, kad įprastas procesas byloms dėl smulkių turtinių ginčų nagrinėti yra nepakankamai lankstus ir neekonomiškas, teismo teisė visais atvejais pačiam nuspręsti dėl bylos formos galėtų būti vertintina kaip operatyvumo ir teisingumo principų protingo derinimo garantija bylų dėl nedidelių sumų procese.

Nepaisant to, kad pagal LR CPK 441 str. 2 d. teismo teisė pasirinkti bylos nagrinėjimo formą yra ribojama šalių valia, pasirinkti proceso tvarką teismas visada turi teisę. Teismas gali neprotokoluoti teismo posėdžio, netaikyti pasirengimo teismui nagrinėjimui etapo ir t.t. Tačiau, įgyvendindamas teisę dėl bylos nagrinėjimo formos, teismas negali bloginti šalių padėties, lyginant su LR CPK nustatytais šalių teisių garantijomis²⁴⁴. Panagrinėkime klausimą dėl teismo teisės nesurašyti teismo posėdžio protokolo. Kaip teigia V. Nekrošius, „jeigu protokolas byloje nėra rašomas, pagrindiniai bylos nagrinėjimo momentai turėtų atsispindėti priimtame sprendime, siekiant, kad apeliacinės instancijos teismui būtų sudaryta sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės galimybė, o šalys galėtų pagrįstai apsispręsti, ar skųs priimtą sprendimą“²⁴⁵. Iš tokios nuostatos išeitų, kad teismas galėtų nesurašyti protokolo, jei bus surašytas pilnas sprendimas, nes taip būtų užtikrinama tinkama šalių teisė į apeliaciją. Tačiau, manytume, kad teismas galėtų nesurašyti protokolo ir tais atvejais (pvz. gaunat šalių sutikimą), kai sprendimas surašomas sutrumpintais motyvais ir apeliacija negalima (LR CPK 303 str. 1 d.). Tokia teismo teisė turėtų būti vertinama kaip operatyvumo principo garantija, tuo pačiu neprieštaraujant tiesos nustatymo principui, nes teismo sprendimas byloje, kuriose apeliacija negalima, būtų galutinis ir neskundžiamas.

Svarbu pažymėti, kad teismo teisė pasirinkti teismo nagrinėjimo formą ir tvarką, apima ir teismo teisę pačiam nustatyti įrodinėjimo proceso turinį²⁴⁶. Teisės doktrinoje nurodoma,

²⁴² Jonaitis M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująją Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą // *Jurisprudencija*. 2003, 42(34). P. 126.

²⁴³ Europos Tarybos Ministrų komiteto 1984 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. R(84)5 „Dėl civilinio proceso principų, turinčių pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą“, priimta Ministrų Komitete 1984 m. vasario 28 d. 367-me ministrų pavaduotojų posėdyje.

²⁴⁴ Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // *Teisė*. 2003, Nr. 47.

²⁴⁵ Ten pat.

²⁴⁶ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // *Justitia*. 2003, Nr. 1-2 (43-44). P. 46.

kad teismui turi būti pateikta tiek įrodymų, kiek būtina teisingam sprendimui priimti²⁴⁷. Kita vertus, teismas neprivalo tirti visų įrodymų, kuriuos pateikia šalys. Jei teismas manytų, kad iš byloje pateiktų rašytinių įrodymų galima priimti sprendimą remiantis tik turimais rašytiniais įrodymais, tai tolesnis įrodymų tyrimas turėtų būti nutrauktas. Skirtingai nei bendrosios ginčo teisenos tvarka, byloje dalyvaujančių šalių sutikimas neturėtų būti gautas²⁴⁸. Taigi, teismas yra laisvas spręsti, kaip bus tiriamos ir aiškinamos esminės bylos aplinkybės. Vadinasi, ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo procese teismas turi teisę ir gali lemti įrodinėjimo proceso turinį. Tuo tarpu, visos kitos civilinio proceso stadijos ar sritys neturi jokių ypatumų, t.y. pavyzdžiui bylos iškėlimo stadija išlieka visai nepakitusi²⁴⁹. Tačiau, būtent teismo teisių ir atitinkamai galimybių įrodinėjimo procese turėjimas, vertintinas kaip faktorius, iš esmės lemiantis ilgesnę ar trumpesnę proceso eigą. Kalbant apie teismo teisę lemti įrodymų formą ir tvarką, galima suabejoti ar teismui suteikta tokia plati diskrecijos teisė visais atvejais tarnaus operatyvumo ir teisingumo protingo derinimo tikslui? Tokia teismo teisė netrukdo teismui pasirinkti tradicinį įrodymų tyrimą ir įrodinėjimo procesą „atlikti“ be jokių išimčių pagal bendrosios ginčo teisenos taisykles. Tokiu būdu procesas pailgėtų, prioritetas būtų teikiamas teisingam bylos išnagrinėjimui bei kiltų proceso operatyvumo ir teisingumo principų protingo derinimo problema. Todėl, šiuo požiūriu, tikslinga LR CPK reglamentuoti priemonės, padedančias teismui paspartinti įrodinėjimo procesą. Vienas iš variantų yra vadovautis Vokietijos pavyzdžiu, kur teismui yra suteikta teisė telefonu apklausti liudytojus ar ekspertą²⁵⁰, kas be abejonės gerokai sutrumpina bylos procesą ir taip išvengiama bylos posėdžio atidėjimo. Tokiu atveju išvengtume ilgesnės proceso trukmės dėl liudytojų neatvykimo ar eksperto išvados nepateikimo laiku. Pagreitinti įrodinėjimo procesą galima ir tokiomis priemonėmis (siūlomomis Europos Bendrijų Komisijos Žaliojoje knygoje²⁵¹) kaip liudytojų ir proceso šalių paaiškinimų lestinumas telefoninės ir/ar videokonferencijos būdu ir galimybė teismui pačiam nustatyti, kokių įrodymų reikia. Pažymėtina, kad užsienio valstybės taiko tokią praktiką. Pavyzdžiui, Švedijoje yra leidžiama ne tik liudytojus apklausti ir jų parodymus gauti telefonu, bet ir teismo posėdį vykdyti telefoninės apklausos būdu (Švedijos teismo nagrinėjimo kodekso 42 dalies 10 ir 20 punktai, 43 dalies 8 punktas, 47 dalies 7 ir 10

²⁴⁷ Norkus R. Smulkių turtinių ginčų nagrinėjimo ypatumai: teorija ir praktika // Jurisprudencija. 2006, Nr. 1(79). P. 98.

²⁴⁸ Ten pat.

²⁴⁹ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003, Nr. 1-2 (43-44). P. 46.

²⁵⁰ Ten pat; Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // Teisė. 2003, Nr. 47.

²⁵¹ Green paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation. // COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Brussels, 2002 12 20 KO (2002) 746 final. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2002/com2002_0746en01.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-01-11.

punktai)²⁵². Toks reguliavimas įrodymų tyrimo procese atitiktų proceso operatyvumo siekį, įtvirtintą ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R (81)7²⁵³, kuria siekiama proceso koncentracijos ir, žinoma, padėtų užkirsti kelią ilgiems ir daug kainuojantiems procesams. Be to, ginčų dėl nedidelių sumų nagrinėjimas ne tik atitiktų esminį supaprastinto ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo proceso požymį – įrodinėjimo procedūros supaprastinimą, bet ir svarbiausia – būtų priartėta prie tokio šio proceso modelio, kuriame atsirastų realesnės galimybės įgyvendinti tiesos nustatymo ir operatyvumo principų protingą derinimą. Įrodinėjimo procesas gana ilgai užtrunka, o siūlomų atveju toks procesas iš esmės sutrumpėtų ir įrodymų būtų „pasiimama“ tiek, kiek reikia teisingam sprendimui priimti.

Svarbu pažymėti ir tai, kad teismo teisė nulemti bylos formą ir turinį nereiškia, kad teismas gali ignoruoti ar mažiau dėmesio skirti materialiosios tiesos nustatymo tikslui šiame procese²⁵⁴. Teismas, kaip ir bendrosios ginčo teisenos tvarka, taip ir ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo procese, turi dėti visas įmanomas pastangas, kad būtų išaiškintos visos esminės bylos aplinkybės²⁵⁵. Aptariamame procese lieka nepakitę LR CPK 2 ir 158 str. reikalavimai, kaip ir šalių pareigos rūpintis proceso skatinimu bei dispozityvumo principai. Teismas, be kita ko, privalo užtikrinti tinkamą šalių teisės būti išklausytam procese principą.

Teisės doktrinoje nurodoma, kad patys teisėjai dažnai kelią klausimą ar tikrai reikalingas įstatymo reikalavimas (LR CPK 220, 222 str., LR BKP 333, 346 str.) motyvuoti teismo priimamus sprendimus, ar nevertėtų atsisakyti motyvų surašymo ir surašyti teismo motyvus tik tada, kai to reikalauja bent viena šalis.²⁵⁶ Todėl svarbu aptarti ir teismo teisę surašyti trumpesnį teismo sprendimą aptariamame procese. LR CPK 441 str. 3 d. numato, kad ginčų dėl nedidelių sumų bylose teismas priima sprendimą, kuriame turi būti išanginė ir rezoliucinė dalys, taip pat trumpai išdėstyti motyvai. Teismas, išnagrinėjęs bylą dėl smulkių turtinių ginčų, turi teisę visiškai atsisakyti aprašomosios dalies ir vietoj išsamaus sprendimo pagrindimo išdėstyti tik sutrumpintus motyvus²⁵⁷. Manome, kad tokia teismo teisė ir galimybė surašyti supaprastintos formos sprendimą yra ne tik esminis teismo ir teismo personalo darbo palengvinimas, bet ir veiksminga proceso koncentruotumo priemonė. Svarbu pabrėžti, kad tai yra teismo teisė, tačiau

²⁵² Swedish Code of Judicial Procedure. P. 224. Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/78/30607300.pdf>>, prisijungimo laikas: 2011-02-13.

²⁵³ Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacija Nr. R(81)7 valstybėms narėms dėl priemonių, lengvinančių galimybės naudotis teisingumo sistema, priimta 68-je sesijoje.

²⁵⁴ Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003, Nr. 1-2 (43-44). P. 45; Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 193-194; Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 257.

²⁵⁵ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 194.

²⁵⁶ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. – Vilnius: Justitia, 1999. P. 77.

²⁵⁷ Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // Teisė. 2003, Nr. 47.

jokiu būdu ne pareiga²⁵⁸. Tokiu būdu, teismas yra visiškai laisvas surašyti ne sutrumpintą, o atitinkantį bendruosius įstatyme numatytus reikalavimus sprendimą. Teismo teisė surašyti sutrumpintą sprendimą garantuotą labiau operatyvų procesą. Tačiau tokia teismo teisė galėtų būti kvestionuojama teisės į apeliaciją požiūriu, nes daugelyje Europos valstybių galimybė skusti pirmosios instancijos teismo sprendimą apeliacinės instancijos teismui pripažįstama esmine teisingumo garantija²⁵⁹. Jeigu vadovausimės Vokietijos pavyzdžiu, tai tokio pobūdžio bylose galima ir visai nedėstyti motyvų, bet tik tokiu atveju, jeigu yra negalima apeliacija ir šalys pačios atsisako dėstyti motyvus arba esminiai turinio momentai yra užfiksuojami teismo posėdžio protokole²⁶⁰. Manytume, kad kai kuriais atvejais (pvz. kai apeliacija negalima arba teismas aiškiai mato ar/arba šalys nurodo, kad nesinaudos apeliacija) išsamaus teismo sprendimo surašymas be reikalo prailgina teismo procesą ir nedaro jokios įtakos tiesos nustatymui. Motyvai yra būtini tam, kad būtų galima patikrinti pirmosios instancijos teismo sprendimą ir būtų aišku kuo rėmėsi teismas, priimdamas vienokį ar kitokį sprendimą²⁶¹. Todėl, drįstume teigti, kad ginčų dėl nedidelių sumų nagrinėjime reiktų suteikti teismui teisę nesurašyti sprendime aprašomosios ir motyvuojamosios dalies bei surašyti sutrumpintus motyvus tais atvejais, kai pagal LR CPK 303 str. 1 d. apeliacija negalima arba teismas aiškiai mato ir/arba šalys nurodo, kad neskųs teismo sprendimo apeliacine tvarka, tačiau paliekant teismo teisę savo nuožiūra spręsti dėl sutrumpinto sprendimo surašymo bylose, kuriose apeliacija galima.

Aptarus ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo procesą, galime teigti, kad teisės doktrinos nuostata, kad šio proceso vienas iš esminių tikslų – užtikrinti koncentruotumo principo įgyvendinimą²⁶² neturėtų paneigti teismo pareigos išsiaiškinti visų esminių bylos aplinkybių²⁶³. Kas reiškia, kad šiame procese turėtų būti derinami proceso operatyvumo ir tiesos nustatymo principai. Nukrypimą nuo teisingumo ir operatyvumo principų derinimo ir šių principų konkurenciją galėtų įtakoti nepakankamas šio instituto, o ypač įrodinėjimo proceso jame, reglamentavimas. Teismas šiame procese pats sprendžia dėl bylos nagrinėjimo formos ir tvarkos. LR CPK, suteikdamas teismui teisę pasirinkti bylos nagrinėjimo tvarką, netrukdo teismui visais atvejais atlikti tradicinio įrodymų tyrimo pagal ginčo teisenos taisykles, bet nenumato kaip galima būtų supaprastinti įrodinėjimo procesą. Teismui pasirinkus tradicinį įrodymų tyrimą, iš esmės nukentėtų proceso koncentracija. Negalime įsitikinti ar tikrai tokia linkme krypta teismų

²⁵⁸ Ten pat. P. 195.

²⁵⁹ Kavaliauskienė G. Proceso civilinėje byloje prielaidos ir sąlygos: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2010. P. 37.

²⁶⁰ R. Norkus. Sumarinis civilinių bylų nagrinėjimas: teoriniai ir praktiniai aspektai: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2005. P. 217.

²⁶¹ Ten pat.

²⁶² Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą // Justitia. 2003, Nr. 1-2(43-44). P. 45.

²⁶³ Ten pat. P. 46. Norkus R. Smulkių turtinių ginčų nagrinėjimo ypatumai: teorija ir praktika // Jurisprudencija. 2006, Nr. 1(79). P. 98.

praktika dėl mažo šios kategorijos bylų skaičiaus ir pasigendamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos šios kategorijos bylose. Bet kokių atveju, manome, kad įrodinėjimo paspartinimo priemonių (šalių, liudytojo, eksperto ir specialisto apklausa telefonu, telefoninės ir/ar videokonferencijos būdu) reglamentavimas galėtų užtikrinti ne tik operatyvų, bet ir teisingą ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo procesą.

IŠVADOS

1. Civilinio proceso teisingumo ir operatyvumo principų protingas derinimas galėtų pasiekti procesiniame įstatyme iškeltus tikslus dėl teisingo ir operatyvaus proceso įgyvendinimo, nes prioriteto teikimas kažkuriam vienam iš šių principų, paneigtų ir pažeistų kitą principą. Tačiau, supaprastinta tvarka nagrinėjamų bylų kategorijose, šių principų pusiausvyra yra sunkiai įgyvendinamas tikslas dėl supaprastinto proceso teisinio reguliavimo ir supaprastintam procesui iškeltų tikslų.

2. Civilinio proceso įstatymas pasirengimo bylos nagrinėjimo stadijoje numato pakankamai civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų derinimo galimybių, tačiau teismų praktikoje paprastai prioritetas teikiamas teisingumo principui.

3. LR CPK normose (LR CPK 246 str. 2 d., 251 str. 2 d. ir 314 str.) įtvirtintos vertinamojo pobūdžio sąvokos neužkerta kelio teismui įgyvendinti teisingumo ir operatyvumo principų protingo derinimo, tačiau tuo pačiu sudaro prielaidas teismui vilkinti bylos nagrinėjimo procesą.

4. Teismo įsakymo ir dokumentiniame procesuose prioritetas teikiamas proceso operatyvumui, o ne tiesos nustatymui, dėl ko teisingumo principas tampa mažareikšmiu šiuose procesuose. Teismo įsakymo ir dokumentinis procesai yra pavyzdys, pagrindžiantis, kad teisingumo ir operatyvumo principų suderinamumas civiliniame procese yra galimas ne visų kategorijų bylose.

5. Atliktoji operatyvumo ir teisingumo principų sąveikos analizė tik iš dalies patvirtina hipotezę, kad teisinis reguliavimas sudaro sąlygas užtikrinti protingą civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų derinimą, tačiau ne visais atvejais šių principų protingas derinimas yra įgyvendinamas teismų praktikoje. Hipotezė pasitvirtino nagrinėtų civilinio proceso stadijų atžvilgiu, bet ją paneigė teismo įsakymo ir dokumentinis procesai, kuriuose prioritetas teikiamas operatyvumo principo įgyvendinimui.

PASIŪLYMAS

Atliktas operatyvumo ir teisingumo principų sąveikos ir konkrečių LR CPK normų tyrimas leidžia autorei pateikti pasiūlymą dėl 314 str. pakeitimo. Siekiant užtikrinti operatyvumo ir teisingumo principų protingą derinimą apeliaciniame procese, siūloma atsisakyti LR CPK 314 str. įtvirtintos vertinamosios nuostatos „*įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau*“, pakeičiant ją į tokia – „*įrodymai dėl objektyvių priežasčių negalėjo būti pateikti pirmosios instancijos teismui ir yra tai patvirtinantys dokumentai ar duomenys*“ ir išdėstyti LR CPK 314 str. taip:

„314 straipsnis. Nauji įrodymai

Apelacinės instancijos teismas atsisako priimti naujus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme, išskyrus atvejus, kai pirmosios instancijos teismas nepagrįstai juos atsisakė priimti ar įrodymai dėl objektyvių priežasčių negalėjo būti pateikti pirmosios instancijos teismui ir yra tai patvirtinantys dokumentai ar duomenys.“.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.
3. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės Žinios. 2000, Nr. 74-2262.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 36-1340.
6. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo // Valstybės Žinios. 1994, Nr. 93-1809.
7. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-139.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 6-120.
9. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 46-851.
10. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl civilinėse bylose dėl teismo įsakymo išdavimo naudojamų procesinių dokumentų formų patvirtinimo“ // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 125-5689.
11. Convension for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. 1950.11.4. Rome. Prieiga per internetą: <<http://www.echr.coe.int/Convention/webConvenENG.pdf>>.
12. Švedijos teisminio nagrinėjimo kodeksas (Swedish Code of Judicial Procedure). Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/78/30607300.pdf>>.
13. Estijos civilinio proceso kodeksas (Code of Civil Procedure of Estonia). Prieiga per internetą: <<http://www.legaltext.ee/text/en/x90041.htm>>.
14. Vokietijos procesinis įstatymas (Zivilprozessordnung). Prieiga per internetą: <<http://bundesrecht.juris.de/zpo/index.html>>.
15. Austrijos procesinis įstatymas (Zivilprozessordnung Austria). Prieiga per internetą: <<http://www.ibiblio.org/ais/zpo.htm>>.

Specialioji literatūra

1. Ambrasaitė G. Pasiruošimo teismui bylos nagrinėjimui stadija naujajame civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20).
2. Ambrasaitė G. Apeliacijos esmė ir principai // Teisė. 2003, Nr. 46.
3. Ambrasaitė G. Apeliacija civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/LTU. – V., 2004.
4. Ambrasaitė G., Norkus R. Atskirų civilinio proceso stadijų ir atskirų kategorijų civilinių bylų nagrinėjimo ypatumai. Mokymo priemonė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
5. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
6. Aristotelis. Nikomacho epocha. Rinktiniai raštai. – Vilnius: Mintis. 1990.
7. Baublys L. Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
8. Baublys L. Aristotelio teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse // Jurisprudencija. 2006, Nr. 8(86).
9. Баулин О.В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел. – Москва: ОАО «Издательский дом “Городец”», 2004.
10. Bučiuvienė R. Konstitucinio teismo proceso pagrindiniai bruožai: magistro baigiamasis darbas. soc. mokslai: teisė/MRU.- V., 2008.
11. Būdvytis G. Teisingumo principo samprata ir jo įgyvendinimo būdai baudžiamojoje justicijoje: magistro baigiamasis darbas. Soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009.
12. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 1.
13. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2.
14. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. T. 3.
15. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2009. T. 4.
16. Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/LTU. – V., 2005.
17. Jonaitis M. Sumarinis procesas: romėniškosios kilmės paieškos, taikymo problemos bei teisinio reglamentavimo tobulinimo galimybės // Jurisprudencija. 2005, Nr. 69(61).
18. Jovaišas K. Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. Teisės problemos. – Vilnius: Teisės institutas, 2007, Nr. 2 (56).

19. Jurka. R. New insights into the procedure within a reasonable time as a legal principle // Jurisprudencija. 2010, Nr. 1(119).
20. Jurka. R. Proceso per kuo įmanomai trumpiausią laiką teisinis principas: samprata ir realizavimo problemos // Teisės problemos. 2009, Nr. 1(63).
21. Kavaliauskienė G. Proceso civilinėje byloje prielaidos ir sąlygos: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2010.
22. Kišonienė S. Civilinio proceso teisės tikslai Lietuvos teismų praktikoje: magistro baigiamasis darbas: soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2005.
23. Krivka E. Viešojo intereso gynimas civiliniame procese. – Vilnius: Justitia, 2009.
24. Kosaitė-Čypienė E. Įrodinėjimo Švedijos civiliniame procese bendrieji šaltiniai, bruožai ir principai // Jurisprudencija, 2008, Nr. 7(109).
25. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 1.
26. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2.
27. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis / [A. Driukas, Č. Jokūbauskas, P. Koverovas ...[et al.] – Vilnius: Justitia, 2004. Pirmas tomas / Virgilijus Valančius, Vytautas Nekrošius, Valentinas Mikelėnas, Egidijus Laužikas, Artūras Driukas. – 2004.
28. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. II dalis / [Virgilijus Valančius, Vytautas Nekrošius, Egidijus Laužikas, Konstantinas Ramelis, Artūras Driukas, Česlovas Jokūbauskas]. – Vilnius: Justitia, 2005.
29. Lingytė R. Pasirengimo civilinės bylos nagrinėjimui teismo posėdyje stadijos efektyvumas: magistro baigiamasis darbas. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009.
30. Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. – Vilnius: Justitia, 1994.
31. Mikelėnas V. Civilinis procesas. Antra dalis. – Vilnius: Justitia, 1995.
32. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. – Vilnius: Justitia, 1999.
33. Mikelėnas V. *Quo vadis?* arba eksperimentuojama toliau // Justitia. 1999, Nr. 2. P.16
34. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002.
35. Nekrošius V. Teisė. 2007, Nr.63.
36. V. Nekrošius. Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai // Justitia. 2004, Nr. 1 (49).

37. V. Nekrošius. Pasiruošimo teisminei nagrinėjimui stadija Lietuvos civiliniame procese ir bylų nagrinėjimo koncentruotumas // Teisė. 1999, Nr. 33 (2).
38. Nekrošius V. Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese // Teisė. 2003, Nr. 47.
39. Nekrošius V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą. // Justitia. 2003. Nr. 1-2 (43-44).
40. Nekrošius V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. 1999, Nr. 33(1).
41. Nevera A., Jurgelaitienė G. Per ilga baudžiamojo proceso trukmė ir teisinės gynybos priemonės // Verslo ir teisės aktualijos. 2009, t.4.
42. Norkus R. Sumarinis civilinių bylų nagrinėjimas: teoriniai ir praktiniai aspektai: daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2005.
43. Norkus R. Įrodinėjimo ypatumai sumariniuose procesuose // Teisė. 2006, Nr. 60.
44. Norkus R. Dokumentinis procesas: ar teisminė gynyba taps veiksmingesnė? // Teisė. 2003, Nr. 49.
45. Norkus R. Sumariniai procesai: samprata, požymiai, rūšys // Teisė. 2004, Nr. 51.
46. Norkus R. Supaprastintas civilinis procesas. Vilnius. Justitia. 2007.
47. Norkus. R. Smulkių turtinių ginčų nagrinėjimo ypatumai: teorija ir praktika. Kaunas : Lietuvos akademine e. biblioteka (eLABa), 20080528, p. 93-101. Jurisprudencija. ISSN 1392-6195. 200601, [Nr.] 1(79), 93-101.
48. Norkus R. Teismo įsakymo procedūros teisinė prigimtis: lyginamieji aspektai // Jurisprudencija. 2003, Nr. 38 (30).
49. Papirtis L. V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2.
50. Platonas. Valstybė. – Vilnius: Mintis, 1981.
51. Rominkiewicz J., Szymoszek E., Żeber I. Prawo rzymskie. Teksty źródłowe do ćwiczeń. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998.
52. Рабцевич О.И. Право на справедливое судебное разбирательство: международное и внутригосударственное правовое регулирование. – Москва.: Лекс-Книга, 2005.
53. Šarkienė L. Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų konvencijos teisių požiūriu // Jurisprudencija. 2006, Nr. 10(88).
54. Teisė. Mokslo darbai. // Vilniaus universitetas, 2007. T. 63.
55. Terebeiza Ž. Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese. daktaro dis. soc. mokslai: teisė/MRU. – V., 2009.

56. Terebeiza. Ž. Įrodinėjimo našta ar pareiga // Socialinių mokslų studijos. Mykolo Romerio universitetas, 2010, Nr. 2(6).
57. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004.

Teismų praktika

1. 2008 m. sausio 21 d. Konstitucinio Teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 10-349.
2. 2007 m. spalio 24 d. Konstitucinio Teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2007, Nr. 111-4549.
3. 2006 m. rugsėjo 21 d. Konstitucinio Teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2006. Nr. 102-3957 (atitaisymas – 2006 11 25 Nr. 127, atitaisymas – 2006 12 16, Nr. 137).
4. 2006 m. sausio 16 d. Konstitucinio Teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 7-254.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta “Lietuvos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančios įrodinėjimą, apžvalga”, A2-22.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje UAB „BPT Optima Retail“ v. *Länsförsäkringar Sak Försäkringsaktiebolag (publ)* (bylos Nr. 3K-3-48/2011).
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje D.L. v. I.K. (bylos Nr. 3K-3-148/2010).
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje B.D. v. R.D. (bylos Nr. 3K-3-101/2010).
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje UAB “Maternas” v. UAB “Statybų skliautas” (bylos Nr. 3K-3-196/2009).
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 10 d. nutartis civilinėje byloje A.S v. J.K. (bylos Nr. 3K-3-531/2008).
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje A.G. v. V.N. (bylos Nr. 3K-K-506/2008).
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje P.R. v. P.R. (bylos Nr. 3K-3-359/2008).
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Mindija“ v. E. Mamedovo (bylos Nr. 3K-3-371/2008).
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB “Molesta” v. A.Š. (bylos Nr. 3K-3-316/2008).

15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Molesta“ v. A.Š.* (bylos Nr. 3K-3-389/2007).
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje *V.Š. v. A.T.* (bylos Nr. 3K-K-691/2006).
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *A.G. v. K.G.* (bylos Nr. 3K-3-551/2006).
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *R.T. v. J. M.* (bylos Nr. 3K-3-271/2006).
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje *638-oji Daugiabučių namų savininkų bendrija v. G. Rimkevičiaus Pl „Fajena“* (bylos Nr. 3K-3-521/2005).
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje *A. Mateikaitė v. UAB „Electrolux“* (bylos Nr. 3K-3-92/2005).
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje *V. Ždanovič v. L. Nakariakova, Vilniaus miesto 22-asis notarų biuras, Žemės ir kito nekilnojamojo turto kadastro ir registro valstybės įmonės Vilniaus filialas* (bylos Nr. 3K-3-461/2003).
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje *A. Bieliauskas v. likviduojama Trakų valstybinė turizmo įmonė, F. Voicenchovskaja, R. Ruseckienė* (bylos Nr. Nr. 3K-3-863/2002).
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Hidrostatyba“ v. UAB „Klaipėdos šaldytuvų terminalas“* (bylos Nr. 3K-3-209/2002).
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje *G. Kikalienė v. AB „Turto bankas“* (bylos Nr. 3K-3-999/2001).
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno miesto vyriausiasis prokuroras, specialios paskirties AB „Kauno energija“ v. AB „Kauno šiltnamiai“* (bylos Nr. 3K-3-308/2001).
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje *J. Černijenko v. V. Remeikienė* (bylos Nr. 3K-3-827).
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Anykščių vynas“ v. L. Mockus* (bylos Nr. 3K-3-645/2000).
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika civilinėse bylose taikant ir aiškinant CPK normas (vienodos teismų praktikos formavimas. Prieiga per internetą: <http://www.oroinc.lt/uploads/Civiline%20teise/seminaras%20advokatams%202.pdf>).

29. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-56/2005 *Vilniaus apskrities viršininko administracija v. “Dvidešimt pirmojo amžiaus statyba ir technologijos, VĮ “Registruų centras,” UAB “Nauda,” UAB “Korekt.”*.

30. 1989 m. kovo 29 d. Europos žmogaus teisių teismo byla *Bock prieš Vokietijos Federacinę Respubliką* Nr. 1118/84. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=1118/84&sessionid=68906663&skin=hudoc-en>.

31. 1989 m. kovo 29 d. Europos žmogaus teisių teismo byla *Neves e Silva prieš Portugaliją* Nr. 11213/84. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=11213/84&sessionid=68907354&skin=hudoc-en>.

Kita medžiaga

1. Teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai. Prieiga per internetą: http://www.tp.cargo.lt/content.php?art_id=947.

2. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas / Lietuvių kalbos institutas; redaktorių kolegija: Stasys Keinys(vyr red.) – 4 –asis leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

3. Civilinio proceso teisės tikslai ir principai. Prieiga per internetą: <http://www.mokslai.lt/referatai/diplominis/civilinio-proceso-teises-tikslai-ir-principai-puslapis4.html>.

4. Francoise Calvez. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case Law of the European Court of Human Rights. This report has been adopted by the CEPEJ at its 8th plenary meeting (Strasbourg, 6-8 December), 2006.

5. Green paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation. // COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Brussels, 2002 12 20 KO (202) 746 final. Prieiga per internetą: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2002/com2002_0746en01.pdf.

6. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacija Nr. R(81)7 valstybėms narėms dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema, priimta 68-je sesijoje.

7. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1984 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. R(84)5 “Dėl civilinio proceso principų, turinčių pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą“, priimta Ministrų Komitete 1984 m. vasario 28 d. 367-me ministrų pavaduotojų posėdyje.

8. Ministrų Komiteto 2010 m. vasario 24 d. rekomendacija CM/Rec(2010)3 valstybėms narėms dėl veiksmingų priemonių užkertant kelią pernelyg ilgai proceso trukmei, Ministrų Komiteto priimta 2010 m. vasario 24 d. 1077-ajame atstovų susitikime.
9. Nacionalinės teismų administracijos 2003 metų civilinių ir baudžiamųjų bylų užsitęsusio ilgiau kaip šeši mėnesiai nagrinėjimo priežasčių analizė. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/portal/papildomiok/2dalis.pdf>>.
10. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2008 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/apzvalga%202008,%20galutinev2.pdf>.
11. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2009 metų veiklos apžvalga, parengta Nacionalinės teismų administracijos. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/teismu%20veiklos%20apzvalga2009_aktuali.pdf>.
12. Lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.
13. Tarptautinių žodžių žodynas / sudarytojai A. Bendorienė, V. Bogušienė, E. Dagytė ir kt. – ats. redaktorius A. Kinderys. – Vilnius: Alma litera, 2003.
14. Teismų veiklos ataskaitos už 2004 – 2009 metus. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-veiklos-ataskaitos/>>.

Civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų santykio problema

SANTRAUKA

LR Civilinio proceso kodekse įtvirtintas tikslas kaip galima greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių susijęs su ne mažiau reikšminga teismo pareiga – išnagrinėti bylą teisingai. Vadinasi, kiekvienoje civilinėje byloje turi būti siekiama ne tik nustatyti tiesą, bet kartu tokia civilinę bylą išnagrinėti per kuo trumpesnę terminą. Tokiu būdu susiduriame su dviejų civilinio proceso principų – teisingumo ir operatyvumo lygiagretaus įgyvendinimo būtinybe. Paradoksalu, tačiau karščiausios diskusijos ir vyksta dėl šių principų suderinamumo galimybių. Klausimas – kokia turėtų būti civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų sąveika šių dienų civilinio proceso teisės mokslo realijose ypač aktualus ir „aštrus“.

Šiame darbe pasirinkta analizuoti operatyvumo ir teisingumo principų sampratas civiliniame procese, šių principų sąveiką bei pusiausvyros ir protingo derinimo galimybes pasirinktose civilinio proceso stadijose ir atskiruose supaprastintuose procesuose. Šio tyrimo pagalba bus bandoma atsakyti į užduotus klausimus – ar tiesos nustatymui turėtų „tarnauti“ proceso koncentracijos principas, ar įmanoma šių principų pusiausvyra bei protingas derinimas, ar galima ir kaip būtų galima išspręsti aptariamų principų sąveikos problemą. Šiomis temomis ir klausimais literatūros beveik nėra, Lietuvoje nebuvo atlikta ir jokių mokslinių tyrimų šiais klausimais. Todėl šis tyrimas neabejotinai svarbus ne tik civilinio proceso teisės mokslui, bet ir teismų praktikai, nagrinėjant civilines bylas ir taikant atitinkamas LR CPK normas.

Pirmoji ir antroji darbo dalys iš esmės yra teorinės. Jose pateikiama principų sampratų įvairovė, principų reikšmė, teisės doktrinos pagalba įvardijami aptariamų principų sąveikos aspektai ir ieškoma šių principų pusiausvyros galimybių. Trečioji ir ketvirtoji dalys yra labiau konkretizuotos – atskirose civilinio proceso stadijose ir atskirose supaprastinto proceso bylų kategorijose aptariama civilinio proceso operatyvumo ir teisingumo principų sąveika, pusiausvyros bei protingo derinimo galimybės, identifikuojami teisinio reglamentavimo netikslumai ir praktinio taikymo problemos.

Relation problem of civil procedure's principles of expedition and justice

SUMMARY

The aim to restore legal peace between the litigation parties as soon as possible, which is established in the Code of Civil Procedure of Republic of Lithuania, concerns which the none the less significant duty of the trial to investigate the case justly. Consequently, in every civil case must be seeking for not even identify the truth, but to investigate civil case as short as possible as well. Therefore, we meet the necessity to implement parallelly both principles of civil procedure – justice and expedition. Paradoxical, but hottest debates are due to opportunities to harmonize these principles. Question – what could be the interaction of principles of civil procedure of expedition and justice in present jurisprudence of civil procedure is especially relevant and „sharp“.

In this work it is selected to analyze the conception of principles of expedition and justice in civil procedure, the interface, balance and reasonable harmonisation opportunities of these principles in the chosen stages of civil procedure and separate summary processes. In contribution of this research will be trying to answer the asked questions – must the principle of expedition to serve to finding the truth, is it possible the balance and reasonable coordination of these principles, may be and how may be resolved the interaction problem of discussed principles. There are no literature on following topics and questions, either no accomplished scientific researches in Lithuania on such questions. Therefore, this research is important not even for the jurisprudence of civil procedure, but also for judicial practice, while investigating the civil cases and applying the respective rules of Code of Civil Procedure of Republic of Lithuania.

The first and second parts of the work are basically theoretical. In these parts are produced – variety of the principle's conceptions, meaning of the principles, interaction aspects of the described principles, given basing on the law doctrine and search for opportunity of the principles balance. The third and fourth parts are more concretized, i.e. the interaction and opportunity of balance and reasonable harmonisation of the principles of expedition and justice is evaluated in separate stages of proceeding and separate summary procedures, identifying the failings (laxity) in the existing legal regulation and the problems of practical use.